FŰZFA BALÁZS

Gyalogjáró történelem

[szociográfiák]

FŰZFA BALÁZS

Gyalogjáró történelem

FŰZFA BALÁZS

Gyalogjáró történelem

Szociográfiák

Argumentum • 2005

A kötet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
által meghirdetett „Édes anyanyelvünk II.” pályázaton elnyert
s a Nemzeti Kulturális Alapprogram révén folyósított
támogatással jelent meg.

A borítón Szinetár Csaba *„Cice Kari” háza*
(Mecsér, Győr-Moson-Sopron megye)
című fényképe (2004) látható.

© Fűzfa Balázs, 2005

ISBN 963 446 327 4

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Hegedős Mária
A borítót Scheffer Miklós tervezte
Tördelte Láng András
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

TARTALOM

Előszó 7

Gyalogjáró történelem (Tóth Jánosné Simon Rozália bábaasszony) 9

Csak voltunk (Fűzfa József asztalosmester) 33

„Édes hazánk földje mennyi mindent rejt magában...” (Kovács József tanító) 47

Ahová tétettünk (Margarita apácanővér) 59

Látva lássatok (Medgyes Jánosné tanítónő) 74

Elpazarolt jövő? (Pedagógusképző főiskolások) 118

ELŐSZÓ

Ezek a szociográfiák a nyolcvanas évtizedben születtek. A rendszerváltás előtt és alatt jelentek meg akkor nagyon fontos, azóta megszűnt periodikákban, az ef-Lapokban, az UNIÓ-ban, Tamási Orosz János főszerkesztői gondoskodása mellett.

Az első szöveg hőse, Simon Rozália száz és száz szülést vezetett rekkenő hőségben és hóviharban egyaránt. Szép kort ért meg, s bizony volt néhány olyan évtized, amikor elmondhatta volna magáról, hogy a kis szigetközi falucskában, Mecséren élő emberek mindegyikét ő látta meg először, amint kibújt édesanyja méhéből.

A következő „fejezet" egy második világháborús hadifogság története, mely díjat is nyert egy szociográfiapályázaton a szegedi egyetemen (a nyolcvanas évek legelején), akkor tabunak számító témája miatt azonban évekig nem közölte egy folyóirat sem. Mára már sok ilyesfajta naplót, filmet, egyéb feldolgozást láthattunk, olvashattunk, de talán mégsem érdektelen, hogy egy – Mecsérhez szintén erősen kötődő – falusi asztalosmester életén hogyan gyalogolt keresztül a háború, a történelem.

A következő beszélő egy tanító-igazgató-régész ember, aki négy évtized alatt olyasvalamit hozott létre, hogy halála után nem sokkal emléktáblát is állítottak neki. Falujának aprajanagyja az ő szellemi gyermeke; Kajárpécen valahogy más a levegő attól, hogy az emberek, Kovács József tanító tanítványai, megbecsülik a múltjukat.

Margarita apácanővér is tudta a nevelői pályának minden csínját-bínját, és ismerte a legfontosabb pedagógiai törvényt: a növendék méltósága még a szakmaiságnál is előbbrevaló.

Az ötvenes–hatvanas években dolgozott tanítóként Szom-

bathelyen Medgyes Jánosné. Látása egyre romlott, s miután el kellett hagynia a pályát (hogy valójában miért, azt is elmondja nekünk), minden percét öt gyermekére és fogadott gyermekeire, (magán)tanítványaira fordította. A szorongató szegénységtől és a politika vandalizmusától sem hagyta magát és családját megfélemlíteni, meggyötörni soha, egyetlen pillanatra sem.

Az utolsó szövegegység a közelebbi múltról ad sajátos képet. Tanárképző főiskolások mondják el véleményüket a jelenről – a rendszerváltás előtti pillanatokban. Izgalmas ma újraolvasni ezeket a megnyilatkozásokat. S ebben a fénytörésben még különösebb hangsúllyal jelennek meg a megelőző szövegek is, hogy összességükben – reményeim szerint – egyfajta képet adjanak a „rövid huszadik század"-ról (1918–1989).

Az írások kötetbe való rendezése mellett azért döntöttem, mert úgy látom, másfél-két évtized múltával sem veszítettek „aktualitásuk"-ból – másrészt van valami közös bennük: a megszólalók sorsának egyedisége és a mindegyikőjük történetében megmutatkozó tisztelet az ember iránt. Ez az a többlet, amit igazán csak együtt tudnak elmondani.

Az pedig különös „ráadás" – vagy inkább a sors szeszélye?, kegye? –, hogy nemcsak Mecsér faluja köti össze az első két elbeszélőt egymással és (a könyvborítón látható) „Cice Kari" házával s annak fotográfusával, vagy nemcsak a huszadik századi magyar pedagógussors hasonlósága és egyedisége jellemzi az utóbbi három megszólalót, illetve a tanárképző főiskolásokat, hanem valamiképpen mindannyiuk életében szerepet játszik az a város – ha egyikük ezt most nem is említi –, melyben ezek a sorok is íródtak.

Hálás köszönettel tartozom Feleségemnek, akinek segítsége nélkül csak hangszalagok őriznék a gyalogosan járók történelmét; vele ajánljuk ezt a könyvet Gyermekeinknek, hogy a múlt legyen számukra megtartó erő.

Szombathelyen, 2005. júniusában

Fűzfa Balázs

GYALOGJÁRÓ TÖRTÉNELEM

(Tóth Jánosné Simon Rozália bábaasszony)

Amikor először olvastam-hallgattam az akkor nyolcvanhat éves, teljes szellemi frissességnek örvendő Rozika nénit Mecséren, ebben a világtól kicsit ma is elzárt, Mosoni-Duna menti, már akkor magával ragadott az a megejtő egyszerűség, ahogyan elmondta-leírta életének történetét. Felejthetetlen huncut kacagása, amellyel a „szégyenben maradt" lányok történeteit sorolta vagy a tündöklő emlékezet, amellyel éppen Kormos István őseit-rokonait igyekezett azonosítani a náluknál is idősebb kortárs könnyed humorával és a már elhíresült költő-gyereknek, a költészetnek szóló alázattal. Megható kedvességgel bontogatta a bábatáska csatját, s mutatta meg, szakszerűen elmagyarázva mindent, egy mára már szinte feledésbe merült foglalkozás tárgyi emlékeit.

Az itt következő – először általa papírra rótt – írásban szándéka szerint benne van minden, ami mások számára is érdekes lehet az ő életéből. Sok száz újszülöttet segített a világra. Soha el nem fogyó szeretettel beszél mindannyiukról. Egy kicsit az ő gyereke majd' az egész Mecsér. Negyven évig volt a falu bábaasszonya. Történeteit, az ő gyalogjáró történelmét – az iszonyatos szegénységben, háborúban, hóviharban, aratás közben szülő nőkről, a gyerekekről, az orvosokról – a szeretet bölcsessége érlelte megértő múlttá.

Ne feledd el a bábaasszonyt!

Abban az utcában, ahol én gyerekesedtem, ott hét háznál ötvenhárom gyerek volt. Mink voltunk heten. A két szomszédban, mindenikben öt-öt, a harmadik szomszédban volt tizenhárom, ez összesen harminc. A szembelevő házaknál – három

háznál – volt kettőben nyolc-nyolc, egyben volt hét. Ez összesen huszonhárom, így ötvenhárom gyerek volt a hét háznál.

De most rátérek a mi születésünkre. Nevem: Tóth Jánosné született Simon Rozália, születtem 1902-ben Mecséren. Szüleim, Simon György és Tóth Ágnes gazdálkodók voltak negyven hold földön, heten voltunk testvérek, amire akkor azt mondták, hogy heten, mint a markotai ördögök. Édesanyánkat a jóisten minden két évben megáldotta egy gyerekkel. Kezdem az elsővel, aki 1896-ban született; Lajosra keresztelték. 1898-ban az Andris született. 1900-ban megint fiú született, ezért ezt már édesapámra keresztelték; mivel az György volt, ez meg legyen Gyuri. Aztán 1902-ben én születtem, leány lett a negyedik, igen örültek, s mivel öreganyám Rozália volt, engem meg Rozáliára kereszteltek. 1904-ben megint született egy, az is leány lett, ennek meg Ágnes nevet adtak, mivel édesanyánk is Ágnes volt; de 1907-ben megint született egy, az is leány, azt meg Juliannára keresztelték, mivel apám testvére Julianna volt. 1910-ben megint született egy, de az ő nevének van egy kis története.

János nagybátyám Győrben volt valami ügyben, és a Baross úton lát egy nagy csődületet, hall nagy kiabálást, odamegy, és lát egy szép leányt a kövön halva feküdni, mellette volt a puska, egy fiatal úr meg rá volt borulva. Nem akarta agyonlőni, de a puska úgy sült el, és kiabált: „Nincs Jolánkám, meghalt Jolánkám!" Ez mindaddig úgy ment, még a fiatal urat el nem vitte a rabszállító kocsi, a leányt meg a hullaszállító. Mikor János bátyám hazajött, odament édesanyámhoz a gyerekágyhoz, és mondta neki, hogy ha már megint leány lett, ennek neve legyen Jolánka, mert őneki ez a jelenet nagyon megtetszett.

Azután megint elmaradt édesanyánk vérzése, de akkor úgy gondolta, hogy ahol hét megél, majd a nyolc is megél. Én édesanyánkra úgy emlékszem, hogy az mindig sírt, mert az mindig viselős volt. Hiába szoptatott, mégis azt vette észre, hogy

megmozdult benne a gyermek, amit már nem kívánt. Amikor a nyolcadikkal elmaradt a vérzése, nem tehetett róla, de mikor három hónap múlva megjött, örült neki, hogy megjött; vérezgetett, de orvoshoz nem ment. Idejekorán nem részesült orvosi kezelésben, kirázta a hideg. Egy augusztusi melegben még megfőzte az ebédet – én tízéves voltam –, elküldte tőlem kettős pohárban a Lajosnak, aki ott szántott a Tóra-dűlőben, és az ökröket legeltette dél alatt, és azt izente neki édesanyám, hogy este ne soká maradjon a határban, jöjjön haza időben, mert ő igen beteg, és nem tud megfejni. Úgy is lett; hazajött időben, kifogta az ökröket, édesapánk a lovak között tevékenykedett, Andris megetette a disznókat, Lajos meg megfejte a teheneket. Abból a frissen fejt, meleg tejből mindünknek öntött a pohárba, metélt hozzá kenyeret, és ránk parancsolt: „Menjetek a válura!" (Az ott volt a kútnál.) „Mosakodni! Kezeteket, lábatokat mossátok meg, és feküdjetek le aludni!" Azután már hiába hozták édesanyánkhoz mindennap a hédervári orvost, 34 éves korában meghalt. Ott maradt a hét gyerek árván.

Szüleimnek már akkor volt lóhúzó masinájuk, amivel a gabonát csépelték. Andris, Lajos már kévét hántak, én meg Gyuri hajtottuk a lovakat fölváltva. Déli szünet alatt lefutottunk a Dunára fürödni, mivel igen közel volt hozzánk a Duna. Délután kezdődött megint a lóhajtás. Később jött Ausztriából egy ember cséplőgéppel, és az csépelt, édesapám meg eladta a lóhúzó masinát egy szentmiklósi embernek.

Azután, hogy édesapánk özvegy lett, újra meg kellett neki nősülni, de ollan nőt akart elvenni, akinek nem volt gyereke, meg nem is lesz, mert mi úgyis heten vagyunk, és ha még lesz hét, az már igen sok lesz. Kapott is, igen jó nevelőanyánk volt. De édesapánk egy évire megbetegedett, lett a száján egy seb. Azt mondták neki az ivócimborái, hogy sokat pipáz, de ő azért mégis elment vele Hédervárra orvoshoz. Valamenynyit gyógyult, de mégis el kellett menni vele a győri kórházba, ott meggyógyították, de később a nyakán lett egy daganat,

amivel már elment Pozsonyba, a kórházba. Ott a főorvos is kezelte, de hogy 1914-ben kitört az első világháború, igen hordták a sebesülteket a frontról. Megtelt Pozsonyban is a kórház sebesült katonákkal. Azt mondta neki a főorvos úr: „Simon bácsi, én most magát hazaeresztem, látja, hogy mennyi a sebesült katona, megtelnek az ágyak. Én most magát hazaeresztem, és ha igazodik a helyzet, majd visszahívom." De nem lett rá szükség, mert édesapánk is nemsokára meghalt, 42 éves korában.

Anyánknak volt egy gazdag testvére, ő lett az árvagyámunk. Az aztán elbánt velünk mint anyátlan-apátlan gyerekekkel. Beterelt bennünket az ő nagy gazdaságába, a mi 40 hold földünket pedig kiadta haszonbérbe, a bérletet pedig berakta hadikölcsönbe. Azt mondta, hogy az árvák pénze meglesz, az nem bukik meg. Nem a fenét, az is úgy megbukott, mint a többi. Azután minket felhasznált minden munkára, természetesen fizetés nélkül, mert rokonok voltunk. Andris, Lajos már kocsisok voltak; Gyuri meg egy számkivetett gyerekekkel borjús volt, meg két kasza után kévét kötöttek. Engem meg elvitt az apám testvére. Tizenhárom éves voltam.

Azután jöttek a behívók, először Lajosnak, aki akkor 19 éves volt, Komáromba a hidászokhoz. Jött az Andrisnak Bécsbe, a hetvenhatosokhoz. Később jött a Gyurinak – 17 éves volt – Komáromba a huszárokhoz, de onnan elvitték a soproni huszárokhoz. Ott a Gyuri meglátogatta a sógorunkat – édesapám húgának a férjét – a kórházban, mert azt már visszahozták a frontról mint sebesült katonát. Ő a fronton a tüzéreknél volt, ott a tüzérlovak elrúgták a lábát, miután hazahozták, Sopronban le is vágták a lábát, és azután már mankója volt. Innen a Gyurit hamarosan elvitték Tirolba. (Később mondogatta, hogy ő nemigen készül kirándulásra, mert megbologta már úgyis a tiroli hegyeket.) Azután elvitték az olasz frontra, de valahogy visszakeveredett Szombathelyre a távirászokhoz. Nagyon akarták, hogy maradjon ott, de ő csak hazavágyott.

Közben az én uram is 18 éves volt, Bécsbe vitték katonának, onnan elvitték Volhiniába a frontra, ott a srapnerszilánk megroncsolta a kezét, és visszahozták mint sebesült katonát Bécsbe, ahol a kezét gyógyították, és gipszbe téve hazajárt szabadságra.

Akkor olyan volt a falu, hogy az utcán nem lehetett mást látni, mint öregembert meg gyereket meg hadi asszonyokat, mert valamirevaló fiatal az mind a fronton volt. Ezért nekem is, 13 évesen, a kazal tetején kévét kellett hányni; mivel apám testvérénél is igen sok volt a föld, ott kellett segíteni, és minden munkára be lettem fogva.

Másik sógorunk – mert kettő volt, az egyik, aki a fronton megsebesült – itthon volt. Hoztak a faluba a csóti fogolytáborból orosz foglyokat, ezek már segítettek az aratási munkában. Jól érezték magukat, itt már nem szólt a puska. Mikor 14 éves lettem, akkor már két lovat vezettem kukoricanyeséskor; ha félrement a ló, úgy összeszidta a sógorom a miatyánkistenemet – mert igen káromkodó volt, a bagó akkor is a szájában volt, amikor ministrált –, pedig nem én voltam a hibás, csak két lóhoz gyenge voltam. Náluk meg kellett tanulnom térdepelve, gyökérkefével padlót sikálni, kenyeret dagasztani, mosni – megtanultam minden nehéz munkát, megtanultam a magyarok istenét. Sem anyám, sem apám, hova is mentem volna 15 évesen.

Akit már említettem, az a sebesült katona, aki a kezelésekről gipszben hazajárt, Tóth János volt. Hazajött Bécsből szabadságra, és összebarátkoztunk. Nem volt nehéz, mert csak négy ház választott el bennünket, és mikor lerokkantosították, itthon maradt. A szülei kitalálták, hogy megkérik a kezemet, és házasodjunk össze. Úgy is lett. Háromszor kihirdettek bennünket a templomban, és megesküdtünk. 53 évig éltünk együtt mindennemű viszontagságban, de kibírtuk. Kapott az apjától két ökröt, szekeret, ilyen paraszti fölszerelést, s apám házába mentünk lakni. Földet is kapott, meg nekem

is volt, meg a két ökör mellé mi lettünk a másik két ökör, húztuk az igát a szebb jövő reményében.

Nem volt akkor nászút, csak a széles rét meg a Darvaserdő meg a kapa, a kévekötőfa. 1919-ben házasodtunk össze, akkor már 17 éves voltam, az uram meg 22.

Ekkor a régi pénz már megbukott, fehér pénz volt, egyik fele tiszta fehér, a másik felére volt valami pecsételve. Ez se soká volt, akkor megbukott, és jött a piros pénz. Az uram akkor már jó rokkantnyugdíjat kapott Bécstől, raktam én össze a pénzt, de az sem sokáig volt, az után lett a kék pénz.

Ebben az időben már volt a faluban orvos, Pestről jött, nem volt családja, albérletben lakott, szoba-konyhás lakásban, itt kezdett el dolgozni. Ő a vizsgálatért nem fogadta el a sokféle bukott pénzt, hanem neki a búza volt a valuta; bérelt ki egy raktárt, és mikor összejött neki egy fél vagonra való, amit a vizsgálatokért összehordtak, elment Pestre, eladta a gabonakereskedőknek, és vett rajta Pesten, a Böszörményi úton öröklakást. Azután nemsokára építettek Kimlén orvoslakást rendelővel, és elköltözött a Doktor úr oda. Akkor a mecsériek szidták a bíró urat, hogy miért nem Mecséren lett az orvosi rendelő csinálva, most mi menjünk Kimlére orvosért. De nem a bíró uram volt a hibás, hanem az, hogy a tisztifőorvos úr, a novákpusztai uraság, aztán Weinkheim jószágkormányzója meg a körzeti orvos, ez a négy nagyhatalom döntötte el, hogy Kimlén legyen az orvoslakás.

Aztán jött a pengő, amit aranypengőnek hívtak. Megnyíltak a bankok: az Angol–Magyar Bank meg a Szórádi-féle hengermalom, amiből szintén bank lett, osztotta a pénzt, de annak olyan magas volt a kamata, hogy a tőke sose fogyott le. Kezdték elárverezni az adósokat, két kisgazdát elárvereztek, ki kellett nekik menni a házukból. Egy jobb gazda is vett föl kölcsönt, és tíz hold földet adott el, hogy a többit is el ne árverezzék.

*

Egyszer hallottam én, hogy a faluba új bábát akarnak képeztetni. Voltak jelentkezők, egy lébényi nő is járt ide, hogy ő is elmenne, de ő azt hitte, hogy a község fizeti a tandíjat, mert akkor meg kellett azt fizetni, nem úgy, mint most, egyet gondol a leány, és elmegy tanulni, s még meg is fizetik. De a község kasszája üres volt, aki el akart menni, annak magának kellett a tandíjat fizetni. Ekkor a Doktor úr már Kimlén lakott, úgy járt át Mecsérre, körzetbe, találkozik velem az utcán, és mindjárt azzal fogad, hogy menjek el, és tanuljak ki szülésznőnek, mivel az előttem való szülésznőnek csak három hónapos kiképzése volt, ami nem felel meg a követelményeknek, ezért reám gondolt. De én szégyenlettem, hogy én ilyen hivatást vállaljak el, erre azt mondta a Doktor úr: „Kedves Rozikám, itt mese nincs, mennie kell! Szedje össze az iratokat, de az iskolai bizonyítvány jó legyen, és ha megint jövök, akkor adja át nekem, én elküldöm a Magyar Királyi Bábaképző Intézetbe."

És én elkezdtem az iratokat összeszedni. Iskolai bizonyítvány kitűnő: hittan, biblia kitűnő, egészségtan, számtan kitűnő, földrajz, történelem kitűnő. Keresztlevél, erkölcsi bizonyítvány, hogy nem vagyok büntetett előéletű, orvosi bizonyítvány, hogy nem vagyok fertőző beteg. Férjem beleegyező nyilatkozata és egy községi javaslat, amiben az is benne volt, hogy kiképzésem után köteles vagyok a községben letelepedni. Mikor jött a Doktor úr másik körútra, az irataim megvoltak, nekiadtam, ő meg elvitte, és elküldte őket Szombathelyre.

Egy idő múlva jött a levél, hogy menjek fölvételre. De nekem egy fillérem nem volt. Elmentem egy gazdag, özvegy nagynénémhez, adott tizenöt pengőt kölcsön, de le akart beszélni, hogy ne menjek el. Azt mondta: „Nem neked való ez a hivatás, nem vagy te megesett lány!" De engem nem tudott lebeszélni. Kivitt az uram a lébényi állomásra, úgy bementem Győrbe, és éjfélkor indult a vonat Szombathely felé. Amint én a vonatra várakozok, kivel találkozok, mint egy ismerőssel,

egy János nevű drótossal. Az akkori világban nem dobálták el a fazekakat, ha lukasak voltak, hanem félretették, majd jön a János drótos és megfoltozza. Ez a drótos minden házhoz bejáratos volt, anyósoméknál szokott meghálni, ha megkésett. Most nagyot nézett, hogy mit keresek én éjjel a győri váróteremben. És kérdezte, hogy vajon hová megyek. Mondtam neki, hogy Szombathelyre megyek, fölvételre. Azt mondja, hogy ő is oda megy, a nagyvásárra, de a csomagját már föladta a vonatra. A Szentháromság téren volt egy nagy kirakodóvásár, ahova ő mindig eljárt.

Nagyon megörültem, hogy ismerőssel találkozok, méghozzá drótossal, valószínű, hogy szerencsém lesz. Így mentünk vonaton, és megtárgyaltuk a mecsérieket reggelig, mire odaértünk. Azután ő elment a csomagjával a vásárra, én meg mentem az intézet felé az Apponyi Albert útra. Odaérek, mert nem volt messze a vasúthoz, megfogom a kilincsét azzal, hogy Jézus segíts, elejbém jön a portás úr, mert ott még a portás is úr volt. Kérdezi tőlem, hogy miért jöttem, talán terhes vagyok. Mondtam neki, hogy Isten őrizz a terhességtől, fölvételre jöttem. Megmutatta, hogy mellik a fölvételi iroda, és odamentem. Bekopogok, és kiszólnak, hogy tessék. Bemegyek, az irataim már ott voltak a fövételező orvos előtt.

Elejbém tesz egy könyvet, hogy olvassam el, és mondjam el, amit olvastam. Becsukta előttem a könyvet, és elmondtam, hogy a bába, képzése után, letelepedése előtt fölszerelt táskájával az illetékes tisztifőorvos úrnál jelentkezni köteles. Ez volt a fölvétel nékem. Azután kifizette az útiköltséget, a 15 pengőt, és mentem vissza a vonathoz, ami hozott hazafelé. A kölcsönkért pénzt visszavittem a gazdag, özvegy nagynénémhez.

Egy hónap múlva jön a levél, hogy fel vagyok véve az iskolára, szeptember elsejére milyen ruhát vigyek magammal, cipőt és a többit. És minden hónapban fizetek 40 pengő tandíjat. Ekkor megint nem volt egy fillérem sem, megint elmentem Jóska bátyámhoz, kértem tőle 20 pengőt, amiből megvet-

tem a ruhákat, cipőket. Mikor hazajöttem Győrből a holmikkal, akkorra jött egy malacvevő, eladtuk a malacokat, és visszavittem Jóska bátyámnak a 20 pengőt. Azután Darnózseliből jött egy ember, aki lovakat keresett. Volt egy szép csikónk, eladta neki az uram 80 pengőért, ez megint két hónap tandíjam volt. A gabonáért csak hét pengőt fizettek, abból is három pengő boletta volt, olyan papírforma, amivel adót lehetett fizetni, négy pengő meg nekünk maradt.

Ideért a szeptember eleje, összepakoltam a ruhámat egy bőröndbe, és elmentem a testvéremhez, hogy vigyázzon a családra. Akkor már volt két kislányom, iskolába jártak, olyan önállóak voltak, és valahogy kibírták nélkülem. Apjuk meg dolgozott, és amit tudott, főzött is.

Az intézetben, ahová mentem, már gyülekeztek a tanulók, ki honnét jött. Lett szobánk vaságyakkal, másnap az iskolában sorakozás, mindenki elfoglalta a helyét a padokban. A Tanár úr az asztalnál, előtte a névsor, mindenkitől megkérdezte, honnét jött, ilyen megyéből. Délelőtt a Tanár úr tartott előadást, délután a Tanársegéd urak kikérdeztek bennünket. Délben minden nap lehozta egy tanuló a beosztási lapot, hogy ki hová van beosztva, szülőszoba, gyerekágyas osztály és így tovább.

Mire év vége lett, megint hizlalt az uram egy kétmázsás, kövér disznót, amit egy lébényi disznókereskedőnek adott el. 50 fillér volt kilója, ez megint ment tandíjra.

Gondolatban mindig otthon voltam, de hiába, ezért jöttem el, hogy most első a tanulás. Közben ideért a karácsony, akkor az asszonyok mentek szabadságra, szilveszterkor meg a lányok. Én a Tanársegéd úr szobalánya lettem. A tanulás mellett fölhordtam neki az ebédet, vacsorát.

A Tanár úrnak Dr. Őrffi Lajos volt a neve. Egy alkalommal operált egy nagyon szegény asszonyt hasdaganattal, és amikor mosakodott a műtéthez, kérdezi tőle: „Mondja, lelkem, maga hány éves?” Azt feleli, hogy hatvan. Kérdezi tőle, hogy

hányban született. Azt feleli, azt nem tudja. „Akkor honnan tudja, hogy hatvan éves?” – kérdezte a Tanár úr. „Mivel írni, olvasni nem tudok, csak úgy mondták meg az éveimet. – felelte. „Ha maga írni, olvasni nem tud, akkor maga a legboldogabb ember a világon” – válaszolta erre a Tanár úr. Azután elaludt a nő, és megkezdődött a műtét.

Egy alkalommal a terhes lányok (mert befogadtak az intézetbe olyan megesett lányokat, akik szégyenlettek hazamenni; Szombathelyen könnyen meg lehetett esni, mert ott igen sok katona volt) összevesztek, és az egyik lány feljött az irodára panaszkodni, hogy nem hagynak neki békét a többiek. A Tanár úr lement hozzájuk a szuterinba, és megpirongatta őket olyan finoman, nem lármázott. Mondta nekik: „Lányok, mellitek különb a másiknál, te is föl vagy csinálva meg te is, meg te is, ez még egyszer elő ne forduljon, mert kiteszem a szűrötöket!”

Egyszer elhatároztam, hogy ha szabad vasárnapom lesz, elmegyek a katonák miséjére a fehér barátok templomába. Úgy is lett. Az intézet előtt mentek mindig a katonák, hallottam, hogy már csattognak a bakancsok és énekelnek. Azt énekelték: „Szombathelyi kaszárnyának cserepes a teteje, de sok szőke, barna lánynak benne van a kedvese. Észak felől van az ablaka, hideg szél fúj be rajta, szombathelyi szobalányok kacsingatnak be rajta.”

Én úgy mentem a katonák után, mint falusi gyerek a lakodalmas menet után. Odamentek a templomhoz, ott volt egy nagy tér, ott sorakoztak, és bementek a templomba. A zenekar fölment a kórusra, és amikor a mise megkezdődött, a zenekar rázendített, hogy: „Bemegyek a szent templomodba uram, szent oltárodhoz.” Ez olyan gyönyörű volt katonazenével, trombitával, hogy a szememből a könny kicsordult. Megvártam a mise végét, aztán siettem vissza, akkor már osztották az ebédet, igen jó paradicsomos káposzta volt sült disznóhússal. Bemegyek, kiabálják: „Tóthné, be vagy ám osztva!”;

„Jól van no, csendesen is megértem, hová vagyok beosztva?” – kérdeztem. „Déli tizenkettőtől este tizenkettőig a szülőszobára.”

Megettem az ebédet, és átöltöztem a szülőszobához, aztán siettem föl a lépcsőkön – mert akkor még kettesével vettem a lépcsőket. Bemegyek a szülőszobába, egy kis levegőt veszek, egyszercsak jönnek a mentők, leteszik a hordágyat. Ránézek a betegre, látom, hasa nincs, halálos sápadt, a főmadám elküld a Tanársegéd úrért, hívjam a szülőszobára. A Tanársegéd úr szobája a folyosó végén volt, azonnal jött velem. A szülőszobában olyan nagy szag volt, hogy kibírhatatlan – nagy hullaszag. A Tanársegéd úr még ki tudta kérdezni a nőt, aki elmondta, hogy otthon az orvos kidarabolta belőle a gyereket. A vizsgálatnál kiderült, hogy a kinti orvos hagyott benne a gyerekből egy darabot, ami megfertőzte, és a nő tíz órára meg is halt hullamérgezésben. Mikor tizenkét óra lett, engem leváltottak, lementem, és valahogy elaludtam.

Egy alkalommal a Tanár úr terhesvizsgálatot csináltatott egyikünkkel, s el kellett volna mondani, hogy első fogással keresem az elöl fekvő részt, a másodikkal a méhfenék magasságát, a harmadikkal a magzat hátának az anya oldalához viszonyított elhelyeződését, negyedik a szívhang-hallgatózás, de az illető ezt nem tudta elmondani, és akkor azt mondta neki a Tanár úr: „Ja, édes asszonyom, ha maga a hét szentséget elemi iskolában megtanulta, akkor ezt meg itt kell megtanulni, mert másképp nem leszünk jóban.”

Azután telt-múlt az idő, ideért a június vége, a vizsga ideje. Eljött Pestről az egészségügyi miniszter úr, Dr. Tauffer Vilmos. Helyet foglaltak a vizsgabiztos urak, és felköszöntöttük őket ezekkel a szavakkal: „Mélyen tisztelt Tanár úr, mélyen tisztelt vizsgáló bizottság! Beszámolunk egy évi munkánk eredményéről. A mai nap jelentős fordulópont az életünkben, oklevelet nyerünk, mely egy nemes hivatás gyakorlására képesít bennünket. Nemesebb hivatás a miénknél kevesebb van

a világon, de mikor ennek teljes tudatában vagyunk, nem feledkezünk meg arról, hogy életre mentő és életre segítő munkánk súlyos megpróbáltatások elé is állíthat bennünket. De mi ezen megpróbáltatások ideje alatt fogadjuk, hogy tisztességgel és becsülettel megálljuk helyünket. Szívünkbe vésték tisztelt Tanár úr és Tanársegéd urak tanítását, soha el nem múló szeretettel gondolunk a sok türelemre és tanításra, amit velünk szemben tanúsítottak. Kérjük a Jóistent, áldja meg mindnyájukat magasztos munkájukért. Éljen!"

Azután a vizsgakérdésekből mindenkit feleltettek. És azután felesküdtettek bennünket, amely megint így szólt: „Esküszöm és fogadom, hogy kötelességemnek minden szülésnél lelkiismeretesen meg fogok felelni, senkinek szándékosan ártani nem fogok. Fogadom, hogy a reám bízott szülőket, gazdagot és szegényt, bábai segítségemben részesítem, hogy azokat el nem hanyagolom, és el nem hagyom. Isten engem úgy segéljen."

Lelkünkre kötötte a Tanár úr, hogy minket falura képeztek, ahol nem áll orvos a hátunk mögött, és nem lesz villanyvilágítás, hanem csak petróleum. Azért megmondták, ha külsőleg nem tudunk eligazodni a terhes nő felett, hívjunk orvost, de belsőleg akkor se vizsgáljunk. Azután megkaptuk a fölszerelt bábatáskát, az oklevelet, és mindenki ment a vonatra és a maga falujába.

Én is hazaértem. Ez 1933-ban volt. Nagyon örült a két kislányom, a testvérem, különösen az uram, hogy most már átadhatja a konyhát. De nekem azután el kellett mennem Magyaróvárra, a tisztifőorvos úrnál jelentkeztem a fölszerelt táskámmal. És ő megadta a működési engedélyt mint magánbábának, mert a régi volt mindaddig a hatósági.

Hívtak is szüléshez S. F.-ékhez, D. D.-ékhez, ezek sima szülések voltak. Azután a testvéremhez kellett menni, akihez már orvos kellett. Elment a sógor Kimlére orvosért este, de Kimle tíz kilométer oda, tíz vissza, így tizenkét órára ért ide, és

hajnali öt órára született meg a gyerek. Abban a világban nem volt a falusi embernek otija [biztosítása], így a mostani pénzbe számítva 4000 forintot kellett a szülésért fizetni. Nemsokára a sógornémnak is megjöttek a fájásai, orvost akartam neki hozatni, de odajött L. A. néni, és azt mondta: „Péntek van, máma csak nem hozatsz orvost!" Mert ez szerencsétlen nap. De én kimentem a testvéremhez az istállóba, és mondtam neki: „Fogd be a lovat, és menj Kimlére orvosért!" El is ment, a Doktor megvizsgálta a sógornőmet, és a mentőket hívatta ki neki, a győri kórházban fogós műtéttel született meg a kislány.

Egyszer jött értem este F. K. tizenegy órakor, hogy nézzem meg a feleségét, mert sokat jajgat. Elmegyek, megnézem, látom, hogy nem terhes – öthónapos kisgyerek van a kocsiban –, meghőmérőzöm, de nincs láza. Gondolkoztam, hogy mi lehet a baja, amiért ilyen érzékeny a hasa. A Tanár úr azt mondta az iskolában, ha olyan helyre hívnak bennünket, ahol egy nőnek nagyon fáj a hasa – mert egy nőnek mije fájhat más, mint a hasa –, hívjuk ki hozzá az orvost. Ezért én elküldtem F. K.-t a plébános úrhoz, mert őneki volt a cselédje, kérje el tőle a lovakat, mert orvosért kell menni. Visszajön, hogy a plébános úr nem adja a lovakat, de még egyszer viszszaküldtem, hogy ez nem gyerekjáték. Azt izeni a plébános úr, hogy csak ne ijedjen meg a Rozika, majd jobban lesz a beteg. Ekkor már elmúlt éjfél. Akkor mondtam F. K.-nak, hogy ha a felesége valamelyikünk hanyagságából meghal, akkor a plébános úr mossa kezét, mint Pilátus, énrám meg rámcsukódik a márianosztrai női fegyház, ezért menjen el akárhová a faluba, és keressen kocsit, amivel az orvosért lehet menni. El is ment az öreg M. I. bácsihoz, akinek volt egy igen rossz kocsija meg egy rossz lova, ekkor már fel kellett a révészt is kelteni – mert kompjárat volt a Dunán –, és elmentek Hédervárra orvosért, azt is felkeltették és jöttek. Útközben elbeszélték a Doktor úrnak, hogy azért jöttek ilyen rossz ko-

csival, mert a plébános úr nem adott lovakat. Mire ideértek, öt óra volt, nyár, jó idő, a Doktor hozta vele a kutyáját.

Amíg ők elvoltak orvosért, addig én egy kis rendet csináltam a szobában, amit gunyhónak lehetett nevezni. Négyméteres földbe vájt gunyhó volt, ötvencentis ablakkal, egy rossz ajtó fakilinccsel – itt laktak nyolcan. Kétméteres konyha volt előtte, egyik ágyban aludt egy öreglegény és egy süldő gyerek, a másik ágyban a házaspár, mellettük vesszőkocsiban az öthónapos kisgyerek, az ágy alatt volt egy deszkaketrec, aminek négy kereke volt, és éjjelre kihúzták, abban aludt egy leány. Az ajtó háta mögött volt egy priccs, azon aludt egy nagyleány. A tulót betoltam az ágy alá, a lányok is lefeküdtek a priccsre, így volt hely a szobában. Kút nem volt, hanem ástak egy gödröt, amiből forrás lett, ebből merték a vizet főzéshez, iváshoz.

Mikor megjött a Doktor úr, be tudott lépni a szobába, és megvizsgálta azt az ájuldozó nőt, beinjekciózta, aztán elvitte a kocsin a Plébánia elé. Ott bement a plébánoshoz, és azt mondta: „Nemhogy orvost nem hozatok, hanem a mentőket hívom, és bevitetem a győri kórházba." Akkor a plébános felöltötte magára a karinget, stólát, szentelt vizet vitt, és meggyóntatta az ájuldozó beteget; valószínű, ki akarta tőle venni, hogy nem loptak-e a papháznál, vagy nem paráználkodott-e a menyecske, de nem nyúlt volna bele a farzsebibe, hogy egynehány forintot adott volna nekik, amíg az asszony kórházban lesz. Mert Győrben megoperálták méhen kívüli terhességgel.

Azután kihívott D. J., hogy a felesége rosszul van. Elmentem, megvizsgáltam, de keresztfekvést állapítottam meg, azonnal küldtem a D.-t biciglivel Kimlére orvosért. Akkor még megvolt a Doktor úrnak az autója, még nem vitték el a német katonák, és hamarosan meg is érkezett. Mondtam neki, hogy mihez hívatom. Azonnal beletettük a nőt az autóba, és ő vitte be a győri kórházba, ahol halva vették el tőle a gyereket.

G. J. jött értem egyszer, menjek, mert a felesége rosszul van. Megvizsgáltam: farfekvés, orvost hozattam hozzá. Abban az egy konyhában volt minden, egy ágy, egy priccs, egy gyerekkocsi, kemence, katlan, csikósparhert, aztán sok légy, mint abban a világban minden háznál. Ideért a Doktor úr, hozzákészülődött a szülés levezetéséhez, de halva lett meg a gyerek. Ezalatt a G. J. még elment a faluba kocsit keresni, aki visszaviszi a Doktor urat, én egy széket tettem ki neki a körtefa alá az udvarra, ott pihente ki a fáradalmát, és azt mondta nekem, ha ez a nő meg nem fertőzik, akkor senki.

Egyre közeledett a háború, a kocsmáros már a fronton volt, a felesége várandós volt, de azért az öreg B. I.-vel elásták a boroshordókat a kertbe, mert szesztilalom volt, ha ideér a front, ne találjanak a katonák bort. Közben őneki is megjöttek a fájásai, de a katonák is odaértek, annyi volt a kocsmában, hogy alig fértek el. Én a kocsmárosnét betettem egy olyan kármentőfélébe, mert a szobában az öregek meg a gyerekek voltak. Összetoltam két padot, rá egy pokrócot, lepedőt, és itt született meg a kislánya. Engem meg elneveztek a katonák gyerekhalásznak, mert látták, hogy miért forgolódok ott. Aztán ez az alakulat elment.

Jöttek a német katonák, megyek az utcán – mert én mindig az utcán voltam –, akkor látok rengeteg moniciós autót végig a falun, le a templom előtt a Dunáig. Találkozok a K. F.-fel, kérdezem tőle, hogy mi lesz velünk. Ő az első világháborút végigjárta, öt évig volt orosz fogoly, azt mondta, hogy semmi sem lesz velünk, errébb jött a front. Majd elmennek, mink meg itt maradunk. Mikor hazaérek a gyerekágyas ápolásból, értem jön P. L., hogy a feleségének fájásai vannak, nézzem meg. Közel laktunk egymáshoz, átmentem hozzá, de mivel előző évben nagy hasi műtétje volt, nem mertem a szülést egyedül vállalni.

Bementem a német katonai parancsnokságra, a jegyzőné tudott németül, és hívtam velem, hogy beszéljen helyettem,

kérek tőlük autót, amin a beteget beviszik a kórházba. Elejbém ugrik egy kiskatona, hogy nem kell oda semmi, majd ő odajön velem, de mondtam a jegyzőnének, hogy mondja meg neki, ha nem orvos, akkor nem jöhet oda. Mondta, hogy nem orvos, csak szanitéc, akkor elmentem a parancsnokhoz. Azt mondták, hogy úgyis megy autó Bécsbe, majd az elviszi, és leteszik az óvári kórház előtt. Odajárt a katonai autó, én meg feltoltam a Margitot közibük, és elvitték a kórházba. De mikor hazajött, egy rossz kocsi hozta, három kéve kukoricaszár volt alatta, két pokróccal volt betakarva, az volt akkor a kényelem.

Mikor elmentek a németek, akkor jött a felszabadító csapat, azután egy új világ köszöntött ránk, és vége lett a háborúnak, megbukott a pénz, jött az új forint.

Megindult nálunk az anya- és csecsemővédelem, minden hónapban a kórházi főorvos vizsgálta a terhes anyákat, gyermekorvos a gyermekeket, védőnő az újszülötteket, ez nagyon megkönnyítette a munkánkat.

*

Még a cigányokról is kell szólnom. Az akkori világban minden cigány a maga lován járt. Egy alkalommal – a Duna mellett volt egy kiserdő – letelepedett itt egy cigány család. Értem jött az ember, hogy rosszul van a felesége, nézzem meg. Megnéztem, de láttam, hogy ez a szülés elhúzódik az éjszakára. Bevezettem a nőt M. nénihez a pajtába, és ott megszületett éjfélre a kisgyerek, de megfürészteni nem tudtam, mivel meleg víz nem volt. Betakartam, hogy majd reggel megfürösztöm, kérek meleg vizet M. nénitől. De mikor reggel megyek, K. J. már jön elejbém, hogy elkéstél, már elmentek, fölpakoltak a kocsira, s rávágtak a lóra.

Egy másik banda meg három kilométerre volt a falutól, azok sokan voltak, bejöttek értem, de nem hozzám jöttek először, hanem bementek a kocsmába, egyet mulattak. A másik

küldönc jött értem, s mikor mondtam neki, hogy énnálam nem voltak, rögtön tudta, hol kell őket keresni – a kocsmában. Közéjük ültem a kocsira, kivittek magukkal. A falun kívül volt egy elhagyott ház, se ajtaja, se ablaka, de oda már készre mentem. A gyereksereg már körülülte az újszülöttet. Elláttam az anyát meg a gyereket, és hazahoztak. Másnap kimentem biciklivel, de már ezeknek is hűlt helyüket találtam, csak a macskákat hagyták ott. Ilyen a cigányélet.

Aztán, hogy vége lett a háborúnak, megkezdődött a földosztás. De csak az kaphatott, aki megmunkálja, meg a nagycsaládosok. Mivel én nagycsaládos se voltam, a földdel se dolgoztam, meg úgyis volt földünk, nekem az uradalom földjéből még egy holdat sem adtak. A kastély előtt volt egy galambdúc, azt kértem a H. A.-tól. Azt mondta, nem lehet. B. I. suszter volt, de mindjárt letette a kaptafát meg a kalapácsot, annak mérték a földet. Volt egy varrónő, sohase volt határban, letette a tűt meg a cérnát, mérték neki is a földet, de én, akinek egy éjjel három gyerek született, mert ez a Lickó-puszta nagy major volt, itt mindig volt szülés, én nem dolgoztam, az egyén az nem volt munka.

Volt egy nagycsaládos, mértek neki tíz holdat, a felesége kilenchónapos viselős volt, de ki kellett menni neki aratni, mert mindibe arattak. Megjöttek a fájásai, egy kocsi énértem jött, a menyecskét a másik kocsi bevitte az uradalomba egy házhoz, és ott született meg a kisgyerek, úgy hoztak haza bennünket a saját lakására.

Mikor megkezdődött a csoportosítás, kérdezem ettől a nagycsaládostól: „Te is beálltál már a téeszcsébe?” Azt felelte: „Rozika néni, ha maga beáll, én még akkor sem állok be, mert nálam van a telekkönyv, ez a föld már az én nevemre van írva, én ezt a földet annak a gyereknek akarom adni, amellik csaknem a határban született.” Akkor találkozok az Á. F.-vel, kérdezem tőle: „Beálltál a téeszcsébe?” Azt mondta: „Be. Kiküldtek nékem huszonhatezer forint adót, nem vagyok marha,

hogy én azt megfizessem. Beálltam és eltörölték a huszonhatezer forint adómat; én széllel szembe nem pisálok."

Negyvenhétben egyszer jön értem a paptagi T. Gy.-né, hogy a lányának fájásai vannak. Elmentem, megvizsgáltam, a fájásai ritkák volta, elsőszülő volt, jobbnak láttam, ha hozatok hozzá orvost. Elmentem a F. A.-hoz – mert a férj az ő cselédje volt –, hogy küldje el a menyecske férjét az orvosért. Amint bementem a kertről, mert úgy az út közelebb volt, F. úr épp az udvaron volt. Mondtam neki, hogy miért jöttem, erre azt válaszolta: „Az öreg bábaasszonynak sose kellett orvos, te meg mást se tudsz." Éppen házibulit készült rendezni az uraknak, a Károly-majori T.-éknek meg a többieknek. Már volt egy autó az udvaron, mondom F. úrnak, hogy nem nekem kell az orvos, hanem a cselédje feleségének, különben is itt van ez az autó, beletesszük a beteget, és elviszem a győri kórházba. Erre azt a feleletet kaptam: „Éppen a te tiszteletedre áll itt az autó." Evvel én otthagytam, és visszamentem a gyerekágyashoz. Akkorra hazajött a férje is, mondtam neki: „Menj S. L.-hez, hogy hozza el az orvost Kimléről, mert a gazda nem ád lovakat!"

El is ment S. L., de éjfél lett, mire ideértek. A Doktor úr hozzákészülődött a szülés levezetéséhez, kérdezte tőlem, hogy miért hívattam. Mondtam, hogy előre látható veszély nincs, de elhúzódó szülés, jobbnak láttam, ha a doktor úr is itt lesz. Közben bemosakodott, a fájások sűrűsödtek, előesett a köldökzsinór, az orvos élesztette, injekciózta a gyereket, de mégis meghalt. Mikor végzett a munkával, egy cédulára kiírta a költségeket az éjjeli kiszállásért és a szülés levezetéséért – 140 forintot –, hogy adjam oda F. A.-nak, mivel a cselédjéről nem fizetett otit, őneki kell a számlát fizetni. Az orvost éjjel háromkor vitték haza, én meg mentem F. úr háza előtt, kihallatszott a nóta: „Azért is iszom, azért is iszom, nem én fizetem a bor árát."

Másnap, mikor elmentem a gyerekágyast meglátogatni, bevittem F. úrnak a számlát. Nagyon mérges lett, amint elol-

vasta, és azt mondta nekem: „Mit gondoltok ti, hallottam, hogy meg is kereszteltétek, Cs. L. csinálja a koporsót, én nem fizetek, az biztos!” Akkor még tele volt az asztal az éjjeli mulatozás után borospoharakkal, literesüvegekkel, de még azt sem mondta, hogy igyál vagy ülj le. Hetven forintért adta a vizes zabszalmának mázsáját a falusi népnek, de a Doktor úr nem lett kifizetve, nem kapott semmit, nemhogy én kaptam volna. Pedig családja nem volt, azt gondoltam, hogy most ő kifizeti a bábaasszonyt, de abból se lett semmi.

*

Már az ötvenes években a Tisztifőorvos úr elküldött engem továbbképző tanfolyamra Budapestre, a Baross úti klinikára, ahol kitűnőre vizsgáztam Dr. Takács Tibor szülész főorvos úr előtt.

Mikor hazajöttem, jött értem Cs. K., hogy nézzem meg a feleségét, mert nagyon rosszul van, elájul, és úgy tette fel az ágyra. Elmentem, de tudtam, hogy még családjuk nem volt. Igen nagy hó volt ’52 februárjában. Odamegyek, levetkőztetem, mert mackóban feküdt az ágyon meg gumicsizmában, mert éppen ki akart menni havat söpörni meg a tyúkoknak enni adni, és összeesett közben. Kérdezem tőle: „Hányszor nem volt meg a vérzésed?” Azt mondja, hogy kétszer, de most már van egy kevés. Mindjárt tudtam, hogy méhen kívüli terhes. Bementem a tanácsházra, és betelefonáltam az óvári kórházba a mentőkért, hogy jöjjenek ki, mert méhen kívüli terhest akarok beszállítani. Azt a feleletet kaptam, hogy a mentő a nagy hóvihar miatt nem tud kijönni, míg a hóeke el nem megy a bécsi országúton, de a faluba akkor se tud bejönni, mert az út járhatatlan. Azt mondtam nekik, nem baj, majd a beteget kivisszük az országútra. Úgy is lett. Az urát elküldtem az apjához, hogy fogják be a lovakat a szánkóba, tegyenek sok szalmát rá. Odajártak a ház elé, az asszonykát föltettük a szánra. Betakartuk pokrócokba, sátorlapot tettem a

hegyibe, így vittük ki az öt kilométeres úton, mert a lovak meggázolták a hasig érő havat. Mire odaértünk az országútra, a mentő már várt bennünket, de szegény úgy el volt ájulva, hogy azt sem vette észre, hogy hullik rá a hó. Beértek a kórházba, az orvosok már készen várták, vitték a műtőbe, ahol azonnal megoperálták, és ezután egy petével még két kislánya született.

Később történt, hogy volt egy háznál két menyecske, az egyik az első szobában, a másik a hátulsóban. Hívnak engem az egyikhez, hogy fájásai vannak, elmegyek, sima szülésnek találtam, este tizenegy órára megszült. Mikor elvégeztem a munkámat, el akarok jönni, elejbém jön a másik menyecske, hogy ne menjek haza, mert ő is rosszul van. Hát akkor odamentem, ott se találtam semmi rendellenességet, és ő is megszült öt órára. Egy éjjel egy háznál két gyerek született, pedig a férfiak nem voltak olyan sokbeszédűek, hogy összebeszéltek volna, de szerencsésen megszületett mind a két gyermek egy éjjel.

Emlékezetes az is, amit most elmesélek. B. Márta, akinek az édesanyja tizenhárom évig fekvőbeteg volt, ápolta az anyját, öten voltak testvérek, az apjuk elhagyta őket, elment Győrbe, és ott egy új életet kezdett, szóval a leány kiment a határba ebédrevaló krumpliért, és ott valaki megerőszakolta, és teherbe esett. Helyes volt a leány, de volt benne egy kis születési hiba. 1954. április 13-án fájásai lettek, értem jöttek, hogy menjek, mert a leány igen rosszul van. Elmentem, és a jó fájásokra a szülés simán befejeződött, de mikor nekem letelt az ápolási időm, elhatároztam, hogy nem hagyhatom itt a leányt csak így egyszerűen, mert nem tudja az anyját is ápolni meg az újszülöttet ellátni – el kell vinni a gyereket a menhelybe.

Elmentem a tanácsházra, és szóltam a tanácselnöknek, hogy miért jöttem. Én Szombathelyre akartam, de az elnök Sopront ajánlotta. Én az anyát is el akartam vinni, mert tudtam,

hogy anya nélkül nem veszik el a gyereket, de az elnök nekem nem hitt. Adott vonatravalót Sopronba, és egy kocsit, ami engem a gyerekkel kivisz a vonatra.

Másnap összepakoltam a gyereket, és kivittek a vonatra, amivel bementem Győrbe; megváltottam a jegyet Sopronba, kezemben a pályásbaba meg egy kis bugyor, amibe a gyerek holmijai voltak, egyszercsak kiabálják, hogy Csorna–Kapuvár–Sopron felé beszállni. Felültem a vonatra, elvitt engem Sopronba, de én ott semmiféle taxit nem láttam, így tovább mentem, karomon a gyerek. Láttam ott gyerekeket játszani, és kérdeztem tőlük, merre van a menhely. Mutatták, hogy itt nem messze. Odaérek, becsengetek, kijön egy nővér, és azt mondja: „Néni, maga nem jó helyen jár, menjen ide meg oda." Akkor megint mentem a másik helyre, odaérek, de még az a jó, hogy ott se villamos, de autó, mert úgyis ellökött volna, mert csak úgy mentem kacskaringósan, kezemen a pályásbabával. De ott is azt mondták, hogy néni, maga nem jó helyen jár, mert ez itt csak iroda, erre menjen meg arra. No, végre odataláltam, ott meg követelik tőlem az anyát. És azt mondták, hogy vigyem vissza a gyereket, és másnap hozzam vissza az anyjával együtt. Kértem azért tőlük egy igazolást, hogy otthon meg tudjam mondani, miért nem vették el tőlem a gyereket. Kaptam is, és újra indultam a vonatra, karomon a gyermek, bejárt a vonat, ami Győr fele ment. Felülök, visz engem a vonat hazafelé. Csornán felszáll egy ismerős Győr megyei főorvos, aki Csornán volt kórházlátogatáson. Reámismer Dr. Zsiros János főorvos úr, hogy ő ád énnekem egy írást, vigyem be a gyereket a győri kórház gyermekosztályára megőrzésre, míg holnap hozom az anyját, mert ez a gyerek a sok hordozásba meg is halhat, mire ezt én még Mecsérre viszem. Úgy is lett. Bevittem a gyereket a győri kórházba, és ha nincs nálam a főorvos úr levele, szóba sem álltak volna velem. Így szabadultam meg a gyerektől, és mentem a vonatra, ami engem hozott hazafelé.

Várt rám a kocsi, ami hazavitt, bementem a tanácsházra, és kértem még vonatravalót, de most már két részre, mert az anyát is el kellett vinni.

Másnap korán mentem a leányért, és vitt bennünket a kocsi a vonatra, beértünk Győrbe, ott bekísértem a váróterembe, leültettem egy padra, én meg elmentem a kórházba a gyerekért. Váltottam két jegyet, bejárt a vonat Csorna–Kapuvár–Sopron felé, kézen fogtam a lányt, és fölültünk a vonatra. Örült, mert még sohasem ült vonaton, elővette a rediküljét, kivette belőle a fésűt meg a tükröt, megigazította a haját, és így értünk Sopronba. Most már tudtam, hová kell menni, és így már elvették tőlem a gyereket. Másnap egy nővér vitte őket Szombathelyre, mert ott volt az igazi gyermekmenhely. Ez mind meg lett volna spórolva, ha először énrám hallgat a tanácselnök.

Aztán mindentől megszabadulva, üresen mentem a városba, be a rendőrségre, ahol lepecsételték az igazolványomat, mert benn voltam a határsávban. Kérdezték, miért megyek haza ilyen hamar, hisz sok szép látnivaló van, de nem mertem mondani nekik, hogy nincs egy fillérem sem, hogy én itt szállodába szálljak vagy az utcán egy padon. De amint jövök hazafelé a vonatra, elmegyek a Liszt Ferenc Múzeum előtt, és látom, ki van írva: „A pókhálótól az orvosi tudományig.” No, még volt egy felesleges két forint a zsebemben, gondoltam ide bemegyek, és mindent körbejártam két forintért.

A leány egy évig volt a menhelyen, míg igen kifinomodott, kiöltözve jött haza, a gyereket meg azután elvitte valaki örökbe.

1956-ban, forradalomkor, éjjel hívtak szülő nőhöz. A mentőket hívtam a falu közepébe, és mikor beültünk a beteggel a mentőbe, utánam jött az orosz járőr, aki a faluban portyázott, és felforgatta a mentőt, hogy puska nincs-e. Mondtam neki, hogy nincs, és tovább sétáltak.

Később Mecsért Lébényszentmiklóshoz csatolták, és egy új körzeti orvost kaptunk, Dr. Imre Lajos volt a neve. Onnan

járt ki minden kedden és pénteken rendelésre, minden alkalommal 40-50 beteget vizsgált meg abban a füstös, egyszobás rendelőben, de nagyon belevaló, fiatal orvos volt, esőben, sárban, hóban, de mindig bírta a munkát, lelkiismeretesen gyógyított szegényt és gazdagot egyaránt.

Bejött hozzá egy jó pénzes bácsika, hogy fáj a foga, húzza ki. És mikor kihúzta a Doktor úr, azt mondta a bácsi neki: „Ha eljön velem a kocsmába a Doktor úr, fizetek érte két deci bort." A Doktor úr azt válaszolta, hogy köszöni szépen, nem él alkohollal. Én nagyon szégyelltem magamat, hogy egy ilyen pénzes ember, aki többször gőbölt hajtott a mázsára, két deci borral akart fizetni.

Akkor még nem volt a rendelőben se hideg, se meleg víz, se vécé. A tüzelőt a tanácsházról hordtuk, a vizet a téesz udvaráról, de ha valakinél vizeletet akart vizsgálni a Doktor úr, nekiadtam a betegnek a vizeletvizsgáló poharat, hogy menjen a szomszédba, a téeszistállóba, és ott pisiljen az üvegpohárba, aztán hozza vissza. Így lett a vizelet megvizsgálva.

1960. február 14-én jött szülésre, igen hideg volt, és félúton eltörött a kocsirúd, mindketten leszálltak, a Doktor úr összepasszította a rudat addig, míg a J. J. keresett drótot a kocsin, mert ilyen parasztkocsin mindig van drót, és úgy jöttek a szülő nőhöz. Útban a Doktor úr kérdezte a J. J.-tól, hogy mit szeretne: ha odamegy, mit halásszon. Azt mondta az ember: „Tudja, Doktor úr, úgy van, hogy már van két fiam, szeretném, ha most a feleségemnek lenne kedvére, ha leány születne." Odaérnek, a Doktor úr bemosakodik a szüléshez, hamarosan meglett. Mit tesz Isten, kislány lett, nagy örömre. A Doktor úr kezet fogott a családdal, és azzal búcsúzott, hogy most már megvan a régi közmondás, egyet a papának, egyet a mamának, egyet a hazának. Azután, mikor kinevezték Győr megyei igazgató főorvosnak, ő is elment, itthagyott.

Ebben a hosszú időben, ameddig én Mecséren dolgoztam, meghalt mellőlem hat orvos, akiknek az emlékét, amíg élek,

szeretettel megőrzöm. Én is önként kértem a nyugdíjaztatásomat 68 éves koromban, meg is kaptam.

Én az életemben minden szépet és jót megkaptam a Jóistentől, de ugyanannyi bánatot is. Azért kedves asszonytársaim, ne haragudjatok reám, hogy nem tudtam rajtatok segíteni, nem is gondoljátok, hogy azokban a hosszú, hóviharos éjszakákban hányszor elmondtam felettetek: „Áldott vagy az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse." Mert így teljesedik be, ami a Bibliában meg van írva. Mikor Isten Ádámot és Évát kiűzte a paradicsomból, azt mondotta Évának: „Fájdalommal szüld a gyermekedet, míg vissza nem térsz a földbe, mert porból lettél és porrá leszel."

(Mecsér, 1983)

CSAK VOLTUNK

(Fűzfa József asztalosmester)

Nagyapám emlékének

„Talán nem árt emlékeztetni rá, hogy az emberi öntudat alapja ma is a karaj kenyér. Minden csak ezután következik. Álom, szeretet, vágy és szerelem, imádság és még az emlékezés is. Csak akkor, ha kézben az a karéj..."

(Örkény István: Lágerek népe)

A hadifogságról... énnekem a visszatekintés se rossz, mert ottan csak olyan közömbös volt minden, nem volt az embernek érzéke semmihöz se. Csak voltunk. Alig vártuk, hogy vasárnap legyen, mert akkor nem köllött dógozni. Akkor a pricscseket, amik az ágyak vótak, ilyen lécekbül, deszkákbul öszszeszögelt valamik, három sor egymás fölött, a legalacsonyabb a fődtül hatvan centire körülbelül, köllött szíjjelszedni, aztánn kipoloskáznyi. Vasárnap mindig ezt csinátuk. Petróleummal megkentük, ugye az a poloskát megöli, aztánn összeszögeltük, de akkorra már dél lett. A pihenés megin elmaradt. De a pihenések azok különben is úgy vótak, hogy sehogyse, mer minden szabad helyet beültettek. Szóval fűre lépni tilos vót. Nem akadt hely, ahol nyugodtan lehetett volna pihenni, mert hát nyáron bent, ahol sok ember van, nem jó.

... amúgy én Pórnaapátin kezdtem a katonaságot, még negyvennígybe kerültem oda. Ez egy kis falu valahol Szombathely környékin. Egy kocsmába, a pincébe vót a kvártélyunk, nem vótunk sokan, talán hatan vagy heten. Az élelmezési parancsnokot valami Aranyosinak híták, de vót ott egy fődim is, a Szücs Józsi, azzal még akkor találkoztam, amikor a pe-

tőházi cukorgyár felé mentünk. Ő volt az élelmezési őrmester. Aszondja nekem, mikor találkozunk:

– Szerbusz Jóska, szerbusz! Na, ippen jó, hogy te is idekerültél, majd odagyüssz mihozzánk.

– Aztánn micsinállok? – kérdezem tüle.

– Az ílelmezési raktárba te leszel a kiadó – aszondja.

– Hát – mondok –, az nem olyan rossz. Persze akkor még nem köllött kajárul aggódni, ezér nem vót annyira fontos. De uggye azér mégis... az ember, ha ippen akart, hozzájutott cukorhoz, zsírhoz, ehhöz-ahhoz, ehetett, amennyit akart. Úgyhogy ottan mink egésszen jól megéltünk. Vártunk. Leginkább a kocsmaudvaron. Gyüttek oda asszonyok is, aztánn űtek velünk, meg beszígettünk, vót, aki lement a pincébe. Egyszercsak gyün két orosz, már negyvenöt koratavasszal, nem emlékszek már mit mondtak, igazúnyi köllött magunkat. Hát mi tudtuk igazúnyi, katonaruha vót rajtunk. Az asszonyokná nem volt igazolvány, de aztán az oroszok se igen törődtek vele tovább. Hanem inkább szótak a kocsmárosnak, hogy hozzon bort. Az meg – valami Nagy nevezetü vót – hozott is, mert akkor még vót neki. Lehozza, az oroszok meg mondják neki, hogy kóstulja meg. Csak azután itták meg az oroszok a bort, miután a kocsmáros megkóstúta. Persze, hát ez érthető is. Aztánn akkor fogták magukat, nyakukba vágták a puskát akárhogyan, aztánn elmentek... Másnap meg begyün a csapat, összeszedtek bennünket, aztánn vittek. Ott van egy másik kis falu Szombathely mellett, azt hiszem Perenye, oda vittek. Ott betettek bennünket egy igennagy pajtába, még nem vótunk sokan, talánn százötvenen vagy még annyian se. Aszondják, hogy most itten összeszedünk benneteket – értettük, mert azért ugye tolmács akadt mingyá –, kaptok igazolást, aztánn mehettek haza. Jóvan, megnyugodtunk. Onnan még könnyen megszökhettünk vóna, mer se igazolványt nem kerestek, semmit se. Vót ott ugyan egy-két őr, de azoktul a pajtábul mink kimehettünk vóna, mer annak csak deszkábul vót az

ódala. De nem szökött meg senki, mer meg vótunk nyugodva, hogy hazamenünk. Másnap aztán bevittek bennünket Szombathelyre, nem tudom má, milyen utcába, ott adtak kosztot. De csak felinek került körülbelül, pedig a másik fele is éhes volt igen, de az nem kapott semmit se, mert nem jutott több. Őtek egy disznót ugye, aztán akinek jutott, az evett. Na, nem is olyan rossz az oroszokkal, ugye aki kapott, az így gondúta. Aki nem kapott, az meg szidta őket...

Aztánn egyszercsak fognak ám bennünket, indulás, menünk tovább. Node akkor már ölég sok őr vót körülöttünk, már nem lehetett megugranyi. Este megint kaptunk kosztot, valami disznóhúst, tudomisén, ki vótunk éhezve, igen jólesett, akármilyen vót is. Eztán visszafele mentünk Kőszegre. Gyalog. Akkora menet vót, hogy az eleje körülbelül Kőszegen, a hátulja meg még Szombathelyen vót. Akkorra már sokan lettünk. Olyan kisorosz katonák vótak velünk, ilyen egésszen alacsonyak, nem tudom, minek nevezték őket. Hosszú puskájuk vót, a fejükön fölül ért, alul meg majdnem verte a fődet. Aztán mindig lűdöztek. De hát mink akkor mit törődtünk vele, úgyis hazamenünk, gondútuk, lűdözzetek csak... mer nem belelűttek a nípbe, hanem csak úgy főfelé.

Akkor jártam Karakószörcsökön is, mer különben igen sokat járattak bennünket! Vonat nem vót, semmise, aztánn csak járatták a nípet, sétáltatták arra, sétáltatták emerre, azt se tudtuk, hol vagyunk, csak ippen az tudhatta, aki a tájon ismerős vót. Aztán így csak összecsomagútak bennünket, menünk kifelé, valamelyik határba találkozunk egy olyan hatvanöt-hetven éves emberrel, szántott, azt kérdi tülünk:

– Hová mentek, fiaim?

– Hazafelé – mondtuk neki.

– Nem mentek tik haza – aszondja –, még az soká lesz, mikor tik hazamentek, ha marad közülletek valaki.

Ugye az talán jobban ismerte a tájat vagy a szokást, mint mink. Kimenünk az állomásra – ez azt hiszem Finkapusztá-

hoz vót valahol közel –, aztánn ott meg bevagoníroznak bennünket. A vagonajtókat bezárták, kimenni nem lehetett. Bent vótak ilyen csőszerű vécéülőkék, négyszögletessek, olyan magasságba, mint a vécé, ugye akinek erre vót szüksége, az ottan elvígezhette a dógát. Nemigen gondoltuk még ebbül se, hogy sokáig visznek bennünket. Még akkor is bíztunk, hogy hazamenünk valahogyan. Nem tudom mér vótunk olyan buták, mer ott igazábul még mindig megszökhettünk vóna, mer megincsak kevés őrt láttunk. Mégse szökött meg senki. Mind olyan buta níp vót, mind aszhitte, igaz lesz, amit nekünk meséznek. De aztán minden elveszett, amikor végleg bezárták a vagonajtókat, aztán elindultunk. Mentünk, mentünk, öt napig íjjel-nappal mentünk, mire kiírtünk.

De azér mindig vót közöttünk olyan jó humoros ember is. Vót egy zsonglőrféle, az mikor Debrecenbe értünk, aztán cigarettánk még vót, de gyufánk má nem, akkor aszondja:

– Hozzatok be egy kavicsot! Lehetőleg egy törött kavicsot!

Valamelyik hozott be. A zsonglőrnek meg vót ilyen pamutszerű fekete, már egyszer megégetett anyaga, azt a kavics alá tartotta, aztánn fogott egy tűt – nem gombostűt, rendes varrótűt –, azzal addig piszkáta, addig piszkáta a kavicsot, míg egyszercsak a pamutba belepottyant egy szikra, aztán má szikrázott tovább. Onnan rágyújtottunk. Akkor má vót tűz. Az is valami vót, nagy öröm a nípnek, hogy most má rá tudunk gyújtani, mer egy kis dohány azér akadt. Szereztünk eztazt, még amikor becsomagútunk, mer pízünk vót, a csomagot meg nem níztík, nem törődtek vele, akármit vitt az illető.

Csak mentünk, csak mentünk, egyszercsak má Oroszországba vótunk... ott meg kövekkel dobáták a vonatot más vonatokrul. Hát mondok, goromba nípek közé kerülhettünk. De mit tehettünk, semmitse... Csak mentünk. Mondom, öt nap, öt éjjel értünk ki. Azér aszhiszem, most előbb kiírne a vonat.

A láger egy ilyen körbekerített hely volt, barakokkal, ahonnan nemigen lehetett kimenni, csak ha munkába mentünk. Még akkor készíthettík, amikor Zaporozsnyéba azokat a nagy vashámorokat – alighanem hét vót –, vasolvasztó kemencéket. Ott különbenn készárura is földógozták a vasat, óriásinagy műhelyek is vótak. Még mikor kifelé mentünk, az vót érdekes – ide menünk, oda menünk, mégis mindig úgy beszíltünk, hogy hazafelé menünk, csak kanyarodunk. Egy darabig ezt el is hittük nagyjábul, aztánn akkor kiírtünk Zaporozsnyéba – má nem a városba, csak abba a gyárnegyedbe. Igen sok vót ott az ilyen téglábul ípített lakás, csak olyan ideiglenessek vótak vékony falakkal. Gyorsan húzhatták föl űket, biztossan a háború alatt. Alapossan elkíszítve különben csak a gyárak vótak. No ott aztánn már láttuk, hogy nem visszafelé mentünk... kiírtünk, kiszálltunk a vonatbul, aszondják egyszercsak, hogy nem lesz ebéd – délután három órakor –, mer lekozmált a borsó. Hát ugye egész útonn kozmásat ettünk, most is megettük vóna, de nem adtak, mer lekozmált... hát útközbe nem níztík a főnökök ugye... Mi meg éhesek vótunk, mind a nyavalya. Éjfélkor, fél tizenkettő tájba vittek be bennünket a lágerba, azt mondták, vigyázzatok ám, mer itt má tizenháromezer ember meghalt... ugye beszállították, aztánn ott nem tudom, milyen körülmények vótak, szóval sok meghalt. Hát meghalt, meghalt, törődtünk is mink avval... avval se törődtünk, hogy mink élünk-e vagy nem. Talán ha ránkfogták vóna a puskát, akkor féltünk vóna... Aztánn úgy éjjel egy óra tájba hozzák a kenyeret, kenyérosztás. Minden kaptunk hatvan deka kenyeret. Az volt a napi adag. De nehogy azt higgyük, hogy az ilyen finom, kiszárított kenyér volt, dehogy. Olyan tepsibesült, barna kenyér vót. De mondjuk a színével nem is lettünk vóna bajba, csak a mennyiségivel. Szóval kiosszák a kenyeret... esszük... hű gyerekek, de jó kenyér ez, még ilyen jó kenyeret sohase ettünk! Hát ugye reggeltül éjfélig koplaltunk – végig koplaltunk persze, mert az útonn is

hatvan deka kenyér vót az összes sűrítményes koszt. A többi csak leves vót, uborkaleves, káposztaleves, de abbul is alig úszkált valami benne, csak ippen a lé vót, így a kenyér tartotta bennünk a lelket. Ilyen jó kenyeret még nem ettünk... De mindig van olyan ember, aki akármilyen éhes is, mégis meg tudja tartani holnapra felit, vagy beteg, aztánn nem tudja megenni. Hát reggel mikor níztük a finom kenyeret, akkor látjuk, hogy tiszta fekete kenyér vót, az árpaszálkák kiálltak belülle öt milliméter hosszann, ahol elvágták... de ez se vót baj, csak lett vóna ölég.

Aztánn akkor másnap beosztottak bennünket brigádokba, nem hagytak pihenőbe, azt mondták, ölöget pihentetek a vagonba. Mer öt napig ottan nem vót senkinek se dóga, csak akkor köllött vigyázni neki, hogy el ne vesszen. De ott azér vót má olyan, aki megszökött. Kivettík a vagonnak a fenekit, aztán ott leereszkedtek, de hogy mi lett velük, azt má nem tudtuk. A mozgó vonatbul ugrottak ki. Hát ugye azok má talánn tudták, mi lesz a sors, gondolták mindegy, akár így halnak meg, akár úgy halnak meg.

Másnap vagy harmadnap aztán víglegessen elhelyeztek bennünket, és megin mondták, hogy tizenháromezer ember ottan abban a lágerba má meghalt. Nem egyszerre ugye, csak ...betegségek folytánn. Beosztottak bennünket munkába, de nem tudtuk vóna, hogy hova menünk még akkor se, ha ismerőssek lettünk vóna arrafelé. Megadták a reggelit, korpaleves vót, de csak olyan kevés vót benne a korpa, hogy csak majdnem víz vót tisztára. De igen jó vót... megettük. Még kértünk pótlékot is de azt má nem adtak, nem jutott. Kaptunk reggel még húsz deka kenyeret is, aztánn mentünk dógoznyi. Délbe megin adtak húsz deka kenyeret, meg adtak hozzá levest is mingyá, mert délbe mindig kaptunk két deci levest is. Azt kenyérrel megettük. A kenyeret beleraktuk, ezzel egy kicsit sűrítettünk rajta. Este bementünk a lágerba, megincsak ezt kaptuk. Árpagyöngybül vót főzve a leves, minálunk gers-

linek híjják... Egy fél évig azt ettük. Mindig gerslileves meg a kenyér hozzá, de az is árpás vót, mondom, a szálkák kiálltak belülle. Aztán hát dógozgattunk, éldegéltünk.

Amikor aztánn ottan kiigazodtunk, az egyiknek ilyen ötlete vót, olyat csinált, a másiknak amolyan, az meg olyan csinált. Vótak például ilyen idomtalan vasfísük, ejnye, mondok, van itt olyan fíberféle anyag – villamossági szigetelésre használják –, amit föl szoktak tenni a falra, aztánn műszereket ragasztanak rá. Mondtam az egyik gyereknek, tudtam, hogy ott dolgozik:

– Te, nem tudná nekem fíbert hoznyi?

– Dehogyisnem, amennyit csak akarsz – aszondja, azután hozott is mingyá egy nagy táblát. Én meg szereztem egy vasfürészt, csináltam egy rámát, szítfürészűgettem a fíbert akkora darabokra, amekkora fíbert akartam. Aztánn a físü fogait csináltam meg, de arra vigyázni köllött, hogy lehetőleg szabályos legyen, mer akkor szíp ugye. A németeknek nagy físü köllött kétféle, apróbb meg nagyobb fogakkal. Azok má kulturáltabbak vótak. Leginkább a hadifoglyok vettík különbenn a físüket. Az orosznak nem köllött. Meggerebléte a fejit.

Bizony mindenhez idő köll, amíg az ember megszokja azt a bizonyos környezetet, meg tud mindenféle anyagot szereznyi. Mer később aztánn pipákat is csináltam. Az má tényleg komoly munka vót. Mer két részbül köllött ugye kifaragnyi, külön a szopókát. Meg az se vót mindegy, hogy milyen fábul csinálta az ember. Meggyfa, kőrisfa vót a legalkalmasabb, abbul csináltam, ha tudtam szereznyi. Egy pipát négy-öt napig csináltam, mer a németek igényessek vótak, csak a szípet vették. Egyszer hogy jártam velük! Öt pipám vót késszen. No mondok, ezen jó sok kenyeret tudok vennyi. Összegyüttek a kuncsaftok, körülálltak, nízegettík, mustrálgatták a pipákat. Egyszercsak valahun fütyültek, kiabálni kezdtek: razzia! Mind elrohant, vitte a pipámat... hiába mondtam akárkinek, senkise tudta, hogy ki vitte el űket. Hát azokat a pipákat igen-igen sajnáltam, mer igen sok munkám vót bennük.

Aztánn más dógokat is csinátunk, mert később má mindenféle anyagot tudtunk szereznyi. Vót ott annyi hulladék, köszörükő, vashulladék, fémhulladék – má nemesebb fémhulladék –, hogy aki akart, mindenki csinálhatott valamit. Aztánn egyik a másikkal csencseltünk. Kinek kanál köllött, kinek kés, kinek kenyér, cigaretta... Villát azt nem csinátunk, de bicskát azt csinátunk. Kést az úgy, hogy fogtunk egy darab drótot, az elejit kikalapáltuk, a hátujját meggörbítettük, hogy legyen nyele, aztán azzal ugye vágtuk a kenyeret, ugy ettünk. Hát elejivel még csak ilyen primitivül kíszült, de később egész finom késeket csináltunk. Mer ugye egyik ilyen helyen dógozott, a másik olyan helyen dógozott, lehetett szereznyi mindenféle anyagot, ami nekünk köllött. Aranyat nem lehetett szerezni... ezüstöt se.

Vót olyan is, hogy razzia. Mindenki kimegy az udvarra, sorbaáll, leolvassák a nípet, mindenki vigye a holmiját. Átnízták a holmit, aztánn akkor a fekvőhelyeket mind fölforgatták. A kést, kanalat, bicskát mind elszedték, ugyhogy nem volt semmink se, ugy lettünk, mind amikor kimentünk, először. Aztán ugye ujra csak csinálgattuk, hát mégis egy kicsit kulturált emberek vótunk, jó vót egy kis kés meg kanál föltétlen, mer kanalat azt adtak is meg nem is, ugy ittuk a levest elejivel. Később olyan finom kanalakat csináltunk, hogy azok beillenének még máma is ilyen vendéglató dologba... egészen prímák vótak, szépek. Mer ugye megvótak az emberek, akiknek megfelelő szerszámuk vót hozzá, azzal szípen kikalapálták az anyagot, aztánn má csak ki köllött tisztítanyi meg fínyeznyi. De az eltartott ám két napig is, míg az ember kicsiszúta! Utána meg árulta. Egyszer én is vettem egyet, két rubelba került. Két rubel pedig húsz deka kenyér vót. Aztánn ha az embernek vót ilyen szerszámja, akkor olyan helyre tüzte, hogy a másik is lássa, hogy nekem milyen szerszámom van. Olyanok vótunk, mind a gyerekek.

Egyébkint csupa férfiak vótunk. Nők csak orvosnők leginkább, meg szesztrák, az ápolónők. Annak neveztík, hogy aztánn milyen magyar fordittásban, azt nem tudom. A nőket valószínü másfele vitték, valahova női táborokba, mer azér arra kínyessek vótak, ugye... hogy nőhöz közel ne kerüljünk. Igaz nem is igen kivántuk, mer ugye nem vót kaja. Soványak vótunk, mind a nyavalya.

Különben nyóc órát dógoztunk, olyan helyre vittek bennünket, hogy rá köllött dógoznunk két órát, arra külön kaptunk kosztot. Három evőkanál árpagyöngyberizst. Három evőkanállal, aztán az olyan jó híg vót. Két órai munkáér. De hát annak is igen örültünk, mert az is ennivaló vót. Ettünk rosszabbat is. Vagy ettünk semilyet se.

Munkába menet leginkább egy félórát mentünk ki is, be is. De a munkaidőt azt pontosan be köllött tartani, szóval az a félóra a mi időnkbül ment ki, meg a hazajövet is. Hát aztánn sokszor arra elment két óra is, mer nem mindig mentünk közel. A vasárnap, má mondtam, hogy szabadidő vót, de akkor meg a priccseket köllött poloskáznyi, petróleumoznyi... számított is ottan, hogy szag vót, francot, semmit se számított... ezzel eltelt a vasárnap. Azér nem volt oktalanság az embert foglalkoztatnyi... igen jó dolog vót, mer az embernek nem vót se öröme, se bánata, semmise, csak... csinált valamit. Olyan közömbös volt minden, olyan érdektelen. Má az elejénn is hamarossan közömbös lett, mer amúgy közbe öt-hat napig koplaltunk, ugye akkor aztán má az egész kezdett közömbössé válni.

Tudja a fene, alvásra még csak adtak időt ölöget. Mer mondom, a munkaidő csak nyóc óra vót. Abbul az evés levett a kibemeníssel a napbul még két órát, esetleg hármat. A többi az szabad vót. De hát abba a szabadidőbe aztán csencseltünk ám! Vótunk egy lágerba négy-ötszázan, aztán vacsora előtt kimentünk azokra a síles folyosókra, ott vettünk meg árultunk: kenyerem van, levesem van, bicskám van... egy levesér

egyik adott két rubelt, a másik nem adott, csak valami csencselnivalót... aztán csak így eléldegéltünk. Mikor megkaptuk a vacsorát, akkor az illető, aki megvette, rögtönn meg is ette, vigyázott, nehogy a másik megszöktyön vele. Node azér ugye nagyjábul ismertük má egymást. Elejivel nem, de hát utóbb. Akadt közelebbi ismerős is, vót egy jóbarátom, gyöngyfalusi. Ez ott van valahol Pécs mellett. A nevit má nem tudom, ilyen vörös ember vót. Nem tudom mi lett vele, mer amikor én hazagyüttem, az még ottmaradt. Vót egy másik ember, akirül a frontrul olyan hírek mentek haza a szüleihöz, hogy ő meghalt. Ezt valahogy, valamilyen formába megtudta, aztán mikor fogságba kerültünk és tábori levelezőlapokat osztottak, aszondja, hogy ő nem ír haza, mer nem akargya, hogy mégegyszer elsirassák. Három hónaptyára meghalt. Annyira megérezte, hogy ő nem tud hazamenni, tehát őtet ne sirassák mégegyszer, hogy megvan újra, aztán megint nem. Mer az még rosszabbul esett vóna azoknak, akik hozzá tartoztak.

Vót egy Fürdős nevü, olyan jó drabális ember is ottan. Énnálamná nehezebb lehetett még harminc kilóval is. Az mesélte ezt:

Mikor én fogságba kerültem, ott a faluba parancskihirdetís vót. Leveleket osztottak, kaptam egyet én is Fürdős néven. Láttam, hogy egy ember ott ólálkodik körülöttünk egész közel. Nem volt ismerős. Aztán oszolj után az az ember odagyütt hozzám, megkérdezte:

– Te – aszondja – hovavalósi vagy?

Mondom neki, erre azt kérdi tülem:

– Mi vót apádnak a neve?

– Fürdős.

– Anyádé?

Mondom neki, erre az:

– Hát te testvérem vagy.

Az első háborúba maradt kinn. Hogy milyen körülmények között, nem tudjuk, nem is fontos. Aztánn el akart menni

a gyerek a testvérihöz, de nem engedték meg neki, nem mehetett el. Má a fogolytáborbul. Szóval ottan egy ember semmise vót ám. Nagy nulla vót. A hadifogoly meg pláne az mindenhol. Mondták, hogy a franciákná igen gorombán bántak a hadifoglyokkal, ütöttík-vertík űket.

*

A hazajövetelt ugy döntötték el, hogy akik öregek vótak vagy igen le vótak romulva, vagy öregnek látszottak, azokat kiszedtík a legelső transzportba. Én is bekerűtem az első hazagyüvőkbe. Az orosz orvos először nem vett be, de egy német orvos – ugy látszik valahogy igen szimpatizált velem – annyira beszílt neki, hogy aztán bevett engem is. Hát bevett. Az csak annyi vót, hogy az ember még azt se mondta, danke sőn. Elmentünk – voltunk akkor körülbelül olyan nyolcvanan –, átvittek bennünket a szomszíd táborba, aztán befektettek bennünket az üres helyekre, mer az kórház vótt. Körülbelül harminc napig várakoztunk... ekkor gyünnek, akkor gyünnek értünk, aztán akkor gyüvünk haza. Hát a végénn má unalmas vót ugye, mondtuk, jobb vóna, ha visszamennénk inkább dógozni, mer harminc napig tétlenül ülni, hát az borzasztó valami. Még kártyánk se vót, semmink se, hogy egy kicsit szórakozhattunk vóna valamivel. A beszílnivalót meg már százszor elbeszíltük... nem vót érdekes. Aztánn egyszercsak visszavittek bennünket a lágerba, mondom, egy kerittés választotta csak el. Na, jóvan. Annak is örültünk, hogy visszavittek. Akkor körülbelül két hét múlva megin összeszednek bennünket, aztán átvisznek oda, ahol vótunk... megin vártunk jó sokat. Na egyszercsak együtt aztán a szállittóeszköz, két teherautó. Óvasták a neveket... utósó lettem. Vártam, vártam... uristen, má nincs a pappiron senki... egyszercsak mondják a nevemet. Pontossan utósó vótam...

Ugyhogy aztán én is bekerültem az autóba, aztán elgyüttünk. Nem tudom én, hol szálltunk föl a vonatra. Azt tu-

dom, hogy Dnyepropetrovba megálltunk, ottan vettünk vizet, ihatott, aki akart... mer ott nem ugy megy, hogy csak mindig lehet vizet inni. Állomásokon vót két csap, hideg víz, meleg víz. Abbul víteleznyi lehetett, de csak esetleg féllitert vagy egy litert, többet nem. Na, megittuk a vizet, közben meg kaptunk enni. Gyüttünk hazafelé. De má nem biztunk, nem hittünk benne, má annyiszor mondták, má nem hittük el. Azt nem tudom, milyen városba értünk Dnyepropetrov utánn, de má ugy kezdtük éreznyi, hogy hazafelé menünk mégis. Egyszercsak megáll a vonat, mindenki kiszáll... Na. Víge a hazamenísnek. Mer hát az ember má akkor igenigen bizalmatlan. Kiszálltunk. Vót egy nagy rét, ott mindenkinek sorba köllött állni, aztán egyenkint az embert megszólították, megvizsgálták a hónalját meg mindenhol, ahol szőrzete vót. Azt vizsgálták, hogy nincs-e besütve valamilyen... minek is mondták azokat a nyilasvezíreket a németekné... SS. Hogy SS nincs-e besütve. Az első állomáson találtak valami tízet, akinek gyanus vót, mert valami forradása vót, vagy lehet, hogy besütís, vagy má kivágták ugye... mer ott a németek kípessek vótak ám mindenfélire.

Aztánn mégis mentünk tovább, beírtünk Máramarosszigetre, most Románia. Akkor kiszálltunk a vonatbul, jó hideg vót, má szeptember 27-e, 28-a, nem tudom pontossan. Fürdís. Vót vonatfürdő, abba be köllött mennyi, aszhiszem harminc ember fért be egyszerre, de ez nem is érdekes. Le köllött vetkőznyi a harminc embernek, be a fürdőbe. Elöl bementünk a kocsiba, végigmentünk rajta, hátul kigyüttünk, az vót a fürdís. Víz nemigen vót, csak alig. Kigyüvünk, elaludt a villany... atyauristen, most hogyan lesz meg a ruhánk? Hát én mondom, hogy mindenki megtalálta a ruhájját a sötítbe, hogy hogy a nyavalyába lehet az embernek olyan érzíke, azt nem is tudom máig se elkípzelnyi... mindenki megtalálta a ruhájját. Fölöltöztünk. Akkor a fürdís utánn má kaptunk magyar kosztot egy literes konzervásdobozzal, de abba má vót hus

is, tojás is. Szóval egy egésszen finom, ilyen gulyásszerü valami vót. Haaaaaj, de jólesett... megettük... azt a hétszázát neki, má olyat nem ettünk három esztendeje. No most má mégis hazamenünk, gyerekek... má valószinü biztos. Ott adtak levelezőlapokat is, irhattunk haza. De nem tudtuk elkípzelnyi, hogy innen má mér köll irnyi. Mer hát ugye innen a vonat hazagyün két nap alatt, de a levél se gyün haza két napná előbb... Valahogy bizalmat akartak önteni belénk, nem tudom.

Még Máramarosszigeten történt, hogy levettek bennünket a vonatrul, összesorakoztattak, aztánn – a sorba nem tudom hányan vótunk, egy egész vonattal – bementünk a városba. Annak a híre, hogy gyüvünk, má végigfutott, mer igen gyorsan futott az ilyen hír, talánn még gyorsabbann mint telefonon. Menünk az uton, előttem vagy tíz sorral történt a dolog. Jöttek oda asszonyok ugye, mer azok az asszonyok ott mindent megéreztek, tudták, gyünnek, mifene, aztánn hoztak valami ennivalót, akinek vót ismerőse, de az is hozott, akinek nem vót. Az egyik katonának odaadták az asszonyok azt a kis elemózsiát, amit hoztak. Meglátta az orosz őr... odaszaladt, megfogta az illetőnek a vállát, kilökte a sorbul. Annak vót szerencséje, mer az mingyá otthon lett. Az anyja szenvedísit! Nem figyelte az őr, aszhitte, az is kaját hozott, aztán kilökte a sorbul. Utánna kerestík összevissza, talánn két napig is kerestík, mer egy ember hiányzott. De hát... nem találták meg. Ezen a téren a fegyelem igen nagy vót, hogy ember el ne vesszen. Ha meghalt, az nem vót baj. Csak amíg a halottpapirgya meg nem vót, addig igen-igen fontos vót, hogy meglegyen az ember is.

Na akkor Máramarosszigeten mégis biztunk, nagy vót a bizalom, mikor onnan elindultunk. Beértünk Debrecenbe, ottan má a legjobb koszttal fogadtak bennünket, adtak még cigarettát is, meg husz pengőt mindenkinek. Különben pontossan kaviárt kaptunk. Igen sós vót. Elcseréltem... nem tudtam megennyi. Hiába finom, sós vót. Mer ott is, Oroszországba

is az étel mindig ölég sós vót. Nem tudom, mér csinálták, de ölég sós vót... talán, hogy legyen valami ize.

Debrecenbe egy kicsit szídölögtünk, de hát az ember nem hagyja el a tanyáját ugye, mer hát együtt akar lenni, ha együtt vót évekig, együtt is gyün haza. Beülünk a vonatba, éljeneznek bennünket, „ezek a magyarok!", meg kérdezték, hogy mit eszünk. A legtöbben ilyen vágott zsömlét hoztak, barna lisztbül vót sütve. Talán még hozhatott vóna az ember egy hátizsákkal is, annyian vettek nekünk. Aztánn a husz pengőnn meg nem tudtuk, mit vegyünk, cigarettát vettünk, mer kosztunk akkorra má lett ölég, ahun aztánn megálltunk, ott is mindenhun adtak kosztot. Szóval... itthon igen jóll fogadtak bennünket, de az oroszok se sirtak, mikor elgyüttünk.

Pesten... Pesten azt mondhatnám, nem is igen fogadtak bennünket, csak koszttal. Nem vót semmi ünnepségféle, ugye annyi fogoly gyütt, nem is tudtak vóna ilyesmit csinálnyi. Aztán Pesttül má mentünk szanaszíjjel. Én is gyüttem hazafelé minden lehető módon. Itthon meg a mama alig ismert meg. Hát negyvennyóc kiló vótam... kilencvenhat meg, mikor elmentem. Annyi nyomoron, Szüzmárja, én nem is tudom, hogy lehetett keresztülmennyi. De sok ember meghalt ám... ugyhogy igen örülhettek, akik hazaértek. Mer ott kinn csak ugy vót, hogy este lefeküdt az illető, aztánn reggel meg vót halva... Nem tudom, hogyan birtuk ki, mer akarat nem vót majdnem má az elejin se.

Itthon nem dógoztam elősször, még egy hónapig se tudtam semmitse csinálnyi vagy még tovább is. Elfogyott az akarat teljesen...

... de talánn mégis van az emberbe valami erő, ha tudja ha nem, ami mindenenn átviszi vagy átsegítti. Mer valaminek kell lenni... a szervezetében... meg a csontjaiban, meg talán a szivében.

(Abda, kb. 1982)

„ÉDES HAZÁNK FÖLDJE MENNYI MINDENT REJT MAGÁBAN...”

(Kovács József tanító)

„Ekkora lelkesedéssel én még nem találkoztam: a szakma ilyen megbecsülésével, ahogy ott kint dolgozik a pap, a tanácselnök, az ötgyerekes családanya, csak azért, hogy minket segítsen – magát nem kímélve...”

(Figler András régész)

Győrtől huszonegynéhány kilométerre, egy domboldalakra és völgybe épült kis faluban valami szokatlan történt. Emberek összefogtak, és ingyen dolgoztak egy régészeti ásatáson napokig, hetekig, ki-ki ereje, tehetsége szerint. Kajárpéc-jelenség? Jobb híján nevezzük így, mert bár történt már hasonló eset, ennek a falunak mintha még egy sajátossága volna: ha ott vagyunk, kevésbé érezzük az idő szorítását...

Kovács József – néhány évvel túl a hatvanon – neve majd fél évszázada fonódik össze a faluéval. Gyönyörű kertet, szőlőt művel feleségével, méhészkedik is, és ősztájon legalább húszféle illatárnyalatú bort tud készíteni. Furcsa: mintha soha életében nem rohant, nem sietett volna sehová, mégis mindenhová megérkezett – úgy tűnik, neki mindig, mindenre volt, van ideje. Nem hajtják a felgyorsult idő görgetegei. Talán a múlt faggatása és szeretete őriztette meg vele fiatalságát?

– 1941. szeptember 21-én kezdtem a községben tanítani, akkor még két falu volt, Kajár és Kispéc. Aztán katona voltam, 1945. október harmincadikán szereltem le, december elején már tanítottam. Szolgálati lakást kaptam, tíz évig abban legénykedtem. Osztálytanítóként dolgoztam, a kántortanítóval voltunk ketten. Az államosítás után én lettem az iskolavezető,

aztán lassan már hetvenhétféle funkcióm lett, minden szervezetnek én voltam az íródeákja vagy mozgatója, sokszor az elindítója is.

A történelem mindig érdekelt, de a funkcióim miatt nemigen maradt rá időm. A hatvanas években aztán polgári védelmi foglalkozások is kezdődtek. Ott elbeszéltem az emberiség rossz szokásait, a fegyverkezést meg mindent, és észrevettem, hogy ez igen érdekli a hallgatókat. A másik ok: az iskolában a búzáról beszéltünk, a szokásokat elevenítettük föl, s láttam a gyerekeken, hogy nem értik, miről beszélek. Akkor gondolkodtam el, hogy ha a téesz harmadik esztendejében nem tudja a gyerek, milyen eszközökkel dolgoztak a szülei, mi lesz itt később, mi lesz itt húsz év múlva...

Figler András:
„Az egyik szenzáció maga a leletanyag, amit feltártunk, a másik számomra az, ahogyan mindez történt. A falu teljesen a magáénak érezte az ásatást, ott volt velünk a tanácselnök éppúgy, mint az evangélikus lelkész. Az emberek szabadságot vettek ki a munkahelyükön, úgy jöttek ki dolgozni. Még sosem tapasztaltam, hogy az általunk kiásott cserepeket nem szakemberek így tudnák értékelni, és megéreznék, megértenék, hogy közös értékeinkről van szó. Persze nem sikerülhetett volna így az ásatás, ha ebben a faluban nincsen már hagyománya a múlt megbecsülésének. Van itt egy csodálatos iskolagyűjtemény, melyet néhány múzeum is megirigyelhetne. Ezt a Tanító bácsiként ismert ember gyűjtötte össze negyven évnél hosszabb működése alatt. Nem sajnálva az időt és a fáradságot, a Tanító bácsi állandóan járta a földeket a szántások után, s szedte össze az ekék által kiforgatott cserepeket, csontokat, emlékeket. Mindent, amit talált, bevitt az iskolába, és beszélt az embereknek ezekről a dolgokról. A falusiak megértették, hogy értékek fölött járnak mindennap, és ha bármit találnak, azt be kell vinni a Tanító bácsinak az iskolába. Így

negyven év alatt kialakult a faluban egy olyan gyűjtőszenvedély, hogy ha bárhol bármi előkerül a földből vagy a padlásról, akkor azt rögtön viszik az iskolába, s nem dobják ki."

– Vannak, nemcsak gyerekek, felnőttek is, akik szívügyüknek tekintik ezt a dolgot, aztán, amiről úgy gondolják, hogy érdemes, azt elhozzák. A gyerektől meg, akármit hoz, még ha talál a mezőn egy elveszett bizsut, gyűrűt, azt is odateszem, hogy ha jön, lássa, amit hozott, ott van. Mert inkább legyen ott két nem odavaló, mint hogy elkallódjon egy odavaló.

A marokkó esete: most már nősülnivaló, katonaviselt fiatalember, ötödikes volt, kinn fürdött a malomárokban, elütötte a lábát egy kőben. Fölkapta, mérgében eldobta, de mikor eldobta, akkor leesett neki a tantusz, hogy milyen érdekes ez a kő. Elment, megkereste. Aztán eszébe jutottam valahogyan, hazahozta a követ. A boltban találkoztunk: „Találtam egy érdekes követ, megmutassam?" Hazafutott, hozta, kapott mindjárt két puszit meg két szelet csokoládét.

„1984 tavaszán a Nemzeti Múzeumban jártam, és ott egy kolléganőm szólt, hogy Kajárpécről hoztak hozzájuk leleteket: Vikár Tibornak hívták a fiatalembert, aki a cserepeket fölvitte. Ekkor hallottam először a lelőhelyről. A töredéket látva felvillanyozva mentünk ki aztán győri kollégámmal a kajárpéci Pokolfa-dombra, ahol azonban roppant siralmas látvány fogadott bennünket. A helybéli téesz elhatározta, hogy épít egy gépállomást, s számukra a legszimpatikusabb terület a falu északnyugati határában fekvő Pokolfa-domb déli oldala volt. Nekiálltak építkezni, ez azzal kezdődött, hogy a domb jó részét elhordták. Ekkor rengeteg kerámiatöredék és egyéb lelet került elő, s ezekből vittek a Nemzeti Múzeumba is. A domb déli oldalát már csaknem vízszintesre egyengették, és mindenhol cserép, cserép, cserép... Rögtön látszott, hogy ez egy nagyon komoly lelőhely lett volna. A látványból ugyanis azt

gondoltuk, hogy minden elpusztult, és nem tudunk már semmit tenni.

Aztán folytatódott az építkezés, és elkezdték kiásni az alapokat. Az árkokból megint jöttek elő leletek. Ekkor már olyan kapcsolatom volt a faluval – a Tanító és tanítványa, Vikár Tibor révén, hogy minden tárgy előkerüléséről azonnal értesítést kaptam. A leletek alapján világossá vált, hogy a dózerolással nem semmisült meg minden, még van lehetőség a kutatásra."

Ha minden apróságot beleszámolnánk, akkor talán ötezer tárgy is van a régi iskola tantermében berendezett régészeti-néprajzi múzeumban. Valamiben biztosan egyedi ez a gyűjtemény: itt mindent meg lehet fogni, ki lehet próbálni, órákig lehet nézegetni a marokköveket éppúgy, mint a hadifoglyok készítette sétapálcákat vagy Rákóczi fejedelem pénzeit.

– A legrégibb korból – a Pannon-tengerből – is vannak maradványok: a kecskeköröm meg a tigriskagyló. A gyüri kavicsbányában most már több „balatoni" kecskeköröm van, mint Tihanyban, és elég szép példányok is akadnak közöttük. Ezek a legrégebbiek. Aztán a pattintott kőeszközöktől kezdve a csiszolt szerszámokon keresztül vannak példányok a kőkorszakból: pengetöredékek, egy-két nagyjából ép penge, bőrfejtő- és hasítókövek, törött, átfúrt kőbalta, edénydarabok különféle díszítéssel. Legalább százötven van ezekből.

Bronzkori település a Barackos volt, régi nevén Csehszőlő, vagy Téglaháznak is mondták, mert téglaégető háza volt ott az apátságnak. Egy magas kultúrájú bronzkori nép élhetett arra, volt bronzolvasztó kemencéjük is, a bronzlepényekből több mázsányit találtak, amikor a Barackost telepítették. Persze először megforgatták a földet, csak aztán szóltak nekem, hogy mehetek szedni a cserepet, mert van bőven...

A másik régi település a Gyakorlókert környéke. Ott is egy bronzkori nép élhetett. Ők a halottaikat elhamvasztották, és urnasírokba temették. Találtunk egy kilencedényes sírgödröt

is, benne egy hatalmas urnát, melynek az összeragasztásához a múzeum segítségét kértem. Hány éjjelem ráment nekem arra, mert mindenféleképpen próbáltam, nem sikerült. Azt mondták, hozzam be, majd ők restaurálják.

– Aztán vissza is vihetem?

– Azt már nem.

– Na jó, hát akkor nem hozom be. – Aztán többször nem is mentem.

Ugyanott római sírokat, római temetőt is találtunk, sőt, egy padmalyos sírt is: ez igen érdekes, mert egy későbbi sír fölött egy korábbi volt – megástak egy sírt, aztán később egy másikat alávájtak.

„Végül is 1986 júliusának végén kezdhettünk bele egy leletmentő ásatásba. Ekkor már az idő is sürgetett bennünket, mert a téesz egy nagyobb területet készült lebetonozni. Ismerve a lelőhely jelentőségét, tisztában voltam vele, hogy az egész lebetonozandó területet át kell kutatni, hogy a menthető emlékeket dokumentálni tudjuk az utókor számára. Van itt ugyanis egy olyan településmaradvány, melyhez hasonlót a Dunántúlon még igen kevés helyen tártak föl. Az időszak, melyből származik, a Kárpát-medencében a kőkorszak legvégét és a rézkor elejét jelenti. A többi lelet is sokat ígért, mert ezekből kiderült, hogy a dombon a történelem folyamán többször is laktak emberek. Így például a rézkor végén, a késő bronzkorban és a középkorban is voltak itt települések.

Az eddig előkerült leletek alapján nagy reményekkel költöztünk ki Kajárpécre, és megkezdtük az ásatást. Nagyon kevés pénzünk volt, talán három hét költségeire elegendő, holott tisztában voltam azzal, hogy itt több hónapnyi munkára lenne szükség. A munkásőrségtől kaptunk kölcsön sátrakat, és a téesz is igyekezett segíteni bennünket, ahogyan tudott.

Mindjárt az első napokban érdekes dolgokra bukkantunk. Az egyik szelvényünkben egy Árpád-kori lakóházat sikerült

feltárnunk, feltehetően a tatárjárás előtti időkből. Valószínű, hogy a középkori település további részei is ott rejtőznek még a domb felszíne alatt. Mindezek, illetve az azóta átnézett források alapján szinte biztosnak tekinthető, hogy a tatárjárás előtt Péc falu a Pokolfa-domb déli oldalában terült el."

– A faluról a bakonybéli apátság történetéből tudunk. kajár gyepűterület volt, a Szemere nemzetség gyepűjéig legeltetett a Péc nemzetség. A kajári részt Szent István egy Quijar nevű ispánnak ajándékozta, a balatoni részt is, s miután visszaszállt a királyra, azután adományozta ő 1037. október 16-án a bakonybéli apátságnak – legalábbis egy „hamis oklevél" ezt az adatot említi. De az is lehet, hogy a falu Kaján rontóistenről kapta a nevét, gondoljunk csak Gyepükajánra.

A falutól délre volt egy másik település is, Szűz, ez meg a győri várnak a tulajdonát képezte, annak a jobbágyai éltek ott. A két falu mindig veszekedett. Sokat pörösködtek, föl is gyújtották egymás szénáját, szóval ütötték-verték egymást, ahogy tudták, Zsigmond király rendelt el örökös hallgatást közöttük.

A legnagyobb falu Balázspécnél volt – ma szántóföld –, meg a Pokolfa dombján. Hogy a tatárjárás után húzódtak-e erre, vagy amikor a Péc nemzetség kihalt, és az oldalági rokonság örökölte a birtokot, akkor vált-e ketté, s lett a nagyobbik birtokból Felpéc, a kisebbikből Kispéc, nincs róla írott emlék, én legalábbis nem találkoztam ilyennel. De hogy arra kint, ahol nemrég forgatták meg a földet – Balázspécnél –, falunak kellett lenni, arra bizonyíték, hogy ott egy sík területet Pinceszernek hívnak. Ha ott pincék voltak, akkor falu is volt a közelben, mert nem valószínű, hogy innen a hegyről oda vitték le a szőlőt.

A XIII. században a Péc nemzetségnek voltak kiemelkedő egyéniségei – országbírók –, Péci Balázs lett volna a nádor, de ez csak szájhagyomány.

Hogy Balázspécről mikor települtek át ide, azt nem lehet tudni. Egyetlen támaszpontom van, hogy volt itt egy kocsmaház, és annak a konyhája alatt találtak egy folyosót, abban egy kis edényt, abban meg hatvannégy ezüstdénárt, köztük Mátyás-korabelieket. A kispéci résznek erről tudom a legrégibb dokumentumát. De biztosan itt is van régebbi, mert egyszer házépítésnél alapot ástak, s nem győztek elég mélyre leásni, mert három kultúrrétegen is, három égetett rétegen is át kellett menni. Oda tették le az alapot, mégis megrepedt a fal, tehát még az alatt is lehetett valami. Itt már nagyon régen élnek az emberek.

„Az ásatás legszenzációsabb eredménye, hogy sikerült feltárnunk két olyan sírt, amilyen eddig még soha nem került elő hiteles ásatásból. Ezek a sírok egy olyan nép temetkezési szokásait őrzik, melynek eddig csak a településeit sikerült megfigyelni. Az előkerülés módja is méltó a lelet ritkaságához. Elfogyott az ásatásra szánt pénzünk...

Magyarországon általában nem divat, hogy a régészeti feltárásokat egy-egy újságcikken vagy rövid tévériporton kívül széles körben propagálják. Egyáltalán nem szokás oda érdeklődőket behívni. Mi úgy gondoltuk, hogy van egy kibontott középkori lakóházunk, és még sok érdekes leletünk, ezek esetleg több embert is érdekelhetnek, sőt tanulságos is lehet a számukra. Ezért kint maradtunk augusztus huszadikán dolgozni, és rendeztünk egy helyszíni bemutatót – amit előtte meghirdettünk a megyei újságban és a körzeti rádióban.

Huszadikán körülbelül százhetvenen jöttek el megnézni az ásatást, aztán már folyamatosan voltak vendégeink. Több száz embert vezettünk végig kis csoportokban kutatóárkaink között, s közben azt is elmondtuk, hogy a betonozás miatt nagy terület feltárhatatlanná válik. Szerencsére megértették, hogy ilyen értékeket nem szabad hagyni veszendőbe menni.

Ritka dolog, ha manapság ilyesmit megéreznek, már az is ritkaság, hogy van idejük megnézni..."

– A múlt század hatvanas éveiben, amikor a jobbágybirtokokat tagosították, egy Balog nevű bácsi – hogy az ökrök könnyebben húzzák föl a szekeret – megmélyítette az utat a homokbányánál, és talált egy jó nagy darab követ. Kitette a sarokra kerékvetőnek. Azzal nem sokat törődött, hogy rajta egy férfi-, egy nő- és egy gyerekdombormű volt. Arra ment az intéző, meglátta – tanult ember volt –, mondta az öregnek: „Balog bácsi, adja nekem azt a követ!"; „Nem lehet, köll ez nekem kerékvetőnek."; „Azon ne múljon, majd küldök én helyette magának!" Akkor a sashegyi templomnak az alapjai még megvoltak, onnan jókora követ küldött, a másikat meg behozatta. Ahol most a téesziroda van, azzal szemben volt egy csikóistálló meg egy csikórejcsúr, annak a déli oldalába építették be azt a márvány sírkövet. Különben a dombormű a Szent családot ábrázolta – már csak a töredéke van meg a győri kőtárban.

Egyszer egy falubeli meg is találta a csontokat, amikor ugyanott dolgozott. Jön egyszer, bezörget tanítás közben: „Igazgató úr, találtam ám csontokat a »Nagykőnél«!" Mert aztán azt az utat is meg a követ is így hívták. „Félreraktam, úgy láttam, hogy férfi, nő, meg gyerekcsontok."; „Gyuri, az isten... nem tudott volna két méterrel odébb vakarni homokot? Azt meg hagyta volna, hogy én vakarjam ki!?" Mert akinek márvány síremléket állítottak, annak biztosan volt sírmelléklete is, de egy törött bronz karperec meg egy tálka volt az összes, amit találtam.

Ugyanebben az időben modernizálta Sárkány Miklós apát a kajári gazdaságot, ő hozatta az első vasekéket is az 1850-es években. Nagy építkezések is voltak akkor, majorokat építettek: Sárkány-majort, Miklós-majort, Apát-majort. Akkor is

volt ugye személyi kultusz... még egy Úr-majort is akartak építeni, de az már nem lett meg.

„Az ásatáson – augusztus huszadikán – keresett meg a helyi Népfront titkára, és egy társadalmi munka ötletét vetette föl: »Ezt mentsük meg, hogyha egyszer a miénk, a falué, akkor mentsük meg, ha lehet!«

Összehívtak egy gyűlést, tanácstagok, népfrontaktivisták, fiatalok, idősebbek vegyesen jöttek. Régészetről kezdtünk beszélgetni.

Nálunk általában az emberek úgy gondolják, hogy a régész keres valamit, tárgyakat gyűjt, de elsősorban kincsekre vadászik. Elmondtam az embereknek, hogy nekünk semmi közünk az aranyásókhoz és a kincskeresőkhöz, nekünk az a dolgunk, hogy régmúlt korok és emberek életét rekonstruáljuk múltunk és jövőnk jobb megismerése érdekében. Ezért is kell mindent igen pontosan dokumentálnunk, hogy később gazdagabb ismeretek birtokában még többet tudjunk majd mondani egy-egy korról és annak embereiről. És mert egy ásatást megismételni nem lehet. Elméletileg nulla hibaszázalékkal kell dolgoznunk...

Aztán elmondtam azt is, hogy nincs több pénzünk, csomagolnunk kell, bár sok mindent kellene és lehetne még megmenteni. A falusiak egyöntetűen kiálltak mellettem, igenis, ez a faluhoz tartozik, mindannyiuk érdeke, hogy minél többet tudjanak meg saját múltjukról, tehát: segíteni fognak.

Ettől a naptól kezdve aztán állandóan jöttek hozzánk az emberek – társadalmi munkában. Reggeltől estig ott dolgoztak – ingyen – fiatalok, idősebbek, férfiak, nők. Volt olyan családanya, aki egyszerre az öt gyerekével jött ki dolgozni, ott álltak sorban, kicsitől a legnagyobbig."

– Van itt a múzeumban a magyar korból egyélű pallos is, szintén a gyüri kavicsbányából való, akárcsak a népvándorlás

korából megmaradt torzított koponya. Ez valószínűleg besenyő lehetett, náluk jelentett rangot meg méltóságot a koponyatorzítás. A pallos mellett volt két szívveret, meg az öv csatja. Igen elismerésre méltó az illető, aki kavicsbányászás közben azért figyelemmel volt. Szerencsére egyre többen lettek azok az emberek, akik munka közben nemcsak néztek, hanem láttak is...

Aztán van török handzsár, magyar szablya, török dárda. Az egyiket egy fa gyökerei közt találták, a másik egy padlásról került elő. A magyar szablya talán a végvári vitézek harca idejéből való, mert volt itt Győrnek egy „kölyökvára". Mivel Győrből nem látták, hogy a török hogyan mozog a Bakony alatt, viszont igen szerették volna tudni, ezért ilyen kis váracskákat építettek. Ménfőcsanakon van Világos-vár, Szemerehegyből kijövet Törés-vár, a hegy törésénél. Még onnan se láttak kellőképpen, ezért ide építettek egy kisebb őrházat a kispéci határba, Szűcs kapitányról lett Szűcs-őrház. Innen prímán be lehet látni az egész Bakony-alját, hogyha a török portyázott, égett valamelyik falu, vagy porfelhő volt, füstjellel vagy tűzjellel Törés-várhoz, Világos-várhoz, Győrhöz jeleztek. Ez volt a távíró.

A római korból, magyar korból sok pénz is van: Rákóczi libertásából két darab, Kossuth-bankó is kettő, iratok az 1700-as évek elejétől kezdődően. Szerződések, végrendeletek a faluból. Szőlőprés 1798-ból, faeke, járom, szerszámok, tiloló, rokka, tulipánosládák, palatábla...

„Egy bácsi – aki éjjeliőr – fogalmazta meg aztán, hogy miért is jönnek ide az emberek dolgozni. Ő nappal ráért, egész nap nekünk segített. Nem értettem, mi hajtja igazából őt oda, unatkozik, vagy otthon nincs mit csinálnia? Egyik nap beszélgettünk, s ezt mondta nekem Laci bácsi: »... eddig nem is gondoltuk volna, legalábbis itt, Kajárpécen, hogy édes hazánk földje mennyi mindent rejt magában a múltunkról.« Ez szá-

momra nagyon konkrét meghatározása volt annak, hogy az emberek miért is dolgoznak velünk.

Természetes dolog, mindig izgat bennünket, hogy honnan jöttünk, hová megyünk. A legfontosabb kérdés nyilvánvalóan az, hová megyünk. Hogy ezt jobban sejthessük, azért van szükség a régészetre: a történelmi folyamatokat kell vizsgálnunk és a folyamatok irányát. Ezt pedig akkor tudjuk igazából átlátni, ha minél messzebb tudjuk visszavezetni a folyamatokat, ha minél korábban találjuk meg az eredetüket. Így sokkal nagyobb eséllyel tudjuk megmondani azt is, hogy hová tartunk, merre fejlődünk."

– 1974–75-ben épült föl az új iskola, azóta vannak itt, a régi iskolában ezek a „dolgok". Most az a terv, hogy amikor kiürül egy régi, igazi, szabadkonyhás parasztház, akkor a néprajzi rész elmegy oda, itt meg csak a régészeti anyag marad. A néprajzi részt is úgy hozták az emberek. Az én öregapám is takács volt, nem bocsátom meg magamnak, hogy a szövőszékét nem mentettem meg a múzeumnak, mert az még igen hiányzik.

Itt minden tárgyhoz kötődik egy ember, egy történet, minden lelet valakinek egy-egy életdarabját őrzi. És a legrégebbi tárgyak életemlékeket. Szerencsére a fiatalok között is van egy fiú, Vikár Tibor, akit sikerült „beoltani". A régészethez már kicsi korában igen nagy vonzódása volt, ötödikes korukban kivittem őket táborozni a Pokolfa-dombra, ettől kezdve mindene a történelem. Neki mindig olyan különös szerencséje is volt, ha mi akármennyit dolgoztunk, semmit se találtunk, a Tibi elment mellőlünk, onnan két méterre, talált valamit. Tényleg. Érzéke van hozzá.

„... a kajárpéci emberek eljutottak a kultúrának egy olyan magas fokára, ahová csak nagyon kevesen jutottak még el nálunk. Egyik professzorom mondta egyszer: »Hogy Attila sírját még

nem találták meg, nem baj, sőt szerencse. Ugyanis nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy szakember találja meg, s a laikusok meg, mint talált kincset, azonnal széthordanák. Kár lenne ekkora kulturális értéket tönkretenni. « S hogy egy másik példát említsek: köztudott dolog, hogy egy ritkaságszámba menő késő római erődöt felrobbantottak, s erről magasan kvalifikált emberek döntöttek így, pedig az erőd megmenthető lett volna.

...ezért tartom én a kajárpéci embereket mindenképpen megbecsülendőnek és követendő példának mindenhol. És hálás köszönet nekik."

(Kajárpéc, 1986. szeptember)

AHOVÁ TÉTETTÜNK

(Margarita apácanővér)

Engem nem zavart az sosem, hogy valaki más vallású. Mikor polgáriba jártam, ökuménét csináltunk; egy zsidó barátnőm, egy evangélikus, egy református és jómagam. Mi úgy összetartottunk, a zsidónak nem volt semmi baja, még a templomukba is elmentem...

Valahogy úgy van, hogy az egyéniség maga nevel. Ezt akartuk elérni. És arra nevelni a pedagógusokat, a növendékeket, hogy annyira ismerjék a gyereket, hogy hozzá tudjanak férkőzni.

Mi baj van a pedagógiára nevelésben, mert a tanítónőket nem nevelik gyerekszeretetre...

1922-ben négyéves képző volt, 1922-től ötéves, 1937–38-ban négyéves pedagógiai líceum, és arra épült két év tanítóképző akadémia. Szóval így folytatódott. A líceum meg is kezdődött, én akkor kerültem B.-re, s kaptam mindjárt a líceumi osztályt. Fölkészülve, mert nekem príma tanáraim voltak: Várkonyi, Imre Sándor...

Imre Sándort nagyon szerettem, nagyon érdekes és értékes, nagy tudású embert volt. Nem láttam még senkit, aki annyira kereste az igazságot, mint ő. Most már terítik ezeket a nevelési dolgokat: példaadás stb., de ahogyan azt ő fejtegette! Egyszer egy előadáson leült a katedrára, én így ültem, ő meg mint Sándor bácsi. Aztán egyszercsak néz-néz, én szeretek szembenézni, aki nem mer szembenézni, azzal már tisztában lehetünk... Az igaz ember szembenéz.

És azt mondja Imre Sándor: „Ha én meggyőződnék arról, hogy az az igazi, akkor én is katolikus lennék.” Ezt őrzöm én 40-50 év óta, és minden nap gondolok arra az emberre, hogy

vajon eljutott-e az igazság ismeretéhez. Vagy például Várkonyi, ő bencés tanár volt, akkor jött Párizsból, ott végzett. Mindjárt beálltam a szemináriumba, csináltam a jegyzeteket neki is, nekem is, odaadta az írógépét stb. Nahát, én akkor aztán gyűjtöttem, szedtem, amit itt lehetett. Kísérletek, olvasás, olvasás. És az az előadás, az a könnyű, világos, érthető előadás! Élvezet volt, bár sose lett volna vége az órájának!

Nekem a gyerek volt a minden. Nagyon szeretem a gyerekeket, ma is, ha végigmegyek az utcán, rámosolygok, utána azt mondja, hogy „Anyuka, miért mosolygott a néni?" És mindig az volt a fontos, hogy megismerjem alkatilag, megismerjem a belső világát, lelki világát, szellemét, adottságait, figyelmét, képességeit.

Úgy sikerült bekerülnöm a líceumba, hogy másodikban kaptam test- és élettant, harmadikban lélektant, negyedikben módszertant, ötödikben gyermektanulmányt. Akkor fordult annyira a figyelem a gyerek felé. A líceumba bekerült 14-15 évesen a kislány, a növendék, négy évig másodiktól kezdve már hospitált az iskolában. Bevittük őket hospitálni, és szempontokat adtunk a megfigyeléshez, persze összpontosítva. Lélektanból is kaptak szempontokat, a gyermektanulmányokhoz is meg a testi vizsgálatokhoz is. És a csontváztól kezdve mindenük megvolt, a koponya, a szem stb. modellben. Nem tudom, hova lettek ezek!

Egy olyan fölszerelt iskola, micsoda munkával szedtük össze ezeket a dolgokat! Mikor a nagy vihar volt, voltak pedagógusok, akik megőrizték őket – a bátyám katonaként kinn volt Oroszországban, földúltak mindent, könyvtárat. Azt mondja, hogy nem tudta magát türtőztetni, hozott egy könyvet, egy mitológiát, hogy azt megmentse legalább. Akinek van érzéke hozzá, ment, amit lehet. Hova lett, az már sosem derül ki.

Tehát másodikban a gyereknek megvolt már a gyermektanulmányokhoz az alapképzése. Ő nem tudta, de a szakta-

nár úgy irányította, hogy majd neked az kell, és megmaradt neki a hospitáló füzetében.

Harmadikban lélektan. Az nehéz dolog volt, mert meg kellett tanulni. Az érzet-képzet, fantázia stb., logika pláne, a fogalmak, azokat be kellett vágni, de megtanulták, és nem bánták meg, mert a megfigyeléskor hasznát vették.

Negyedikben kezdtük a tanítást. Volt előkészítés, tanítási gyakorlat és bírálat, kétszer egy héten.

Ezek a növendékek a líceumi érettségiig már sokat hospitáltak. Foglalkoztak a gyerekkel, tehát megszerették a gyereket. Minden tanítójelöltnek volt egy növendéke, „ez az én kislányom". A gyerekek fölszaladtak az emeletre megkeresni a tanító nénit, mikor jön be, mikor vizsgál, mikor beszélget velünk... A gyerekek is szerették ezt! Ma ez hiányzik. A mai fiatalság szereti a gyereket? Tudják, mit jelent az, egy gyerekkel foglalkozni, ki az a gyerek? Hogy tulajdonképpen a gyerekért élünk? Nem a gyerek értünk, nem azért vagyunk, hogy az életet magunk élvezzük, hanem ez az övé. Ez nincs meg, ugye? Itt a hiba. Itt volt a nagy baklövés.

A gyermektanulmány a gyerekvizsgálatból, a testi vizsgálatból és a szellemi vizsgálatból állt. Egyik kapta a testi vizsgálatot, egyik a figyelemvizsgálatot, másik a képzetvizsgálatot, harmadik az emlékezetvizsgálatot, ki-ki egyet-egyet. És arról ő beszámolt, bevezette a naplójába, amit produkált – már elméletben –, és a kísérleteket elvégezte a gyerekén. És pluszt is kellett vállalni. Nemcsak úgy volt, hogy ezt csinálod, hanem utána is kellett nézni mindennek.

Volt hivatásóra is, ami inkább a képzős növendékek gondolatainak mélyítésére, az ismeretek tágítására, a belsőnek a megindítására, megnyilatkozására szolgált. Ehhez bizalom kellett. Voltak növendékek, akiknek igényük volt erre. Hát persze, van ilyen is, van olyan is. Mindenkinek magától kellett megindulnia.

A folyosón a szertár volt a fogadószoba. Az igazgató úr látta, hogy az egyik növendék kiment, a másik bement, de soha nem bántott. Soha nem fordult elő, hogy nekem valamit mondott volna, hogy ez nem jó. A halálos ágyához elmentünk búcsőzni. Rám nézett, azt mondja: „Köszönöm, maga elvégezte azt, ami én nem tudtam." És én megértettem, hogy mit. Férfiember volt, fiúkhoz volt szokva, erős fegyelmet követelt, ez jó volt az intézetben. Szerettem őt, mert kellett az a szigor is akkor. Ő mindig figyelte, hogy ki jön be, és meglátta, hogy ott valami olyan munka folyik, amilyet ő nem végez.

Egyszer jöttem be a kertből, és állt a gesztenyefa alatt az egyik növendék, és kapargatta a gesztenyefa kérgét. Mondom neki, látom, valami dolgozik benned. Igen, csak nem tudom megmondani. Mondom neki, írd le. Az ő problémája: az Élet. „Nem szeretek élni. Napjában hányszor elmondom, minek is kell élni, dolgozni és küzdeni. De a vallás megadja rá a feleletet, és mégsem tudom meggyőzni magam. Azt hiszem, nem vagyok elég vallásos. Vagy talán az önismeret keserít el? De akkor azt hiszem, gyáva vagyok. Sokszor gondolok arra, hogy az emberek milyen rosszak egymással szemben. Csak arra törekszenek, hogy egymást elnyomják és letörjék. Még sok hasonló gondolatom van, és ilyenkor igazán nem találok más megoldást, mint a megsemmisülést. Azért ne tessék nagyon nevetni, mert talán le sem tudom úgy írni, ahogy érzem. Nagyon nehéz volt leírnom. Még egyszer el sem olvasom, mert akkor úgyis összetépem. Kérem a kedvesnővért, ha lehet, ne tessék erről nekem szólni, nagyon szégyellem."

A folytatása aztán az lett, hogy a kislány megnyilatkozott. Föltárta az ismeretségeit. Tiszta, rendes, igen jó gyerek volt, meg a kapcsolatai is ilyenek. De ő akkor, a képző évben, a bontakozásnak az idején, nem tudta, merre fordul az ügye. Ezt szégyellte, és nem merte vállalni. Ez az élet. De jól megfogal-

mazta, hogy az élet a problémája..., és abból él most az ember, hogy évtizedek után látja, ő is megérett.

Igazán sokat szenvedtünk a történelem miatt, de nagyon szép volt, és azért kristályosodott ki bennem, hogy az „alánevelés" hiányzik. Ez kellene valahogyan 14–18 éves korban, amikor bontakozik az ember. Ő egy komolyan gondolkodó lány, hát keresi a megoldást. Megnyilatkozott, amit máshol nem mer megmondani, mint ahogyan írja is. Mikor férjhez ment, hozzám jött először. Ez a nevelés. Nemcsak az, hogy tanítani tudja ezt meg azt, *minden* fontos. Azért tanít szépen, azért készül a tanításra, hogy abba mindig belevigyen valamit magából, és ha az ő egyénisége olyan, akkor hat.

Ez a lényege a pedagógiának: megteremteni a bizalmat. És ehhez szeretni kell a gyereket. Én nagyon szerettem a növendékeket, de szigorú is voltam. Azt mondták, hogy én vagyok a képző réme. De a képesítőn kinek kellett a hátát tartani, hát nem a pedagógiának? Bizony, annak kellett a hátát tartani, mese nincs. És akkor úgy csináltam, hogy tudjanak; és hogy meg is maradjon, amit tanultak, utolsó évben év elején kiadtam a képesítő tételeket. Azt ki lehet adni, és év közben előkészítési órákon mindig maradt idő, hogy átvegyük őket. És ha átvettem, tessék újra. Úgyhogy jöttek a képesítő után, kedvesnővérem, köszönjük szépen! A legkönnyebben az ment nekik. Láttam, hogy a képesítőn megbirkózni jó dolog, történelem stb... sok annak a növendéknek, ugye? Húzták is a nyakukat, de mégis mindig mondtam: csak átvenni szépen. És úgy tettem, mintha osztályoznám. Nem is osztályoztam, de ez aztán nyomott a latban!

*

Ezelőtt nem tudom, hány évvel, amikor már kezdődött a dolog, hogy a szerzetesek is..., akkor behívták az egyik szerzetes nővért, hogy van egy nyomorék, fogyatékos gyerek az

egyik intézetben, vállalná-e. Azt mondja a nővér: „És a tanítás?” Ezt akkor nem. *Mindent* csináljatok meg!

Hát nem ott tudom megfogni a gyereket? Nem ott tudom szeretni a szemén, a lelkén keresztül? Ma nincs gyerekszeretet.

Egy szakiskolában 14-15 éves korától a leendő pedagógust a gyermek felé lehet és kell fordítani. Amikor fiatal, s megnyílik előtte az élet, szeresse meg a gyereket! Ma ki megy pedagógusnak? Aki nem tud máshol elhelyezkedni! Én így gondolom. Pedig a *ránevelés* mennyire fontos lenne! Az egyik tanítványom végzett, és egyszercsak, egy-két év múlva, kapok tőle egy levelet, örvendező levelet: „Tessék elképzelni, hogy én a kislányomat, kis pólyás, mindennap figyelem, hogyan fejlődik.” Ki figyeli azt most már, bepakolja, becsomagolja, megeteti és kész.

De általánosítani nem lehet ártatlanul! A mi növendékeink egész lelki beállítottsága fékezettebb volt, mert ők keresztény szellemben nevelkedtek, és az ember minőségének a legkiválóbb tehetsége az önfegyelem. Az pedig erkölcsös nevelés, tízparancsolat nélkül nem lehet. Azért kell a vallásos nevelés, mert annak fékező ereje van. Mert annyi erővel van megáldva az ember, már a teremtésnél fogva, annyi kiválósága van az embernek; de a vallás odaállította a korlátokat is. Mert bűn mindig volt és mindig lesz...

*

A negyedik év végén már zavaros idők voltak, nem lehetett tudni, hogy fog alakulni a dolog, de a líceumi érettségi megvolt, most mi lesz? Megkaptuk az akadémiát. Azzal a feltétellel, hogy aki ott tanít, annak doktorálni kell. Még a doktorálási tétel is megvolt. A professzorokkal meg a kapcsolat. Én gyermektanulmányt választottam.

Amikor úgy volt, hogy doktorálni kell, Pesten lélektani tanfolyamon ott volt Imre Sándor és mások... Szóval találkoz-

tam vele, de ő nem szerette a nővéreket. Mi nővérek voltunk, hát az ő szemináriumán nővérek vannak? Attól félt, hogy a félévi vizsgákon majd nem tudunk. Aztán akkor azt mondta: „Örülök, hogy a tanítványom volt."; „Én meg köszönöm, hogy hallgathattam." Nagyon meggyőztük.

Ott ért bennünket az első bombázás. Azután az akadémiáról már nem volt szó. De megvan a négyéves líceum, és se ide, se oda. És akkor úgy rendelkezett az állam, a közoktatásügy, hogy hozzákapcsolták az ötödik évet, mint pedagógiai évet, utána volt a képesítés, és akkor adtak tanítói oklevelet.

Szóval megmaradt a régi beosztás, nem változtattak, mert nem volt rá lehetőség. Olyan zűrzavar volt, az óvóhelyen voltunk, nagyon nehezen, de tanítottunk. Ha megszólalt a lélekharang, akkor lementünk az óvóhelyre, ott húztuk meg magunkat, s átéltük azokat a borzalmakat, amelyek a Földön voltak.

Ha elmúlt a légiveszély, akkor fölmentünk, folytattuk a tanítást, nekünk is nehéz volt, hát még szegény növendékeknek! Hogyan tudtak akkor tanulni? Úgyhogy akik abban az időben végeztek, a '43-as, '44–45-ös években, azokra kevésbé emlékszem, azóta velük nemigen találkoztam, de addig! És utána a '47–48-asokkal megint nem, node akkor már éppenhogy voltunk. Fenyegetett bennünket az államosítás, és aztán '48-ban: „Menjetek, ahova akartok. Befejeztük." Hát így végződött a tanítóképzés.

*

Tehát nagyon szép volt a szakirányú líceum, egyben gimnázium. A gimnáziumból mehettek az egyetemre, a tanítóképzőből és a tanítóképző líceumból főiskolára, a polgáriba vagy az általános iskola felső tagozatára. Nagyon jó volt már a szaktanárok előkészítése is, a képzőintézeti szaktanárok együtt voltak az egyetemistákkal, együtt tanultunk, átjártunk egymáshoz. A főiskolások kötelező öt órával jártak mindig az

egyetemre. Ha akartunk, akkor hallgathattunk mást is, irodalmat vagy bármit. Én fizikát hallgattam, gyakorlatit is meg elméletit is. A fő szakom a matematika, a fizika, a kémia és a filozófia volt – kémia két óra, fizika három óra, ha jól emlékszem, matematika meg, azt hiszem, öt.

Analitikus geometria..., odacsapták a krétát, tessék, kérem, s akkor otthon kellett földolgozni az anyagot. De nagyon igazi volt az ő megjelenésük! „Tessék bejönni, valamit szeretnék közölni." És akkor beléptem oda, mert volt nekik egy cókmók szobájuk. „Tessék elképzelni, XY Franciaországban föltalálta ezt meg azt a tételt, tetszik tudni?" Ilyen körülmények, emberségesek voltak. Közvetlenek. Nagy tisztelettel fölszólították a hallgatót, hogy: „XY Úr, tessék hozzászólni ehhez." Megvolt az igazi keresztény közvetlenség, és a tekintély is állt, az ő egyéniségük mindig megtartotta a korlátot, de közvetlen magatartással.

Milyen lehet ma a modor meg a kapcsolat? El sem tudom képzelni, pedig egész életemben gyerekekkel foglalkoztam... Amikor minket szétszórtak '48-ban, s jött az új éra, az embereket annyira megfélemlítették az erkölcsben és a hitben, hogy nem is csodálom azt, aki azután nem *mert*.

*

Kiálltunk mi is példaadóan, ott voltak már a vagonok elkészítve, Pesten, 450-en voltunk, hogy majd vagoníroznak ki bennünket Oroszországba, de akkor kezdődtek a megegyezések az állam meg az egyház között. Az érsek úr oda is jött hozzánk, s azt mondta: „Jöjjenek a főnöknők, maga is jöjjön." Folyt a verejtéke, azt mondja: „Maguk nem tudják elképzelni, mi az, ezekkel egy asztalhoz ülni."

Aztán akkor jött a keresztút. Vagy-vagy, élni kellett, gyerekek is voltak, családok, a kenyerüket egyszerre nem dobhatták el. Szóval jöttek a nagyon nehéz idők...

Itt a hitet kiölik az emberekből. Hiányzik az erkölcsi alap. Pedig akár Rákosi, akár ez, akár a második, a Tízparancsolat az emberiségnek szól, nem annak az apácának, nem annak a papnak meg néhány józan, okos embernek.

Az államosítás után Sz.-re kerültem, s onnan szórtak szét bennünket. '50-ben álltam át a zenére. H.-ra mentem kántorizálni, volt vegyeskarom, leánykarom, gyerekkarom. Aranyos gyerekek, édesek, mind ölelgettem volna, ahogyan csucsorították a szájukat. Egyszercsak mondja a plébános: „Tessék leállni a gyerekekkel!" Akkor már visszahallottam: figyelni kell ezt az apácát, mert igen körülveszik a gyerekek. És elvették tőlem a gyerekeket, maradt a női kar meg a vegyeskar. Rendben van, majd kialakul. Egyszercsak, otthon vagyok, kopog valaki. Féltem mindentől, mert már kétszer deportáltak minket. Kivittek bennünket az erdőbe, fölraktak a fedett autóra, hogy hova visznek, azt nem tudta az ember. Borzasztó volt lelkileg! Akkor azt mondták, '52-ben, hogy megint deportálás lesz. Az őrnagyék laktak mellettünk, azokkal igen jóban voltam. Féltünk. Ők is féltek meg én is. Kopogtat valaki. „Dr. XY. vagyok."; „Mit tetszik óhajtani, tessék helyet foglalni.", „Én a kislányomat szeretném zenére oktattatni, kérem, hogy tanítson neki zenét." Féltem. Mert volt eset, hogy szóltak, engem hívatnak a sekrestyébe, uramfia, hiszen mindig féltünk, mindig arról volt szó, hogy mikor visznek.

És egyszer jön egy nő, azt mondja: „Kérem, csak azt jöttem megmondani, hogy el akarják vinni Önöket, de én kétszázötven forint ellenében oda tudok hatni, hogy ne vigyék el." Odavoltunk, hiszen még le sem hűlt bennünk az izgalom. Akkor ketten voltunk, háromszáz forintból éltünk. Ennyi pénz két embernek minden nélkül... Az a szál ruhám volt, amelyikben világgá bocsátottak bennünket. Bementem a plébániára, és mondtam, hogy ez a helyzet. S ott egy káplán úr, aki szintén veszélyeztetve volt, azt mondja: „Hát, kedves nővér, lehetetlennek nem tartom, mert rendre jönnek a dolgok."

Viszont a főnök úr nem volt ott, ő lebeszélt róla, holott ő lett később az áldozat, elvitték. És följött az asszony, odaadtam neki a kétszázötven forintot, sőt, amit addig összekuporgattunk a másik nővérrel, aki velem lakott, ötszáz forintot.

Nemsokára megint féltünk, hogy mikor fognak bennünket vinni, amikor kaptam a bíróságtól egy idézést, hogy menjek tárgyalásra. Jézusom! Bíróság! Életemben sem jártam ott. Valaki kísérjen el, vagy mutassa meg, hol van (mert akkor kerültünk oda). De azért odataláltam. S kiderült, az az asszony egy növendékünknek az anyja volt. Találkoztam a lánnyal az utcán, köszönt is, de nem gondoltam semmire, mert a növendékünk volt. És az anyja sorra járta a nővéreket, hogy elhurcolják őket, és ha lehetett, kicsikarta a kétszázötven forintot. Amíg végre aztán az egyik nővér elutasította, hogy őneki nincs pénze. Akkor elcsípték az asszonyt, és a tárgyaláson szembesítettek bennünket. Jézusom! Hát mit tudok én mondani ennek az asszonynak? Mindig mérsékeltem, hogy mikor volt ott, mit mondott stb., ha valami adódnék, és számon kérnék, akkor azt mondom, hogy a kötés miatt, mert én kötöttem is, horgoltam, varrtam. Hát kellett dolgozni, mert élni kellett. És akkor amiatt volt ott, a bíróságon ezt mondtam. Néz rám a bíró, nagyon rendes ember. Még akart belőlem kicsikarni valamit, mondjam meg az igazat, hogy ez az asszony hogyan közelített meg stb., stb... Hát én enyhén elintéztem. Egyszercsak visszahallom, a bíró azt mondta: „Nagyon haragszom, hogy nem mondta meg azt, ami igazán súlyos volt a dologban, mert ezt az asszonyt el tudtam volna ítélni!”

Ez az élet! Min mentünk át! Aztán jött az a férfi, hogy tanítsam a gyerekét. Elfogadtam a zenetanítást. Elmentem a családokhoz, igen szerettek, igen hálásak voltak, tulajdonképpen ők tartottak el engem. Habár mindig óvakodtunk, de igenis, ez volt. Én rajzoltam nekik, festettem nekik; eljöttek, hogy

azt mondták otthon: „Anyuka, találj ki valamit, hogy elmehessek a kedvesnővérhez!”

Egyszer este kopognak, kinyitom az ajtót. A ház sarkán volt egy cső, mihozzánk nem lehetett olyan könnyen bejönni, nem nyitottam akárkinek ajtót, de aki bennfentes volt, az megkopogtatta a csövet, tudta, hogy így lehet bejönni. Este kilenc órakor kinézek, a doktornő volt.

Rettenetesen odavoltam. Jön be: „Kedvesnővér, ne tessék megijedni! Ide tessék figyelni! El fogják vinni az ÁVÓ-ra.” Gondoltam, hogy ez lesz a végem. Meglepett. Azt mondja: „De ne tessék megijedni! Én vagyok az ÁVÓ-s parancsnok kezelője! Az ÁVÓ-s főnök páncélmicsodával lezárt ajtó mögött alszik, oda bejutni nem lehet, csak én mehetek be, megmutatom neki az injekciós tűt, hogy mit adunk be, csak tőlem fogadja el.” Namost, ha valami történik, és engem elvisznek, ne féljek, mert majd ő ott engem kisegít.

Rémes volt, azok az éjszakák! Valaki megfúrt, hogy én zeneoktatás ürügyén hittant tanítok. Ami igaz is, ezt csináltam, megmondom. És az az illető érdemeket akart szerezni, de egy hét múlva lebukott, és én így megmenekültem. Azt a sok idegizgalmat nem lehet elfelejteni. A gyerekek jöttek, tanultak. Igen sajnáltam volna a munkát abbahagyni, azt a lelki missziót gyerekekkel az énekkarban! Volt ott tsz-tag, volt ott gimnáziumi tanár, volt ott tanító. Mit kellett velük dolgozni, hogy ez egy homogén alakulat legyen! Ők nem restelltek este nyolc órától kilenc óráig énekelni, mert olyan jól érezték magukat. Én mind ismertem őket. Mindegyik jött, odaállt például elém a Feri, ő tsz-tag volt, meggyónt a maga módján, de mindenki, és akkor én megmondtam neki a magamét.

Olyan jó, olyan kedves társak voltak, olyan szép volt, az volt a föloldásom, elgondolásom, hogy nem jajgatni; ahol vagyunk, ott tegyük azt, amit tudunk.

*

„Szent rendünk Árpád-házi Szent Margitról elnevezett, 82 éve fennálló történetében az 1950. évet írtuk, amikor a történelem viharai rajtunk is végigsöpörtek, nem azért, hogy elkeseredjünk, hanem hogy Isten előre nem látott tervei megvalósuljanak, és átéljük a nyolc boldogság nagy ígéretét: boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa.

Fennálló öt rendházunk közül az sz.-i rendház lett a feldúlás első áldozata. A szétszóratás idején tizenegy nővér volt a rendházban. Az elhurcolás napját megelőzően (1950. június 9.) már többször zaklattak gyanút keltő lakásfelmérési, létszám-ellenőrzési ügyekkel, míg egy alkalommal az egyik kiküldött bizalommal megsúgta: »A napokban elhurcolnak bennünket«. Mindenki igyekezett lelkileg felkészülni, és egy kis kézicsomagot készíteni. Június 8-án éjjel erőszakosan becsengetett a »Lakásügyi Hivatal«, ők mondták, hogy a Lakásügyi Hivatal küldöttei, három fiatal férfi. A nagy csengővel felkeltettük a ház lakóit, amire szembetűnően megijedtek. A főnöknőt őrizetbe vették, és kényszeríteni akarták, egyezzék bele a házkutatásba.

(Közben: »Jöjjön be velem ide a szobába!« Hát, mondom, »Mit gondol maga, hogy én éjfélkor vagy egy órakor magával bemegyek a szobába?« Akkor volt ott egy nő, és mondta, »Tessék bejönni!« Megengedték. Egy fiatal – azt mondhatom – strici volt. Nem volt több 20 évesnél. Aztán ott leültem szemben, és csak úgy égett a szeme, de az nekem egy külön megfigyelés volt, az az ijedelem, ahogy az ott félt. Az a szegény – én csak sajnáltam.)

Miután ez nem sikerült, lecsapták a már elkészített iratot az asztalra, mondván, hogy akár beleegyezik, akár nem, akkor is megcsináljuk. Persze ez nemigen sikerült, mert a házban sötét volt, és csak a nővérek tudtak tájékozódni, akiknek megengedték, hogy fegyveres kísérettel valamit a maguk szükségleteire összeszedjenek. Fél óra múlva mindenkit betereltek

a nappali szobába, és őriztek bennünket. Éjszaka volt, a sötétség hatalmáé. Vártuk, mi lesz. Már reggel négy órára járt az idő, türelmetlenül jártak ki-be, ellenőrizték a létszámot, a kis csomagokat, és tudtul adták, ha valaki szökni mer, elbánnak a többivel. Végre derengett a hajnal, és reggel öt órakor vezényeltek: indulás. A kosárba összeszedett élelmet nem engedték elvinni. Kikergettek bennünket az utcára, ahol nagy rémületünkre egy fedett teherautó állott a ház előtt. Egy szék segítségével kapaszkodtunk fel a fedettre, amelyen alacsony padok voltak, és néhány már elfoglalva más rendbéli nővérekkel, háttal ülve. Néma csend volt, de már többen voltunk. »Ponyvát lezárni! Indulás!« – hangzott a jelszó. Hogy senki ne lássa történelmünk e megrendítő aktusát. De hova? Kerülő utakon eljutottunk a városháza udvarára. Több fedett is érkezett utánunk. Mindenkit betereltek egy piszkos, nagy helyiségbe, és csoportokba osztva újra felraktak fedett autókra. Mi együtt maradhattunk. Hittel és szeretettel, bízva a Gondviselésben, indultunk, mint a menekülő Szent Család a bizonytalanságba. Imádkoztunk és szenvedtünk. Déltájt egy erdős tisztásra értünk, ahol feltűnt a (...) társulatának székháza. Szeretettel és nagy meglepetéssel fogadtak bennünket, így egy kicsit megkönnyebbültünk. Felmentünk a kápolnába, ahol Jézus Szíve várt. Élmény volt. Itt megnyugodtunk, de azért tíz napon éjjel csak ruhástul volt bátorságunk lefeküdni. Lassan azt gondoltuk, itt tartanak bennünket munkára. Így a tizedik éjszakán már nyugodtan lefeküdtünk, de éjfélkor ököllel verték az ajtónkat, kiabálván: »Azonnal kinyitni!« Rémülve ébredtünk, és előttük kellett felöltözni az egész kis csoportnak. Utána éjjeli sorakozó a folyosón, kézicsomag-vizsgálat, és indulás az erdőbe, szó nélkül. Borzalmas volt. Az erdő közepén ismét egy fedettre vezényeltek bennünket. Még a Hold sem fénylett, hogy megvilágította volna a szenvedő Jézus arcát, de ő bennünk volt, és erőt adott. Száguldó autónk a reggeli órákban érkezett egy Mária-kegyhelyre, ahol feltűnt az

isteni megváltó lányainak szép üdülőháza, ahol már vártak más rendbéli összegyűjtött nővérek. Megkönnyebbülten üdvözöltük egymást a kápolnában, ahol Szűzanyánk várt a Kisjézussal. Mindenki megilletődött. Te vagy földi életünk. Jó lesz így sokan együtt a közös sorsban. Szállást is kaptunk a második emeleten, zizegő szalmán a földön, körös-körül a teremben, mint a babák. Közben többször hoztak újra nővércsoportokat, úgyhogy már ötszázan voltunk összezsúfolva. Őket már nem váratlan rátöréssel, hanem előzetes felszólítás után hozták, holmijaikkal együtt. Akadt csoport, akikkel együtt még háziállataikat is lehozták. Persze szükség is volt erre, mert az ellátás teljesen a Gondviselés kezében volt a házban. Az intézet nővérei – betegápolók – segítettek, amit tudtak. A mi csoportunkhoz különös gondoskodással voltak. Hála érte a nagyon kedves tisztelendő anyának, aki igen szeretett bennünket. Élelmet az irgalmas szívű nép hozott naponta a vonatokon. a rokonok, ismerősök is segítettek, főleg a szükséges kenyérrel. Egy búcsú alkalmával egy kisfiú, látván, hogy a nép hogyan adakozik a kerítés rácsán keresztül, leharapta a mézeskalácslovának a fejét, és a maradványt ő is benyújtotta. Ez volt az ő boldogító adománya. Sok szép élményünk volt az irgalmas szívű emberekkel. Így múltak a hetek a bizonytalanságban, az éjszakai razziákban, ami abból állott, hogy éjfélkor felverték a házat, személyenként igazoltatva az ebédlőbe gyűjtötték a népet, és négy órakor jó éjszakát kívánva elmentek.

A lelket a jó főtisztelendő atya tartotta bennünk, aki naponta misézett nekünk a szép kegytemplomban, és az ő derűs kedélyével felvidított bennünket. (Jó humora volt.) Végre szeptemberben egy éjszakai razzia alkalmával megkaptuk az első felszólítást. Mehet, aki aláírja, hogy kilép a rendből. Senki nem jelentkezett. Ez idő tájt már folytak a tárgyalások egyház és állam között. Közben az érsek úr és a püspök úr jött hozzánk, és ők tájékoztattak a megegyezés fejleményeiről.

Eldőlt a sorsunk. Le kell tenni a rendi ruhát, és szeptember 15-ig el kell hagyni menedékhelyünket. Mindenki mehet, amerre tud. Szent ruhánkat ünnepélyesen az oltárra helyeztük, és elindultunk az ismeretlen felé. A nagy magyar télben, mint kicsike tüzek, világítsunk szentjánosbogárként tanúságtételünkkel, ezt kérte az Úr. Még ezután is sok zaklatásnak voltunk kitéve, de lassan mindenki elhelyezkedett háztartásban, otthon, egyházi állásban, tanítói állásban, gyermekgondozóként, és mindenki igyekezett megtartani az Úrnak tett hűséget a mindvégig való kitartásban. E sorokat már 30 év távlatából írtam, és tele szívvel imádkozom: »Áldott legyen az Isten, aki mindent a javunkra fordít.«"

(Szombathely, kb. 1989)

LÁTVA LÁSSATOK

(Medgyes Jánosné tanítónő)

„Egész életem bizonyította (és bizonyítja ma is), hogy a szeretet, valakinek a szeretete, tisztelete, emberi szeretete, munkáinak szeretete, műveinek szeretete, létének szeretete: (és ezt nagyon kemény sorssal tanultam meg és nagyon sok keserű tapasztalattal) nem a folyamatos vagy folytonos, az állandó együttlétben és együttléttel testesül meg. Van egy fajta sejtelemsugallatú, immanens, elvonatkoztatott, de mindig jelenlévő, létünket átható, sugárzó szeretet is, amely őriz, mint a középkori himnuszok, amely, mint a számontartó vallomás, késő vallomás-vágy, mindig figyel a másikra, figyel annak munkájára, szívére, élőire és halottaira. Az ismert titkos szem, amely mindig néz! Azt hiszem, (és ezt megint létem buján gazdag keserű tapasztalatából és burjánzó szép tapasztalásából tudom), hogy mindig lehet segítség!"

Juhász Ferenc

Édesapám a szomszéd kis faluban, Újperintben élt. Édesanyám pedig Rumban született. Édesapám első felesége nagyon korán meghalt – három gyereket hagyott maga után, a két bátyámat és a nővéremet. ...Érdekes, hogy éppen a majdani férjem édesanyjától tudta meg az én édesanyám, hogy van egy szegény vasutas, aki itt maradt három kis árvával...

Anyám cseléd volt, nagyon szép nő és nagyon okos. Úgyhogy őt a bárók meg a családok, akiknél szolgált, ki is vették az alkalmazottak köréből; azok meg, gondolom, eléggé el is szakadtak tőle, mert anyámat nem lehetett megcsipkedni, ilyesmiket csinálni vele. Szabadidejében elment olvasni, és járta a természetet. El is tudom képzelni, hogy mondjuk a háztar-

tási alkalmazottak, legalábbis úgy érezték, no, ez fölvág..., szóval ő más volt. Rumban, a majorban nőtt fel, illetve az uraságnak volt egy kislánya, akihez behívták őt játszópajtásnak, mert lehet, hogy már a béresgyerekek között meglátták, más ez a kislány, mint általában a többiek. Ott annyira megszerették, hogy amikor elköltöztek Rumból, anyámat is elvitték magukkal. És aztán akkor adták tovább, mikor ebből a játszótársszerepből kinőtt. Ha ma nézem a fényképét, akkor is látszik, még az alakja vagy a testtartása is ezt mutatja, hogy különbnek érezte magát – nem az átlagembernél, mert odáig nem jutott, hanem az esetleg közönséges társaságnál.

És aztán hozzáment apámhoz. Akkoriban éppen Szombathelyen volt szakácsnő egy ezredes családjánál. Ott találkozott az én majdani anyósommal, aki említette neki édesapámat és az ő három árván maradt gyerekét. No, de volt egy nagy szerelme, egy Dér Jóska nevezetű kovácsmester, aki őt mindig várta, amikor kijött a templomból; nagy kalapot emelt neki, és azt mondta: „Kezit csókolom, Erzsike kisasszony!" És egyszer, amikor anyámat hazakísérte, kinyilvánította, hogy feleségül akarja venni. Akkor anyám azt mondta neki, nem megy hozzá. Mert a Dér Jóskának az egyik bátyja valahol főjegyző volt, a másik bátyja pedig plébános. Anyám úgy érezte, őt ebben a famíliában feltétlenül lenéznék. Így azután vége lett a dolognak, de édesanyám haláláig, főleg idősebb korában, mindig emlegette a Dér Jóskát.

De akkor hozzáment apámhoz, hogy majd ő felneveli a három kis árvát. Kikötötte, ő csak „József-házasságban" hajlandó élni. Apám erre elkezdte mondogatni, „Mit szólnak a népek, hogy milyen lány voltál, még egy gyereked se lesz...", hát aztán így meg is születtem. Az idősebb bátyám, aki szeretett élcelődni, szokta is mondani: „No, te aztán elmondhatod magadról, hogy nem vagy szerelemgyerek." Az biztos, hogy anyám becsülettel fölnevelte őket, a két bátyám diplomás lett, a nővérem tanítónő. Apám nem is akarta ezt, ő úgy

gondolta, végezzenek el négy polgárit, aztán legyen belőlük jó mesterember. De anyám nem így. S volt még valami nagyon fontos: hogy semmiképpen ne tegyenek különbséget a „mostohagyerekek" meg az édesgyerek között. Ezt anyám úgy tudta megoldani, hogy én soha nem éreztem, én vagyok az édesgyerek. Tényleg egyformák voltunk.

Aztán amikor rám került volna a sor, a négy polgári, akkor apám így szólt: „No, elég volt a tanulásból, ez már maradjon itthon." Akkor aztán mondták a bátyáim: „Szó se lehet róla, amikor a Mama minket – a nem saját gyerekeit – taníttat, és tanulni, tanulni, azt mondja, akkor a saját édes gyereke meg nem tanulhat?" És elmehettem a Képzőbe, Kőszegre.

*

Itt éltünk, ebben a házban, én itt születtem. A testvéreim édesanyját is mindig tiszteletben tartottam, ő olyan parasztszépség volt, szintén újperinti születésű. Az egyik fiú 1903-ban született, a másik 1906-ban, a nővérem 1909-ben, én meg 1918-ban. Tehát a legfiatalabb és mostohatestvér voltam, de én soha nem éreztem magamat mostohának. Apám egy szegény mozdonylakatos volt; amikor férjhez mentem, stafírungról szó sem lehetett. Akkor a két bátyám eladta az anyai örökségét, egy jó darab földet Újperintben, s abból kistafíroztak engem. És a házrészükről is azonnal lemondtak.

Gyerekkoromban, ebben a házban még másképpen álltak a falak, amelyek az évtizedek során aztán ide-oda vándoroltak. Akkoriban lakóink is voltak, a Németh család; Németh bácsi villamoskalauz volt, s az ő négy gyerekük olyan egyforma korú az én testvéreimmel. Tényleg szép dolog... – ennek a családnak az unokatestvérei voltak a Kovács család – akik nem messze laktak – hasonló korú gyerekei. Nagyjából egy időben jártak a fiúk mind a premontrei gimnáziumba, a lányok pedig a polgáriba. S akkor a három család gyerekei megalakították a Faludi Kört. Az egész utcában hasonló típusú

házak sorakoztak: egy nagy kapuszín és három ablak, egy nagyobb szoba és egy kisebb. A kapuszín udvar felőli részében a gyerekek raktak le padokat meg székeket, és az utcabeliek jöttek a színdarabra, mert ez a hat fiú akkor ott színdarabokat játszott – sőt dolgozatokat is írtak. Témákat jelöltek ki, és minden évben választottak maguk közül önképzőköri elnököt is!

Németh János, a később szőlősi plébánossá lett fiú mesélte nekem, hogy egyszer estére készen kellett volna lennie a feladattal, amelyet reá osztottak, de csak tíz órára tudott végezni vele. Hanem már nem mehetett ki az utcára – akkor jött meg édesapja a szolgálatból, levezette az utolsó villamost, és a fia mondja neki: „Papa, ne vetkőzzön le, mert ennek oda kell érnie a Lajoshoz!" S elment az édesapja, és elvitte a dolgozatot a Kovács családhoz. Ekkora volt a fegyelem ott, ahol fegyelmező erő nem volt, csak lelkesedés. Az én testvéreim meg a Németh-gyerekek magázták egymást. Németh néni és anyám között soha gyerek-dolog miatt, de egyébként se, soha nem volt összetűzés. Amikor meghallották, hogy „valami" készül az udvaron, akkor mindkettő beterelte a maga társaságát. A gyerekek ilyenkor kiültek az ablakba, és az ablakon keresztül szentképeket cseréltek. ...ez a húszas évek elején-közepén lehetett.

És arra, ahogyan engem fegyelmeztek, arra úgy emlékszem, mintha most lett volna. A fiúk az udvaron labdáztak, én meg elég kicsi voltam, még iskolába se jártam, ott csetlettem-botlottam, mindig útban voltam, hiába mondták, hogy ülj le vagy menj el. Erre fölültettek a kútkávára... Ott aztán mozdulatlanul ütem, meg se mertem moccanni.

*

A barátság meg a gyerekkori emlékek ma is összefűznek bennünket.

A Faludi Kör aztán felbomlott, a fiúk más-más pálya felé vették az útjukat, no meg azért is, mert a Kálvária utca elején

lévő egyik ötablakos házból elment a lakó, és Némethék oda tudtak költözni, így mi is egyedül maradtunk.

Németh János kispap lett, a testvére tisztviselő, Kovács Aladár ma vépi plébános. Kovács Lajos Rómába került – ő is kispap volt –, jó eszű lehetett, de ott Rómában, egy egyszerű vakbélgyulladásban meghalt. Volt egy idősebb leány, ő is meghalt, erre nagyon emlékszem; akkor még háznál ravataloztak, a széles kapuszínben. Él még két lány, az egyik a vépi plébános testvére háztartását vezeti, a másik is özvegyasszony már.

A nővérem az Alföldre került tanítani – már akkor is protekció kellett mindenhová. Apámék, amikor meghallották, hogy tanítónői állást hirdetnek valahol, rögtön mentek a nővéremmel – kitűnő oklevele volt –, de protekció, protekció kellett volna. Azt hiszem, ide az egyik Szombathely melletti faluba is elmentek, ott történt az eset; apám megkérte a papot: „Plébános úr, pártfogolja a lányomat, az egyházközségi tagoknál már mindegyiknél jártunk. Kivétel nélkül megígérték, hogy pártfogolják, akkor már a plébános úr is segítse őt, legyen szíves!" Erre azt válaszolta a plébános: „Horváth úr! Ne bízzon annyira ezekben az ígéretekben, mert a Szentháromság titkát meg a parasztfurfangot nem lehet kiismerni." Persze nem is választották meg a nővéremet; Jászfényszarura került, ott tanított aztán, igazán nagyon jó pedagógus volt, onnan is ment nyugdíjba.

*

A fiatalabb bátyámnak nagyon súlyos vesebaja volt, őt sajnos már negyvenkét éves korában eltemettük. Papként élte le az életét, tófejlórándházi plébánosként szolgálta az Istent.

Az idősebbik bátyám ötvenkilenc éves korában halt meg – az ő élete kész történelem. Miután elvégezte az egyetemet, matematika–fizika szakon, Szentgotthárdra került az iskolaszanatóriumba tanárnak. Ez óriási szó volt akkor. Apám meglátogatta, aztán hazajőve azt mondta: „Elment ennek a gye-

reknek az esze, ma, amikor diplomások havat lapátolnak, ezt meg ottan az iskolaszanatóriumban inas szolgálja ki, külön szobája van, és ott akarja hagyni Szentgotthárdot." Ő el is jött, fölment Pestre, és a Madách Gimnáziumban tanított. Aztán Szinyei Merse Jenő – még nem volt miniszter – valamilyen szülők iskolája-szerű dolgot szervezett, és többek között a bátyámat is meghívta előadni. S mikor miniszter lett, őt kérte maga mellé személyi titkárnak. Szokta mesélni a bátyám, hogy amikor a miniszternek jó kedve volt, azt kérdezte, „Hol és mikor születtek az okos emberek?" És ő mondta: „Márciusban, Vas megyében." Ugyanis a bátyám március 15-én született Vas megyében, és Szinyei is márciusban született – szintén Vas megyében. Amikor a Kállay-kormány tagjait háborús bűnösnek mondták ki, de Szinyeit nem, akkor ő azt mondta a bátyámnak, ezt neki is köszönheti, mert ő írta egyes parlamenti beszédeit és hasonlókat.

Aztán a bátyám a közigazgatási ügyosztály főnöke lett. Egy kis kitérő: ő az egyetemen egy miniszteri tanácsos leányának udvarolt. És amikor megkérte a leány kezét a méltóságos papától, akkor azt a választ kapta: hogyan képzeli, hogy egy mozdonylakatos fia az ő lányát feleségül kérje? A bátyám akkor azt mondta a későbbi sógornőmnek: „Ha akarsz, megvárhatsz, hat éven belül nem foglak tudni elvenni, de azt mondd meg édesapádnak, amennyiben megvársz, afelől nyugodt lehet, belőled is méltóságos asszony lesz." Ez akkor következett volna be, amikor ő a közigazgatási ügyosztály főnöke lett – ez már méltóságos címmel járt volna: de addigra az efféle címeket eltörölték. Később ő lett apósának a legkedvesebb veje, és ő is nagyon szerette az apósát. De amikor feleségül vette a sógornőmet, egy törölközőt sem fogadott el. A nulláról kezdték... Megjegyezte, hogy „Mit akar egy mozdonylakatos fia az én lányomtól..." De később semmilyen hasonló dolog nem fordult elő, nagyon is szerette őt az apósa.

Jött egyszer hozzánk este Németh János – a plébános –, és beszélgettünk édesapámmal hármasban: ez úgy '48–49-ben történhetett. Aztán amikor indult a vendég, édesapám háta mögül intett nekem – én úgyis kikísértem volna –, és kifelé menet bekanyarodott a konyhába, s elővette a Szabad Népet. Ott látom benne a bátyám fényképét az első oldalon, alá írva: „Sötét reakció a legfontosabb íróasztal mögött."

Aztán le is tartóztatták, az Andrássy út 60-ba vitték. Legfőbb vádként azt olvasták a fejére, hogy penetráns levegőt terjesztett a minisztériumban, mivel a Kisgazdapártot akarta hatalomra vinni... A Markó utcában is tartották fogva, de az már szanatórium volt az Andrássy úthoz képest. Kikerülésekor persze állásvesztés, politikai jogvesztés, vagyonelkobzás, minden a világon várta. Amikor egyszer már haza tudott jönni, azt mondta: „Higgyétek el, én nem azért szeretnék még egyszer szót kapni, hogy visszakerüljek az állásomba, s nem tudom én ki meg mi legyek, hanem hogy leírhassam, micsoda emberekkel voltam együtt a börtönben. Például egy szegényparaszt ember gyerekével, egy kiváló mérnökkel, akit elítéltek, mert a nép ellensége. Az ítélethirdetéskor ez a mérnök az utolsó szó jogán azt mondta: »Ha én, egy kilencgyerekes cselédember fia a nép ellensége lennék, akkor engem ne három hónap börtönbüntetéssel alázzanak meg, hanem húzzanak fel a legelső fára, mert akkor én a halált érdemlem«."

A bátyám különben nem esett kétségbe, egyrészt matematika–fizika szakos tanár volt, másrészt jó gyakorlati érzékkel rendelkezett, megtanulta a cserépkályha-építést és hasonlókat. Egy nagyon-nagyon távoli rokonunk, aki szintén kikerült az állásából, és a Kénsavgyárban dolgozott portásként, tudta őt óriási protekcióval bevinni oda segédmunkásnak. Ott mindjárt mondták neki a munkatársai – mert tudták, hogy tanárember –: „Magát innen hamarosan ki fogják ám tenni, legyen nyugodt, de nem azért ám, mert Maga az Andrássy úton volt meg a Markó utcában, hanem mert rá fognak jönni, hogy

Maga többet tud, mint ezek." Aztán a munkások jóslata igen jól bevált, de nem egészen úgy, hogy kitették volna...

Valaki egyszer előadást tartott, és felírta a táblára a trisógyártás kémiai egyenletét. A bátyám nézi, aztán mondja: „Elnézést, ebből így soha az életben nem lesz trisó."; „Hát hogyan lesz?"; Kiment, letörölte, és fölírta a jó képletet: így. „Honnan tudja maga ezt?"; „Hát – azt mondja –, hasonló dolgokkal magam is foglalkoztam, ilyesmiről könyvet is írtam." Aztán fölvitték a laboratóriumba. Akkor írta haza, hogy „Fölkerültem a laboratóriumba, amit nagyon sajnálok, ugyanis szerettem volna megszerezni a vegyipari szakmunkás-diplomát, mert már pék is voltam, mindent dolgoztam az egyetem alatt..."

A laboratóriumból pedig átkerült az orvosi műszergyárba fizikusnak. Aztán infarktust kapott, a Péterffy Sándor utcai kórházba feküdt. Én is elmentem meglátogatni – ez még '56 előtt történt –; egyszercsak jön egy nagyon reprezentatív külsejű férfi, és mondja: „Béni – ugyanis a bencés neve Benjámin volt, de nem szentelték fel a gyomorbaja miatt –, beleültetünk egy fotelbe, és úgy teszünk fel a repülőgépre, csak gyere el a kiállításra – ezt, azt hiszem, Moszkvában rendezték –, mert nélküled nem is tudunk elmenni." Akkor arra gondoltam, szegény édesapánk, ha most élne..., mikor azt mondta, elment az esze ennek a szegény gyereknek, hogy ilyet mondott..., és most a vezérigazgató itt könyörög neki, fotelben viszünk el... Hamarosan jött a második infarktus, aztán a harmadik, és az a halált hozta.

Amikor a bátyám még a közigazgatási osztály főnökeként dolgozott – még a cikket sem írták meg róla –, már akkor súlyos gyomorfekéllyel operálták. Gyógyulása után így szólt: „No, az első pohár bort a jóbarátaim körében akarom elfogyasztani!" Akkor egy nagyon kellemes társaság időzött nálunk együtt. Azt mondta a bátyám: „Gyerekek, ez az összeesküvés nem lehetett annyira komoly, mert akkor engem már rég letartóztattak volna." S alig ezt kimondta, megjelentek –

gondolom, ÁVH-sok – azzal, ahogy összeesküvés gyanújával letartóztatják. És hogy házkutatást tartanak: „Persze, hogy a parancs megvan.”; „Tessék, tartsák meg.” Csak egyet kér, mondta a bátyám, hogy mindegyikük mellé adhasson egyet az itt lévő barátai közül, nehogy az ő házában olyasmit találjanak, ami az ő házában nincsen. Megvolt a házkutatás, el is vitték.

Amikor a Markó utcában tartották fogva, apám meglátogathatta. Hazajőve – akár, mint amikor Szentgotthárdról – azt mondta: „Gyerekek, ennek a szegény gyereknek elment az esze..., mit tehettek ezzel az Andrássy úton... Képzeljétek, ott áll mellettünk az őr, aztán én mondom: »Te fiam, elmegyek én a Rákosi Mátyáshoz, és megmondom neki, micsoda munkáshatalom az, amikor egy szegény munkásembernek a fiát börtönbe zárják!« Aztán, mit gondoltok, azt válaszolta erre: »Papa! Én nagyúrhoz se engedtem Magát soha könyörögni, Maga ne menjen sehova se, legyen nyugodt, előbb lesz ezeknek énrám szükségük, mint nekem őrájuk«.”

*

A négy elemit a domonkos nővéreknél végeztem – délelőtt és délután jártunk iskolába. De akkor még nem olyan vicc-telek voltak, mint most, hogy kiülünk melegedni; hanem mentünk reggel nyolcra a dermesztő fagyban, tízkor hazajöttünk, és kettőre visszamentünk. Ezután a négy polgári következett, ahová, mint jó tanulónak, mennem kellett, bár apám nem akarta, pedig okos ember volt: például amikor szeptemberben a fiúk a gimnáziumból meghozták a tankönyveket, addig nem nyugodott, amíg mindet elejétől a végéig el nem olvasta.

Aztán jött Kőszeg. Ott kezdődött a változás az életemben. Elmentem teljesen ép szemmel, semmi problémám, semmi a világon nem volt, és amikor... Azt tudom, még szép őszi napok voltak, amikor kezdtem észrevenni, hogy olvasáskor egy-egy betű kimarad vagy esetleg egy-egy szó is. Hazajöttem

a szemorvoshoz, aki azt mondta, szépen menjek vissza, és csomagoljak össze, mert ezzel a látással én nem fogok tudni tanulni. Mondtam, hogy én pedig nagyon szeretnék. De lehet, hogy megvakulok, felelte ő. „Akkor legalább addig, ameddig meg nem vakulok, hadd tanulhassak!"

Tudták rólam, hogy rosszul látok, de arra ügyeltem, az senki számára ne derüljön ki, mennyire rosszul. Mert akkor tényleg hazaküldtek volna. Nagy szerencsémre a nehezebb tantárgyakat – történelem, irodalom, nyelvtan – olyan tanárok tanították, akik nagyon jól magyaráztak. Az osztályfőnökünk is, aki egy igen nagy tudású, nagyon-nagyon művelt apáca volt, Hildegard nővér, a magyarázatra koncentrált. Aki kiment, és elkezdett darálni, annak azt mondta: „Idefigyeljen! Várja meg, mit kérdezek! Ha arra nem tud felelni, azt ajánlom, vegye meg a tankönyvet, szeptemberben kezdje el magolni, jöjjön el júniusban, ha valamit tud belőle, akkor adok esetleg egy hármast magának. De énnekem arra feleljen, amit én kérdezek!"

Úgyhogy a folyosón mindig tudták, körülbelül hol vagyok; ahol sokan álltak, ott voltam én, mert: „Böske, mondd a magyarázatot!" Ez óriási szerencse volt. Akkor már csak úgy olvastam, mint egy második elemista, nem szóképeket, hanem betűképeket, tehát nagyon lassan. Harmadéves képzős korombban jártam Pesten, szemklinikán a Mária utcában; ott vizsgáltak, mindent csináltak velem, és a végén azt mondták, vetessem ki a mandulámat, mert az hat a szívbillentyűre, az meg a nem tudom én mire... Ki is vetettem, de semmi. Semmi.

Először is arra kellett vigyáznom, az órán annyira figyeljek oda mindenre, hogy a lényeget ott megtanuljam. Azonkívül mindig voltak gyengén tanuló osztálytársaim, akik nagyon szívesen felolvasták nekem a leckét, nem is csak azért, hanem mert akkor ők is tanultak.

Mi minden származott a rossz látásomból... Például, amikor együtt tanultam a gyengébb társaimmal, a tisztesség úgy

kívánta, ne akkor hagyjuk abba, amikor én tudom azt a leckét, hanem ha már ő is tudja. Ezáltal aztán alaposabban tanultunk. Vagy ami a legnagyobb gyötrelmem volt: A *Hermann und Dorothea* a legrosszabb álmaimban se jöjjön elő, mert azt fordítani kellett, és gót betűkkel nyomtatták a németkönyvünket. Tudtam, hogy a következő órán melyik rész következik, és ha végeztem a rendes tanulással, akkor olyan lassú tempóban, ahogyan még tudtam, hatszor-hétszer elolvastam, s megtanultam kívülről, ha majd másnap Alexandra nővér felszólít: „Folytassa!", akkor nem kezdek ott nyökögni-mökögni, mert nem látom a szöveget. Ráadásul, ha az embert figyelik, még ha jó szeme van, akkor se lát rendesen. Így tehát nagyon sok mindent kívülről tanultam meg, amit egy ép látású ember elolvasott vagy megnézett. Nagyon törekedtem rá, hogy én ne arra kapjak bizonyítványt, mert én... tudok is valamit, meg segítsünk neki egy kis jóakarattal... Amire például jó látású osztálytársam azt mondta, ezt nem tudom vagy nincs rá időm, én biztosan nem mondtam, hogy nem tudom...

*

Negyedéves korunkban jött hozzánk Margarita nővér, aki Szegeden végezte az egyetemet. Olyan dolgokat hozott minekünk akkor, amilyenekről az átlagpedagógusok nemigen tudtak: intelligenciavizsgálatokat csináltunk... Egyszer egy bizonyos kartárs – később – előadást tartott erről a témáról. Így kezdett hozzá: „Kedves kartársak – egy nagy városi pedagógustársaság előtt beszélt –, most olyan dologról lesz szó, amilyenről a kartársak még aligha tudhatnak, az intelligenciavizsgálatokról és a tesztekről." Én meg mondom magamban: „Ó, te szegény barátom! Hát abban az egész szép nagy fejedben nincs annyi erről a témáról, mint a Margarita nővér kisujjában!"

Az egész karácsonyi szünetet azzal töltöttem, hogy összeszedtem a szomszéd gyerekeket, és csináltam velük a különféle teszteket, amelyeket Margarita nővér nekünk előírt. Délutánonként bementünk az iskolába, s mindenkinek adott egy-egy témát. Az én legelső személyre szóló témám címe így hangzott: „Eszmények, értékek, normák, világnézet." ...És még most is előttem van egy nagy egyes – akkor ez volt a legjobb jegy –, ekkora talpa volt, és alá írva: „Margarita."

Nagyon érdekes egyéniségek tanítottak bennünket. Mint említettem, Hildegard nővér például igen nagy tudású volt, és úgy magyarázott..., azt mondta például történelemből: „Beszéljen a pénzrendszer kialakulásáról Mátyástól..." nem tudom már kicsodáig. Általános tudásra törekedett, átfogó dolgokat, összefüggéseket is kért, ezáltal szemléletet is adott. Követelt ugyan, de ő követelhetett, mert hatalmas tudással rendelkezett, és ő nem „számon kért", hanem tanított.

Akkortájt a közeli szomszédunkban valaki érettségire készült, és megkért engem az édesanyja, hogy a nyelvtant és hasonlókat vegyem át vele. Lakott akkoriban nálunk egy tanítónő, aki csodálkozva kérdezte, hogyan merek ilyesmire vállalkozni, érettségire felkészíteni valakit? Azt válaszoltam: „Nézd, kedvesem, engem a Hildegard nővér tanított magyarra, és akit ő megtanított, az körülbelül megtaníttatott."

Remigia nővér... Volt nálunk úgynevezett „reggeli tanóra". Vagyis tisztálkodás, öltözködés, reggeli után kaptunk fél órát, hogy átvegyük az aznapi leckét. Ekkor például egy domonkosnővér apáca úgy járkált le-föl, hogy közben olvasta a Nemzeti Újságot. Egyszer engem végtelen büszkévé tett Remigia nővér; ahogyan úgy jött-ment a nappaliban a sorok között, egyszercsak odalép hozzám, odateszi a könyvemre a Nemzeti Újságot, és rábök egy cikkre. Ez azt jelentette: „Olvasd el, mert érdekes."

Tanáraink legeredetibbje Németh Imre igazgató úr volt – nem mondom, hogy manapság nagyon megdicsérné egy szak-

felügyelő –, ő sokáig fiúiskolában tanított, ezért úgy is követelt. Amikor átvett bennünket, negyedik képzőben, ő tanította a lélektant és a logikát. Mondták neki az apácák: „Igazgató úr, ne tessék olyan sokat feladni abból a logikából, az előző tanár negyedoldalanként vette." Erre így felelt: „Nővérek, a nőknek nem való a logika! Ha esetleg egy akad köztük, akinek való, ő akkor is megtanulja talán, ha egyszerre adom föl neki az egészet."

Notesze nem volt. Kihívott három-négy embert, és egymás után adta fel a kérdéseket. Ugyanúgy, mint az osztályfőnökünk, meg tudott volna bolondulni, ha valaki elkezdi mondani neki a leckét szóról szóra. Nem. Az érdekelte, kinek milyen az intelligenciája. Sose felejtem el, egyszer közgazdaságtanból szociális kérdésekről, ilyesmikről volt szó, és amikor az efféle kérdéseket is érintő pápai körlevelekre került sor, azt mondja: ha jól tudja, a „Quadragesimo Anno" volt az egyik, s melyik is a másik? És gondolkodik, én meg mondom: „A »Rerum Novarum«."; „Az." Félév táján kérdezi: „No, még ki nem felelt?" Fölálltam. „Maga? Hiszen Maga mondta meg a »Rerum Novarum«-ot!" És ott volt a legjobb jegy; nem azt mondom, hogy nem szerepeltem, de „hivatalosan" nem szólított föl egész félévben.

Ilyen volt ő..., mindig kérlelték a nővérek: „Igazgató úr, elfelejti, hogy ez nem fiúiskola, hanem leányiskola!" Mert hozzávágta az osztálykönyvet egyik osztálytársamhoz, aki különben hisztérika volt; ha valami nem tetszett neki, elvágta magát a széken, és ájuldozott, hát az igazgató úr hozzávágta a könyvet, mert hiába tett föl neki akármilyen kérdést, ő mindig csak visszatért ahhoz, amit bemagolt.

Klementin nővér szintén nagyon intelligens ember volt, jó színdarabokat rendezett; ha az ő osztályában *Az ember tragédiáját* tanította, mindig előadatott egy-egy színt.

Maga az iskola több részből állt: az úgynevezett gyakorlóiskolába jártunk tanítani, emellett volt a hatelemis városi is-

kola, ott dolgoztak világi pedagógusok is, a polgáriba és a képzőbe pedig 15 éves kortól jártak a diákok. Bertalan Erzsébet is a polgáriban tanított, civil tanárnő volt, a szegényekért áldozta föl az életét, a háborúból visszajött katonákat is gondozta, tífuszban halt meg. A szerencsétlen sorsúakat segítette minden erejével a „barakkban".

Az igazgatónk is nagyon pártolta a „barakkot"; már pénteken, ha zsemle vagy ilyesmi volt a tízóraink, akkor azt összeszedtük egy ruháskosárba, az Igazgató Úr egypárat kijelölt közülünk – erre is büszke lehetek –, akik szombaton délután kimehettünk a barakkba. Foglalkoztunk, játszottunk a barakki szegénygyerekekkel, vittünk nekik zsemlét, almát, amit tudtunk. A barakkot befűtötték, volt benne néhány lóca meg asztal. Elmondhatom, hogy az igazgatónk szinte minden pénzét a barakkra költötte. Egyszer egy kiránduláson nagyon közel került hozzánk, nagyon fölengedett, akkor kérdeztük tőle: „Igazgató úr, hogy lehet, hogy egy pápai prelátus lyukas kalapban jár?" Mert annyira szegény volt, minden pénzét másokra költötte. És a szigorúsága: egyszer-kétszer jöttek a fiú képzősök, és meg akartak hívni bennünket táncmulatságra, de ő a világért el nem engedett minket, nem, nem.

*

Ötödévesek voltunk, amikor egyszer mentünk a folyosón, és Hildegard nővér – mindig mindenkit a teljes nevén szólított – mondja: „Horváth Erzsébet." Odamegyek hozzá, ő pedig folytatja: „Most jelent meg a *Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikik* című könyv, és szeretném, ha ezt a híres könyvet maga ismertetné az Önképzőkörben." Ránéztem a kezében lévő könyvre, és megsaccoltam, hogy az körülbelül háromszáz oldalas lehet. Rögtön végigfutott az agyamon: de mikor olvasom én ezt el? Mert ahhoz nem lett volna képem, hogy amikor végeztünk a tanulással, a gyengébb tanulókkal, azt kérjem tőlük, légy szíves, olvass nekem ebből pár oldalt. Ha pedig az én tem-

pómmal olvasom, év végéig tartana, míg a végére érek, hiszen csak betűképeket tudtam felismerni. Ha én éleslátású vagyok, és azt mondom: kedves nővér, ne tessék haragudni, de nem tudok rá vállalkozni, képesítő jön..., ne tessék rám haragudni – akkor ezt ő vagy elfogadja, vagy nem. Ezt megmondhatja egy éleslátású, de én nem. És megkérdeztem: „Mikorra tetszik kérni?" Körülbelül három hét múlva került volna rá sor – mondtam: „Igen." És míg az iskolából átértem az internátusba – a kettőt egybeépítették, és télen, a folyosón jártunk át, jó időben pedig a nagyudvart kerültük meg –, addigra készen voltam a tervvel, s Remigia nővérnek, aki a kémiát és a növénytant tanította, mondtam, nagyon fáj a vakbelem, alig bírtam átjönni az iskolából. Ő pedig gyorsan a betegszobába küldött, behívták az öreg Pallait – az iskolaorvosunkat –, én kellőképpen jajgattam, hogy mennyire fáj, ő pedig azt mondta, menjek be másnap az édesanyámmal Szombathelyen a kórházba. Úgy is lett. A kórházban is kellőképpen jajgattam, még egy-két tized hőemelkedést is sikerült produkálnom. Bent fogtak a kórházban, megoperáltak – kutya bajom nem volt. Kivették a vakbelemet. Aztán szigorú ágyban fekvést rendeltek legalább egy hétig. Így a kórházban reggeltől estig a könyvet olvashattam, aztán itthon is pihentem egypár napig: mire Kőszegre visszamentem, addigra végeztem a könyvvel. És akkor mondtam: „Kedves nővér kérem, készen vagyok." Annyira híres volt akkoriban az a könyv, hogy még maga az igazgató is bejött az önképzőköri ülésre meghallgatni az előadást. Mivel nagyon ügyeltem arra, hogy ne is sejtsék, mennyire rosszul látok, tudtam, kívülről kell mondanom az előadást. De azt is tudtam, nem mondhatom teljesen kívülről, mert akkor egyrészt azt hihetnék, no, mennyire magabiztos, másrészt pedig arra gondolhatnak, kívülről mondja, mert olvasni nem lát. Ezért készítettem magamnak néhány kutyanyelvet, és miközben mondtam-mondtam a szöveget, néha

belenéztem a papírokba, odébb tettem egyiket, másikat, de természetesen kívülről mondtam az egészet.

*

Egyszer mondja nekem Margarita nővér: „Te, Böske, nem tartozik a diákra, miről volt szó a tanáriban, de Hildegard nővér azt mondta: »Ez a Horváth Böske nekünk egy tehetségesebb növendékünk, de rettenetesen zavar, hogy amikor magyarázok az órán, soha nem néz rám«." Erre aztán elmondtam, éppen ebből, amit a nővér mondott, tűnik ki, hogy én rá nézek. Ugyanis amire ránézek, én abból semmit sem látok. És mivel tudtam, hol ül Hildegard nővér, és amennyire csak láthattam, látni akartam őt, ezért elnéztem oldalt a katedra mellett.

*

Miután végeztünk a képzőben, az első évben elmentem a nővéremhez Jászfényszaruba. Ő akkoriban nagyon súlyos ízületi gyulladást kapott, és én bementem őt helyettesíteni. A falu nagyközségnek számított, a tantestület 18-20 fős volt már akkor.

A falun kívül volt még két tanya: a Vasút-tanya – a vasútállomásnál, hét kilométerre a falutól –, és ennél kicsivel közelebb a Winkler-tanya. Mindkét helyen egy-egy iskola – a második egy földbirtokosé –, és én mehettem helyettesíteni a nővéremet a falu iskolájába, mert ő akkor már ott tanított. Közben a Vasút-tanyán megbetegedett Marci bácsi, kellett oda is egy helyettes. S én rettenetesen izgultam, hogy a Kis Katát fogják kiküldeni a falusi iskolából, ahol az osztott osztályok voltak, és nem merik rám bízni a Vasút-tanyán az osztatlan iskolát. Mert Kis Kata – kuláklány volt különben, szegény fiatalon meghalt – már régebben tanított, rendelkezett tapasztalattal. Pedig úgy szerettem volna én a Vasút-tanyán tanítani – milyen érdekes lenne! Akkor arra nem gondoltam, te kis süket, hogy gondolod, egy kuláklány, aki szemben lakik az iskolá-

val, azért, mert ő egy-két évvel idősebb nálad, meg már tanított, majd kimegy a hét-nyolc kilométerre lévő tanyára, hogy te egy osztályt taníthass a faluban? Hát persze, hogy a Kis Kata ment helyettesíteni a falusi iskolába a nővéremet, én meg mentem a Vasút-tanyára.

Életemnek ez az egyik legszebb, legérdekesebb, legtanulságosabb emléke... Persze kijárni nem tudtam volna, volt egy kertész a tanyán, nála kaptam szobát, közel az iskolához. Ott tanítottam november–december–januárban. Osztatlan iskola – de, hogy mit tanítsak meg hogyan, az nem volt probléma, sokkal inkább a füzetjavítás. Hazavittem a füzeteket, aztán a javítás tartott, ameddig tartott, ha éjfélig, akkor éjfélig. Százkét beírt gyerek volt, egytől hatodik osztályig, és a három ismétlő. Harmadik–negyedikben meg ötödik–hatodikban voltak olyan tantárgyak – például beszédértelem-gyakorlat, történelem –, amelyekben ugyanazt tanította az ember. Általában tizennyolc percig tartott egy óra. Addig a többiek csendesen dolgoztak, számtanpéldákat, nyelvtani feladatokat oldottak meg. Tekintve, hogy tél volt, nagyon sokszor előfordult, a 102 gyerekből csak 50–60 jött iskolába. Ha nagyon havazott, még annyi se. Megérkeztek a gyerekek vizes lábbeliben, teljesen átázva, aztán úgy, ahogy jöttek a nagy magyar természetből, egyből be a terembe – mert folyosó nem volt –, ahol állt legalább egy nagy kályha. WC az udvaron. Az iskolát egybe építették a tanítólakással, ahol Marci bácsiék nagy szegénységben éltek. Hat gyerekük volt. Csak a legnagyobb tisztelettel tudok beszélni Marci bácsiról, hogy minden rossz ellenére mennyire lelkesen tanított. Amikor már lábadozott a betegségéből, akkor csak be-bejött, és kérdezte: „Nem zavarok?” És beült. Én tudtam, ez azt jelenti, már kezd gyógyulni, és kíváncsi is volt, ez a taknyos, aki most végzett, vajon mit csinál ezzel a társasággal, azért nagy marhaságot ne csináljak, hogy majd ha ő visszajön tanítani... De amikor a Marci bácsi olyan kedvesen, olyan jó emberesen kezet fogott velem, akkor az

fölért ám egy Kossuth-díjjal. Mert tudhatta, hogy olyan nagy bajt azért nem csináltam, és ha meggyógyul, talán nem is kell pótolni.

Ekkor én 19 éves voltam, ez az 1937–38-as tanévben történt.

*

Amikor a gyerekek megjöttek átfagyva, vizesen, akkor a székeket, padokat körberaktuk a kályhánál, és oda ültek, ott szárítgattuk a ruháikat. A legsötétebb hónap a december, akkor már korábban elengedtem a legtávolabb élőket, hogy még sötétedés előtt hazaérjenek. Így ők már egy–két óra között elindultak.

Erről írtam is egy elbeszélést, a *Nácit*... Karácsonyi gyónásáldozáskor az édesanyja hozta neki a bort – mert tehenük nem volt szegényeknek –, hogy a kisgyerek áldozás után tudjon reggelit enni. Kenyeret és egy kis bort. Ő volt az a gyerek, akit a faluból küldtek ki, és azt írta róla a kollégám: „Teljesen hülye, nem osztályozható." Aztán kiderült, egyáltalán nem hülye, hanem valósággal alkoholista volt a kisfiú – ráadásul ő tudta a legtöbbet a fertőző betegségekről. Vagy amikor a szorzást tanítottam, egy jeggyel, kettővel, Náci vállalkozott először az önálló megoldásra. De ha volt ott valaki, akkor elkezdett dadogni, remegni. Náci még hóviharban is eljött iskolába... egyszer... Egyszer rám mutatott, és az édesanyjának mondta: „Szeretem azt..."

Csütörtökönként az ismétlősök jöttek iskolába; az egyik ilyen alkalommal, talán éppen a törtekkel vesződtünk, mikor kinyílt az ajtó, s szinte egyszerre kiáltott fel mindenki: „Náci!" Magam is meglepődve kérdeztem: „Náci, hát elfelejtetted, hogy csütörtök van, és nektek ma nem kell iskolába jönni?" Megtörölte a kabátujjában az orrát, és aztán felelt: „Tudom, hogy csütörtök van."; „Hát akkor miért jöttél?"; „Mert a tanítókisasszony azt mondta, hogy igen szépen tudunk énekelni, még az ismétlősök sem tudnak olyan szépen. Meg mi hama-

rabb megtanuljuk az éneket, mint az ismétlősök. Segítek a tanítókisasszonynak meg az ismétlősőknek énekelni."

*

A jászberényi tanítóképzőből kijött egyszer az egyik tanár hozzám iskolát látogatni, és azt mondta nekem: „Kolléganő, engedje meg, hogy kihozzam az ötödéves képzősöket." Úgy látszik, nem találta rossznak, amit én ott csináltam. De meg kellett várni, amíg elmúlik a tél, én viszont február elsejétől el kellett hogy jöjjek onnan, lejárt a megbízatásom. Erre azt mondta, hogy a faluban is látogatott, az ottani iskolában, ekkor és ekkor lesz a bíráló értekezlet, menjek be én is. Mondtam: „Ne haragudjon, de nem megyek el, mert úgy érzem, úgyse tetszene rám rosszat mondani, ott viszont olyan tanítók vannak, akik anyáim vagy nagyanyáim is lehetnének. És hogy érezném én akkor magamat, ha engem meg tetszene dicsérni?" Nagyon szépen megköszöntem a meghívást és azt, hogy ki akarta hozni a képzősöket.

Gyönyörű szép élmény volt ez az időszak..., mikor az ember hallja a sok elégedetlenséget, ennyit fizetnek meg annyit fizetnek. No, azt nem is mondtam, én akkor harminc pengőt kaptam, ennyi volt a helyettesítési díj.

És a karácsony... Talán meg is bántam, hogy csináltam. Meséltem a gyerekeknek a karácsonyról, és legtöbben csak néztek, mi meg miért. Nem tudtak róla.

Illyés Gyulának van egy története, amelyet maga mesél el: amikor egy betlehemes játékban szerepelt, angyal volt. Csodálatosan szép. Mintha a Vasút-tanyán történt volna.

Volt pár jobb módú gyerek, én is hozzátettem néhány pengőt, és a faluban, a Hangyában vettünk szaloncukrot meg fenyőfát, s az utolsó napon fölállítottunk egy kis karácsonyfát az iskolateremben. Ha az ember nem is tudja, hogy mi a „valami", akkor nem is hiányzik neki. S ha ezek a gyere-

kek eddig nem tudták, akkor talán kár is volt nekik megmutatni.

*

Amikor lejárt a szerződésem, még maradtam a nővéremnél, mert azért akadt tennivaló, tanítani egy kis néptáncot, egy kis ezt-azt. Az évet ott töltöttem Jászfényszarun.

Aztán egyik osztálytársam szólt, hogy ő Kisvelencén báró Manndorféknál volt házitanító, de nem akar visszamenni. Egy kislányt kell náluk tanítani, Manndorf Lizinek hívják, negyedik polgárista, de magántanuló. Így a végzésem utáni második évben Kisvelencén lettem házitanító. Ez megint érdekes időszak. Nem voltak ők gazdagok, a báró Manndorf bejárt Budapestre a Ganz gyárba, ott dolgozott mérnökként. Három gyerekük volt. Talán négy-öt szoba lehetett a házukban, a bárónő is kerékpáron ment be Velencére, ha valamit vásárolni akart. A fiú Fehérváron hetedikes vagy nyolcadikos gimnazista volt, a lány is végzős már.

A szomszéd faluban is élt egy arisztokrata hölgy, náluk is volt két gyerek, Szandra és egy fiú. Egy vasárnap délután mindenki csinálta, ami éppen jólesett neki, akkor a Lizivel nem kellett tanulnom. Olvastunk, és jött ennek a szomszéd földbirtokosnak a lánya, Szandra, s látja, az egyik itt olvas, a másik amott olvas. És akkor azt kérdi: „Jaj, ti vasárnap olvastok?” Ez nagyon megmaradt bennem.

Történt más aranyos dolog is; mondja nekem egyszer a bárónő: „Kisasszony, hogy lássa, mi családtagnak tekintjük – egy zsomporban nagy csomó zoknit hozott –, megkérhetném, stoppolja meg ezeket a zoknikat?!” Erre mondtam neki: „Bárónő, én nagyon szívesen tanítok, s remélem, valamennyire tudok is tanítani, de amennyire igyekszem jól csinálni a tanítást, annyira nem tudok stoppolni.” Így aztán ennyiben maradtunk.

A bárófiú nézegetett engem. Történt egy kis buta diák-dolog; amikor egyszer társasjátékot játszottunk, fekete-fehér-

igen-nem, együtt mondtuk ki: fehér. Máskor láttam, hogy úgy elmegy mellettem, megfordul utánam, de hát... Először is mit akarnék én..., meg különben is. Amikor már itthon voltam nyáron, egyszercsak jött két-három levelezőlap egymás után – a bárónő és a Manndorf-fiú elmentek valahova külföldre nyaralni –, de csak az volt a lapokra írva, semmi több: „Még mindig fehér, még most is fehér." No, ezt én értettem, de nem válaszoltam.

*

Amikor még Kisvelencén voltam, és hazajöttem karácsonyra, szintén történt egy kedves dolog. Dezső bátyám akkor itt volt Szombathelyen a püspöki iskolában hitoktató, és együtt szoktunk moziba járni, karácsony másnapján pedig elmentünk a jégünnepélyre. Jövünk haza este, én végigzörgetem az ablakainkat. Apám jön ki, morog, miért nem viselkedem tisztességesen, merthogy vendég van. Kérdezem: „Kicsoda?"; „Tudod, az a Mersits tanító." Hát én nem ismertem őt. Jövök be, ő bemutatkozik, én a kabátot meg a kucsmát már letettem, de a csizma még a lábamon volt, és ő mondja anyáméknak: „Milyen jól áll a kislányuknak ez a csizma." Én persze dühbe gurultam, mi az, hogy „kislányuknak", meg nem tudom én micsoda... No, ezt mondjuk a házasságra való fölkészülés szempontjából kijárnék elmondani jegyesoktatásra... Amikor ment el a bátyám, szólt, készüljek másnap, mert a *Szegény gazdagok*ra vett jegyet a moziba. És akkor a Mersits – Medgyes – János is vállalkozott, majd ő is eljön. Olyan dühös lettem, minek tolakodik: aztán el is jött velünk, tényleg a moziba. Amikor hazaértünk, és gyújtottuk a gyertyákat – karácsony volt –, azt mondta, a *Glória szálljon a mennybe fel*-t énekeljük. Ez a karácsonyi kánonok közül – legalábbis az általam ismertek közül – a legnehezebb. Elénekeltük, aztán ő már indult is, mert másnap vissza kellett mennie Söptére – ahol akkor tanított – tanmenetet írni. De előtte az asztal alatt oda-

nyújtotta nekem a noteszét – én láttam, mi az, ott nyitotta ki, ahol a címjegyzék volt, tudtam, ez azt jelenti, írjam föl a címemet. És én akkor azt írtam bele: „Ehhez kétszeri látogatás nem elég." Aztán szépen összecsuktam, és úgy adtam vissza neki. Két nap múlva jöttek a későbbi sógornőim, és kértek, tényleg írjam föl a rendes címemet. Utána egyszer-kétszer levelet váltottunk, nyáron pedig már jött. Addigra belőlem is elmúlt a düh, amiért úgy tolakodott, hogy mindjárt moziba is el kellett neki jönni.

*

Édesanyáink találkoztak egyszer a piacon. Kérdezték, hogy s mint van az egyik és a másik. Mondja édesanyám: „Végzett a lányom Kőszegen."; „És milyen lett az oklevele?" – kérdezte János édesanyja. Aztán hazament, és mondja otthon: „Találkoztam ám az Erzsike nénivel, most végzett a lánya." No, erre az én uram: „Zanyu, elmegyek én, megnézem azt a lányt" – mert ha kedvesen akarta szólítani, mindig azt mondta neki: „Zanyu."; „Karácsony napján nem illik azt" – mondta az édesanyja. Erre ő megvárta a karácsony másnapját. Az én Rumban élő nagynénim akkor nagybeteg volt. Így az én uram ismeretlenül beállított azzal, hogy az édesanyja kérdezteti, „Mi van a Mári nénivel?..."

Tudniillik azt tudta, ha jó az oklevele, buta nem lehet – most megnézem, milyen a fizimiskája, mert nem szeretném, ha kifejezetten csúnya gyerekeim lennének; a harmadik pedig: azt nem tudta volna elviselni, ha botfülűek. Később elmesélte, ezért kellett elénekelnünk a legnehezebb karácsonyi kánont. No, amikor ez a három dolog összeállt – a nálunk tett látogatáskor –, akkor hazament, és mondta az édesanyjának: „Zanyu, ez a lány lesz a feleségem." Én meg akkor még annyira dühös voltam rá, hogy mit tolakszik...

*

Ők tízen voltak testvérek, János volt a legidősebb, ő tartotta a családot, mert az édesapjukat B-listázták, mivel a '19-es forradalomban direktóriumi tagnak akarták, de a felesége azt mondta neki: „Nézd, Mihály, te igen kiváló malomszerelő asztalos vagy, híred van, te azt tudod csinálni, aki meg azt tanulta, a politikát, az csinálja!" Ő elvhű kommunista volt. A Forradalmi Múzeumban meg is van a képe. Amikor a Jancsi fiam már nagyobbodott, és kérdezte, mi az a kommunista, akkor mondtam neki, menjen ki a Medgyes nagypapa sírjához a temetőbe, mert ott egy igazi kommunista fekszik. Nem amiatt, amit később „kapott", de mire megöregedett, mélyen vallásos lett.

Amikor B-listázták, már nem tudott tovább dolgozni, és a polgármesteri hivatalban lett kézbesítő. Egyszer, amikor vitte be az iratokat a polgármesterhez – aki a polgáriban osztálytársa volt –, akkor ő azt mondta neki: „Tudod, Miska, neked köllene ám itt ülni, ahol én ülök." Mert nagyon jó eszű gyerek volt, csak hát szegény gyerek, nem tanulhatott.

A B-listázáskor János Pápán tanult, és ott a számtantanára mondta neki, mehet Szegedre, a főiskolára, minden támogatást megszerzett – és akkor jött a listázás. Ezt a sógornőim úgy szokták elmesélni, hogy ment haza szünetben a János, édesapja ott ült az asztalra borulva: „Jaj, mi lesz most velünk?!" És a fia azt mondta neki: „Sose szomorkodjon ezen, Papa!" És szólt a pápai számtantanárának meg mindenkinek, akinek kellett, hogy nem megy Szegedre. Ott Söptén az egyik nóblis paraszt az édesapjának az unokatestvére volt, és így ő kapott állást Söptén, s elkezdett tanítani – addig, amíg a gyerekek nőttek és iskolába jártak. Amikor a legutolsó, a Bori sógornőm nyolcadikos gimnazista volt, akkor már összeházasodtunk, és itt lakott nálunk János, s az egyetemre mindig küldtünk Borinak, amit tudtunk, hisz az első évben nekünk még nem volt gyerekünk.

*

Akkoriban állandóan jöttek a behívók. Őt a Délvidékre hívták be 1941 nyarán; amikor már nyilvánvaló volt, hogy esküszünk. Átalakítottuk a házat, odébb vittük az egyik falat, lekeskenyítettük a kapuszínt. Javában folytak a munkálatok, amikor bevitték katonának. Egyik este pedig jön a távirat: „Holnap érkezem, és együtt jövünk vissza Őrszállásra." Hű, az apám és a bátyám: „Mit képzel ez a János, még csak menyasszony meg vőlegény vagytok, hol él ez, megjön hétfőn, és másnap vagy harmadnap meg együtt mentek vissza a Délvidékre?!" – hű, de dühösek voltak! No, kimentünk elé az állomásra, augusztus negyedikén, és mondom neki – nagy tömeg volt, a bátyám elsodródott mellőlünk –: „Jaj, Istenem, készülj fel rá, nagy a méreg nálunk, hogyan adhattál fel ilyen táviratot, »együtt jövünk vissza«?!"; „Úgy, hogy megesküszünk." És este azt mondta: másnap kimegyünk Körmendre – onnan hívták őt be. Ki is mentünk, ott pedig előadta, hogy szeretnénk megesküdni, s miután neki hadnagyi rangja van, engedély vagy ilyesmi nem kell. Úgyhogy augusztus hatodikára, szerdára leszerelték, ugyanakkor meg is kapta hetedikére a behívóját. Így hatodikán megesküdtünk, hetedikén–nyolcadikán utaztam vele, és megérkeztünk a Délvidékre. Magánháznál kapott szállást, így együtt laktunk.

*

1942. októberében megszületett Teréz lányunk. Ha őneki lánya lesz – mondta az uram –, elmegy a Gyöngyös-híd alá. És szeptember végén – egy héttel Teréz születése előtt – megjött neki a SAS-behívó frontszolgálatra, tehát ő a lánya születése előtt már a fronton volt. Később sokszor elmondtam neki: „No, Édesapa, azt mondtad, ha Neked lányod születik, elbújsz a Gyöngyös-híd alá..., hát egy nagyobb hidat szántak Neked, a Don hídja alá bújhattál szégyenedben, hogy lányod született október harmadikán." Persze, amikor megtudta, hogy lánya született, így szólt: „Igen, az okos ember első fia lány!"

Teréz már kilenc hónapos volt, amikor ő hazajöhetett szabadságra, de utána még vissza kellett mennie a frontra. Abban a „nagy szórásban" volt ő is benne, amikor tíz napon keresztül havat ettek a Donnál. Mondjuk ő nem harcolt, „géhá"-főnök volt. A nagy visszavonuláskor ízületi gyulladást kapott, alig tudott már menni, mászni is nehezen; jött egy szán, integetett, vegyék fel, azok persze nem álltak meg, nem akarták felvenni. De ő felkapaszkodott, a német meg rávágott a puskatussal a kezére. Nem sokkal messzebb lehettek tőle, még jól látta őket, amikor a szánnal rászaladtak egy aknára, és fölrobbantak. Ezek olyan dolgok, azt mondja az ember rájuk, talán nem hiába imádkoztam itthon.

Amikor leszerelt negyvennyolc kilóval, két hónapig kórházban volt – fogságba nem került. Életünkben egyetlenegyszer, akkor vettünk igénybe protekciót. A bátyám még a minisztériumban dolgozott, és az uram kérte Bénitől, hogy ne kelljen tanítania, mert úgy érzi, nem tudna visszamenni az iskolába. És a bátyám elintézte, hogy a népműveléshez kerüljön. Ő lett a népművelési ügyosztály vezetője. 1956-ig ott dolgozott. Abban az időben azoknak, akik nem voltak párttagok, nemigen osztogatták a kitüntetéseket: ő nem volt benne a pártban – ennek előtte a Parasztpárt tagja volt –, mégis megkapta a Szocialista Kultúráért kitüntetést. Ő azt a munkát tényleg nagyszerűen csinálta. Tizenegy évig nekem nem volt uram, a gyerekeknek pedig nem volt apjuk, mert ő éjjel-nappal ment. Hogy tényleg jól csinálja a népművelést, ahhoz ez kellett. Aztán '56-ban szóltak neki, csak szépen sétáljon vissza az iskolába. Akkor iratkozott be a pécsi főiskolára, és szerzett tanári végzettséget. Pápáról nem mehetett el Szegedre, de most meglett az elégtétele, egyszercsak megszerezte a tanári diplomát. Így '56 után, mert hiszen tagja volt a Forradalmi Tanácsnak – volt is börtönben egypár napig, kétségtelen –, a Petőfi iskolában tanított, onnan is ment nyugdíjba.

Amíg a fronton volt, addig a püspöki iskolában én helyet-

tesítettem egy ideig. Akkor is meglátogatták az órámat, és utána az iskolalátogató behívatott, s azt mondta: „Kolléganő, adja be kérem a pályázatát, én garantálom, hogy ki fogják nevezni."; „Kedves Uram – válaszoltam –, lehet, hogy én tartottam ma egy nagyon jó beszédértelem-gyakorlat órát, s éppen Hunyadi Jánosról tartottam, és amikor befejeztem, éppen harangoztak – ez is szépen bejött –, de én nem tehetem ki magamat annak, hogy ha azt mondják, itt van ez a jegyzőkönyv vagy napló, írja meg, s kiderül, én azt nem tudom." Akkor ugyan még láttam valamelyest, de csak nagyon keveset. Ezért mondtam: „Nagyon szépen köszönöm, de az én uram azt mondta, mi családot akarunk, s egyelőre talán megélünk egy fizetésből. Szóval nem."

Amikor Édesapa hazajött, és a népművelésnél dolgozott, 700 forint fizetést kapott. Dezső bátyámnak azonban volt egypár holdja a plébániánál, és egy olyan embernek adta ki, aki nagyon jól gazdálkodott: nekünk is mindig jutott liszt, zsír, tojás, miegyéb, és Dezső bátyám is mindig elvitte nyaralni a gyerekeket, s mindig úgy engedte őket haza, hogy előtte Egerszegen felruházta őket. De ő korán meghalt – itt maradtunk mi, édesapám még élt, édesanyám már nem. Volt egy olyan esztendőnk is, amikor én egész évben nem ebédeltem. Nyomorúságosan éltünk.

Akkoriban ment a rádióban Ember Györgynek egy tízperces sorozata vasárnaponként, az volt a címe: „Tiszta beszéd." Fogtam magam, és írtam neki: „Ha elhihetném az írásai, beszédei alapján, hogy Ön olyan, amilyennek én elképzelem, akkor egy kéréssel fordulnék Önhöz." Levélfordultával válaszolt, tiszteljem meg azzal, hogy a kérésemet eljuttatom neki. Akkor még jobban tudtam géppel írni, s megírtam neki, hogy itt vagyunk Szombathelyen, van öt gyerekünk, az uram itt és itt dolgozik, ennyit keres, én tanítónő vagyok...

*

...Tizennyolcezer forintot szereztem egyszer az iskolának, de mit kapott ebből a napközi otthon? Amikor megjött a pénz, sorba elkezdték, hogy ezt kérek az osztályba meg az kéne a fizikaszertárba... A napközi kapott egy órát. Azt mondták a kartársak: „Te nem vagy eszeden, azért a 700 forintért, amit Te itt kapsz, még az is sok, hogy eljössz a Petőfi utcáig, de Te még itt maradsz próbálni, meg mindent megcsinálsz?!" Ez pontosan 1954-ben történt. Szóval mentek szépen a dolgok.

Ahogy az igazgató is mondta előre, én is láttam, meg kell valahogy fogni ezeket a gyerekeket. Nem is tudom..., kaptam egypár Kossuth-díjat – én így nevezem – az én nagy fiaimtól. Amikor kijön az én Laczkó Jóskám – egy tőrőlmetszett vaskeresztesi parasztgyerek, olyan Turi Dani-s külsejű –, és mondja nekem: „Tanárnő kérem..." S én erre: „Te Jóska, hát hányszor mondjam, én nem vagyok tanárnő, én tanítónő vagyok, nem jó a megszólítás." Akkor azt feleli a Laczkó Jóska: „Az nem lehet, mert egy tanítónő nem tud ennyit!" Én meg így: „Te Jóska, amíg egy tanítónő azt az oklevelet megszerzi, addig sokat kell ám tanulnia, és a sokból sokat meg is jegyez, ha becsületesen tanul, úgyhogy ne becsüld le a tanítónőt!"

Megyünk egyszer befelé a játékból a térről, s odaszól az egyik kis ötödikes a másiknak: „Nem ért semmit ez a játék máma." Kérdem: „Miért mondod ezt, kisfiam?"; „Mert a nyolcadikosok nem adták oda a futballjukat."; „És ezt miért most mondod, miért nem akkor, ott a futballpályán?" S hallom ám közben, hogy az egyik nyolcadikos – azt hitte, nem veszem észre – mondja a társának: „Ahhoz a tanárnőnek semmi köze, hogy mi kinek adjuk oda a labdát." No, ekkor egy jó kis igazi pedagógus ott helyben lehordja a gyereket, meg: „Hol az ellenőrződ, fiam?!" Én pedig úgy tettem, mintha nem is hallottam volna. Szépen bemegyünk a terembe, előtte kézmosás, minden elintézve, mindegyik osztálynak volt felelőse, fölállt elmondta, ki felelt, s mi a házi feladat holnapra. Amikor ezzel végeztünk: „Szépen tessék hozzáfogni tanulni!" Néma csend,

s én mondom: „Jenő, hát mihez is nincs nekem közöm, fiam?!" Szegény nyelni se tudott, már megnyugodott, hogy semmiképpen nem hallottam meg, mert az lehetetlen, hogy meghallottam, s nem szólok azonnal semmit rá. „No, mihez nincs nekem közöm?" – meg se tudott szólalni. S mondom neki: „Idefigyelj, Jenő! Ha én hat óra után elmegyek a téren, és látom, hogy Ti futballoztok, az ötödikesek meg nézik fájó szívvel, és azt mondom, adjátok oda nekik a labdát, akkor kisfiam, ha nagyon szemtelen vagy, akkor mondhatod, semmi közöm hozzá. De jegyezd meg kisfiam, hat óráig itt azért nagyjából az történik, amihez én is hozzájárulok." És akkor ez a nyolcadikos gyerek – nem kellett ellenőrzőt kérni, nem kellett az igazgatóhoz küldeni, nem kellett letolni – úgy magától azt mondta: „Bocsánatot kérek." S el volt intézve. Erre mondta az igazgató, úgy beszélnek, mint a felnőttek. No, de mikor az egyik gyerekem skarlátos volt, és nem mehettem egy hétig iskolába, amikor visszamentem, így fogadtak: „Jaj, csakhogy meg tetszett jönni, mást sem kaptunk, mint pofonokat, meg..." Na. Amikor kérdezte az egyik kartársnőm az egyik felszólalásom után: „Miért vagy Te csak napközis?", azt mondtam: „Elhiheted, nem azért, mert csak a nevemet tudom leírni." De ugyanez a kartársnő, amikor ötödikes volt a fia, azt kérte: „Légy szíves, ebéd után engedd el, de a matekot meg a magyart vedd át vele."

Ez a Petőfiben két évig tartott, ugyanis édesapám akkor már ágyban fekvő nagybeteg volt, és én bementem az oktatási osztályra, s kértem, ne kelljen olyan messzire eljárnom, mert beteg az édesapám, a gyerekem pedig óvodás, és itt van a szomszédban az „Úttörő" iskola. S akkor áthelyeztek ide. Mondhatom, ahogy engem Kokoly Nándor elbúcsúztatott, köszönik a munkámat, külön a kultúrmunkámat...! Az az igazgató, aki azelőtt azt mondta, majd ezek a kamaszok jól kibánnak velem... Nagyon szépen elbúcsúztatott.

Amikor hallom, hogy az ellenőrző meg az ellenőrző, meg a szülők, akkor elgondolom, te Jó Isten, jó is, hogy én nem láttam, mert ebből kimaradhattam. Ha nem szégyellem, talán elkérem néha azt az ellenőrzőt, de szégyelltem volna, hogyha csak akkor tudok valamire menni, ha befirkálok valamit az ellenőrzőbe, mert magamtól semmire se megyek.

Itt alsó tagozatba kerültem, felső tagozat még nem is volt a napköziben. Ugyanazt csináltam, mint előtte, azt mondták a kartársak, „Te vagy az iskolának a jó bolondja." Mert ha valamelyik kolléga el akart menni üdülni, vagy megbetegedett: „Ugye, leszel szíves helyettesíteni?" Hát persze, hogy szívesen tettem.

Közben szegény édesapám meg is halt, így még többet tudtam foglalkozni a gyerekekkel. Nekiálltam színdarabokat rendezni, műsorokat összeállítani, úgy éreztem, nem elég csak annyi, hogy a napközi legyen, hanem valamit azon kívül is csináljon az ember.

*

Aztán jött '56. A Forradalmi Tanács... Hát, nem lehetek büszke erre a megjegyzésre, de azt mondták a kollégák: „Teneked olyan jó szöveged van, olyan jól tudsz beszélni, hát menj Te a Forradalmi Tanácsba!"; „No, jó." Megjegyzem, ha azt kérdezték volna, ki akar menni, jelentkezem magamtól is. Pláne, ha azt láttam volna, hogy nem tolonganak.

Így aztán mentem. Reggel nyolc órakor bemondták a rádióban, hogy Mindszentyt kiszabadították, kilenckor az igazgató: „Kartársnő, én a Maga fiát elküldtem Velembe üdülni" – úgy mondta, mintha a saját villájába ment volna –, meg cipőakció, meg ez meg az. „És kartársnő, tessék elmondani ott a Forradalmi Tanácsban, hogy újra Szent Imre Herceg Iskola akarnánk lenni, és tessék elmondani, hogy én tudom, hol van a Szent Imre-szobor." Akkor én azt gondoltam, ha nekem valaha az a gondolatom támadt volna, hogy én ezt szóvá

tegyem, most már biztos, hogy nem teszem. Ilyen ízléstelenül... ő meg csak beszél, beszél, én pedig mondom neki: „Igazgató kartárs, most azért van itt, mert nem tudja, én tudom-e, engem még mint szülőt feljelentett, hogy »a klerikális reakció szócsöve« vagyok. Hát én ezt tudom. De az Igazgató kartárs csak aludjon nyugodtan, mert akkor én nem lennék keresztény ember, és hogy mernék az én öt gyerekem épségéért és egészségéért fohászkodni, ha valaha valakinek ártani tudnék vagy akarnék? Nyugodtan menjen haza, és nyugodtan aludjon." Elment.

Itt lakott az utcánkban akkor az egyik kolléganőnk, akit, ha azt akarta valaki tudni, ki mit ebédelt és hány szál haja van, akkor nyugodtan megkérdezhetett, ő mindent tudott és tálalt. Egy órával később mentem el hazulról, ő az ablakban, kérdezi: „Erzsi, itt volt nálad az igazgató?"; „Itt volt. De a lelkedre kötöm, ki ne hirdesd az iskolában. Elég keserves útja volt az igazgatónak, amíg ide eljött." Látta, ezt most nagyon komolyan mondom.

*

A forradalom után értelmiségi ankétra hívtak össze bennünket. „...Jaj, Istenem, hát nem szabad szólnom, nem szabad" – de amikor már mindennek elmondott minket az „előadó", akkor föláll dr. X az egyik középiskolából, és elkezdi mondani, hogy milyen jó most nekünk, milyen biztonságban vagyunk, megy így meg úgy..., és hogy az ő ajtajára kis kitűzték: „Vörös tanár, lógni fogsz!", és hogy mekkora a nyugalom, és hogy nagyon köszönjük... Ó, ez borzasztó. Hát jó, csúnyán leszidtak bennünket, elmondtak mindennek, jó, hazamegyünk, kész, letöröljük, befejeztük. De hogy még szinte azt mondja, kérem, itt van még egy pici hely az arcomon, még szíveskedjenek ide is köpni, azt már nem lehetett elviselni. Úgyhogy már beszéltem, amikor rájöttem, hogy én fölálltam és beszélek: „Ki meri azt állítani, hogy ellenforradalmárok vol-

tunk? A Forradalmi Tanácsból senkit sem ismertem előtte, de közülük senki sem azért jött oda, mert igazgató vagy miniszter akart lenni, hanem azért – hogy most magamról beszéljek –, mint mi; én tanítottam tanyán, ahol novemberben mezítláb jártak a gyerekek iskolába, és ahol az asszonyok között volt, aki szalmán szült; s akkor elhatároztam, hogy ha én ezért a népért valaha valamit csinálhatok, akkor azt megteszem. Mi nem akartuk megdönteni a rendszert, az hazudik, aki ezt meri mondani. Mi azt akartuk, hogy a legszebb társadalmi eszmék, a demokrácia meg a szocializmus, ne abban ütközzenek ki, hogy kisöprik a paraszt padlásáról az utolsó szem gabonát, és megzörgetik a munkásember ablakát, aztán látják-e még vagy nem; vagy hagyja ott mindenét, és kitelepítik. Mi ezektől akartuk a gyönyörű eszméket megtisztítani. Aki azt mondja rólunk, ellenforradalmárok voltunk, az hazudik."

Azt mondták, úgy látszik, nem vagyok tisztában azzal, ki az ellenforradalmár. „Nagyon örülnék, ha megmagyarázná" – mondtam. „Mindenki ellenforradalmár volt, még az is, aki a sorban menetelt." Erre azt válaszoltam: „Akkor nagyon nyugodt vagyok, mert a kormány is ellenforradalmár"; és név szerint idéztem, ez azt mondta, az azt mondta. Igen ám, de azoknak „már tisztult az eszméjük". Kérdeztem: „Igen ám, de honnan tudja, hogy a miénk nem tisztult?" No, erre aztán egymás után emelkedtek fel a kartársak. Egyikük a népművelésen dolgozott együtt az urammal, Kiss Ferencnek hívták: őrá meri valaki azt mondani, hogy ellenforradalmár?! Minden őse túrta-marta a földet, ő a népművelésnél volt, neki egész évben egy szabadnap nem jutott! Ki meri őrá azt mondani, hogy ellenforradalmár?! És a másik meg a harmadik. Úgyhogy a végén az, aki nagyon „megtisztelt" bennünket, azt mondta, ő nem tudja, én honnan veszem, hogy ők minket ellenforradalmárnak tartanak. Ha annak tartanának, nem itt beszélnének velünk. És ezzel elengedtek bennünket. Mikor

jöttünk le a lépcsőn, odajött hozzám a Kiss Feri: „Erzsébet, amikor Maga elkezdett beszélni, én elkezdtem sírni, hogy mi lesz itt..."

Aztán hazajöttünk, mondanom sem kell, nem dicsekedtem el az uramnak. Kérdezi: „Mi volt?"; „Hát, Édesapa, mi volt..." – egypár dolgot mondtam, aztán jól van. De másnap a megyei tanácson – mert akkor még ott dolgozott – siettek neki elmondani, mi történt. Amikor este hazajött, ezt mondta: „Édesanya, annyira megkértelek, hogy ne nyisd ki a szádat."; „Édesapa, biztosíthatlak, hogy én igazán azzal a nagy elhatározással mentem el, hogy nem szólalok meg, de ha Te is átélted volna, amikor elhangzott, »Jaj, de köszönjük, hogy szemközt köpködtek bennünket«, hát akkor Te sem bírtad volna megállni."; „Nézd, Te tudod, mit miért csináltál, annyi biztos, a neved mellé strigulát húztak, és az első adandó alkalommal elbocsátanak."

És nem. Mentek szépen a dolgok tovább abban az évben, sőt, ha jól emlékszem, talán még a következő iskolaévben is. Volt például olyan eset, amikor vittem a gyerekeket ebédelni, és szóltak a kartársak: „Erzsi, benne vagy az újságban!" Kérdezem, miért, hát igen, Z. írt egy cikket arról, hogy a napközi otthonokban mi minden kapnak a gyerekek, és van olyan napközi otthon, ahol a tanulmányi átlag 4,06 – „és ez a Te napközid", mondják nekem.

Akkori igazgatónk utolsó záróértekezlete volt az év végi: „Kartársak, ne mindig én terjesszek föl jutalmazásra, jobban ismerik egymás munkáját, mint én, kit javasolnak?" Erre mondják, hogy a Medgyesnét, mert a gyerekek a napköziből mindig rendes leckével és fölkészülve, nagyon szépen jönnek el. Fölálltam: „Igazgató kartárs, ne tessék engem fölterjeszteni semmire se, mert én ha a rossz látásommal jó lelkiismerettel mehetek haza, hogy gyereknek, szülőnek segíthettem, akkor az számomra a legnagyobb jutalom."; „Tessék tőle megvonni a szót!" – mondta valaki. Tovább nem vitatkoztam, hanem be-

mentem az irodába, és ott mondtam négyszemközt: „Igazgató kartárs, ez nem valami farizeus-beszéd volt, ezt én a leghatározottabban kérem, hogy ne terjesszen föl.”; „Kartársnő, nem én, hanem a kartársak javasolták.”; „Igazgató kartárs, ebből a testületből én voltam a Forradalmi Tanács tagja. Miért akarja kitenni magát annak, hogy azt mondják, na, az egész testületben nem találtak senkit, csak a Medgyes Jánosnét, aki benne volt a Forradalmi Tanácsban?” Amit aztán nem tettem már hozzá, de mondható, hogy még ennél is jobban késztetett a tiltakozásra: arra gondoltam, most kapok egy bizonyos öszszeget jutalmul, holnap pedig megmondják, mit kell ezért csinálnom.

Megvolt az évzáró értekezlet, a bizonyítványosztás a szülők előtt, és ott is elmondta az igazgató, hogy a napközi otthon által államunknak mennyit köszönhetnek a szülők, és hogy a mi iskolánkban is a Medgyes Jánosné: nemcsak a szaktudás meg az anyai szeretet, meg a kultúrmunka... Már azt gondoltam, te jó Isten, ez az igazgató itt meg akar engem utáltatni, hogy ennyire megdicsér; a legjobb módja ennek, ha a kartársak előtt ennyire agyondicsérnek valakit. Hazajöttünk szépen, megkaptuk a vakációt. Egy vagy két hét múlva ajánlott levelem érkezik: „Miután megállapítást nyert, hogy munkáját látási nehézségek miatt ellátni nem tudja, elbocsátjuk.” 1957-ben, tanév végén. Akkor Teréz és Hugi Győrben tanultak a Révai Gimnáziumban – Szombathelyen még nem volt konzi –, és onnan jártak át a zeneibe, Sanyi a Kandóra járt Pesten, Jancsi és Bori még általános iskolások voltak.

Hát, gondoltam, ez azt jelenti, hogy a jövő hónapban már nem kapok fizetést; és elspekuláltam. Akkor jön a Gizus barátnőm, és mondja, meghalt az Unger Kati. Ő egy tüneményes kislány volt az iskolában, ötödikes. Szép volt, okos volt, színdarabban kiváló, minden. Az édesanyja valami gyógyszert hibásan adott be neki. Meghalt az Unger Kati.

Amikor ültünk az asztalnál, ebédnél, én azt mondtam: „Gyerekek, engem a mai nappal elbocsátottak az iskolából, ez azt jelenti, hogy a jövő hónapban már nem kapok fizetést, de még csak eszünkbe se jusson, hogy ez valami nagy dolog. Mert ha énnekem azt mondják, három Magyarországot kapok, de cserélnem kell az Unger Kati mamájával... Hát mi ez ahhoz képest, hogy egy anyának halva fekszik a gyereke!”

*

Jön az Egyeztető Bizottság ülése, ekkor és ekkor. Aznap öten kapuk meg a végzést, s kérdi tőlem egyikük: „Erzsi, hát elmentél az egyeztető bizottsági tagokhoz?”; „Miért, oda el kellett volna menni?”; „Dehogy, csak mégis, hogy az ember megkérje őket...”; „Nem megyek én sehova – válaszoltam –, mindenki mondja azt, amit a lelkiismerete diktál. Dehogyis megyek én.” Se kellemetlen helyzetbe nem akartam hozni senkit, se rimánkodni nem akartam. Lesz, ahogy lesz.

Nemény Gizi, a barátnőm volt a jegyzőkönyvvezető. Azt hittem, legalábbis négybe vágják ott az embert az egyeztető bizottsági tárgyaláson. Aztán amikor hazajöttem, mondtam a gyerekeknek: „Gyerekek, ezt a nevet, dr. Pásztori Antal, tanuljátok meg.” Ez az ember az Egyeztető Bizottságban azt mondta: „Nem dolgoztam a kartársnővel egy iskolában, de hallomásból tudom, hogy nagyon sok éleslátású pedagógus vehetne példát a munkájáról.” A másik – Huszár nevű – azt mondta, hogy a kartársnő nem 100 %-os, hanem 120 %-os munkát végzett, meg nem tudom én...

Szóval igen nagyon kellett vigyáznom, hogy el ne sírjam magam, mikor azt hittem, hogy itt lesznek a világ legnagyobb letolásai, amik érhetnek engem, és akkor ilyeneket hallok. Az igazgatóhoz se mentem el, és csak meglepődtem, hogy ott van. Utánam őt is behívták, és azzal jött ki: „Kartársnő, én biztos voltam benne, hogy szeptemberben találkozunk, és csak azt kérem, ezután is csak úgy tessék dolgozni, mint ed-

dig."; „Köszönöm szépen" – mondtam, és ezzel a jó érzéssel hazajöttem. Megkaptam a papírt, hogy először is betegség címén nem lehet elbocsátani – bár később megtudtam, öt év után igenis, lehet –, és leírták, hogy nem felel meg a valóságnak a vád, mert a munkámat így is hogyan láttam el, és az Egyeztető Bizottság egyöntetű véleménye alapján állásomba visszahelyezett.

S elérkezett a nap, amikor be kellett menni nyári szolgálatra az iskolába. Megyek, és a hivatalsegéd – aki bár sokkal fiatalabb volt nálam, de mindenki Géza bácsija – odajön, átad nekem egy ajánlott levelet. Kemény: benne a munkakönyvem. A következő beírással – nem is tudom, kit kértem meg, azt hiszem, átszaladtam a szomszédba –: „Elbocsátva vállalat által." Erre felmentem az irodába, s kérdeztem az iskolai gondnokság gazdasági vezetőjét: „Manci, bejöttem nyári szolgálatra, és Géza bácsi kezembe adta a munkakönyvemet. Most mit csináljak?" Szegény, ő sem tudott mást mondani: „Hát, Erzsikém, ha Neked odaadták a munkakönyvedet, akkor azt neked senki sem fizeti meg."; „Manci, nem azt kérdeztem, hogy megfizetik-e vagy sem, hanem hogy munkakönyvvel a kezemben egyáltalán jogom van-e nekem belépni az iskola kapuján? Azt kérdezem, hogy itt van negyven gyerek, akiknek a szülei nyugodtan dolgoznak, maradhatok-e benn, vagy eresszem szélnek a gyerekeket?"; „Hát, Erzsikém, ha nem ragaszkodol ahhoz, hogy megfizessék Neked, akkor maradj!"; „Jó, köszönöm, erre voltam kíváncsi" – leszolgáltam szépen a rám szabott tíz napot.

Közben behívattak az ügyészségre, csak néztem, hogy mit keresek én ott, és az akkori munkaügyis azt mondta nekem: „Tessék nyugodtan hazamenni, ilyen – nem is merem kimondani, milyen jelzőt használt – társaságot, mint a pedagógusoké, még nem láttam; próbálná megtenni egy vállalat vezetője, hogy akit az Egyeztető Bizottság egyöntetűen visszahelyez az állásába, annak kiadja a munkakönyvét. Tessék nyugod-

tan hazamenni, ez úgysem valósulhat meg, mert ez egy nagyon-nagyon törvénysértő dolog!" Megköszöntem, nyugodtan hazajöttem.

Talán úgy november körül történt, megáll előttünk egy autó, bejön egy férfi, és mondja, hogy ő a Legfelsőbb Ügyészségről jött – mivel én a Legfelsőbb Ügyészséghez fellebbeztem. „Én? Sehova a világon." Ebben az ügyben tényleg még egy verébugrást sem csináltam. Amit egyszer meghatároztak, abból én értek, magyar szóból. De ő engem segíteni akar, és elvisz a rendőrorvoshoz. Mit keresek én a rendőrorvosnál? Meg akarja vizsgáltatni a szememet. „Eszem ágában sincs elmenni a rendőrorvoshoz." De hát így meg úgy meg minden. Aztán elment. Este mondom Édesapának, ki volt itt, és mit akart. „Édesanya, nem mész Te sehova. Ott Neked két perc alatt fölengednek a gátlásaid, és olyanokat fogsz mondani, hogy még örülhetsz, ha hazaengednek." Én szépen bólintottam, mint aki nagyon is egyetért vele, de alig vártam a másnap reggelt, hogy elmenjen az iskolába, kaptam magam, és bementem a bíróságra ehhez az úriemberhez. Mikor beléptem, ment a fogashoz, vette a kabátját, s mondta a titkárnőnek, hogy a rendőrorvoshoz megy. Ott bent nem szóltam semmit, csak kint a folyosón: „Kérem, én megmondtam Önnek otthon a lakásomon, hogy nem megyek a rendőrorvoshoz." De ő akkor nem tud rajtam segíteni. „Hogy is volt, mint is volt?" – kérdezte. „Kérem, ha Önnek ötven oldalt el kellett volna olvasni, és a negyvenötödiken megunja, a többit mondjam el én? De egyetlen gépelt oldalt kellett volna végigolvasnia, s ha nem tette meg, akkor hogyan higgyem el, hogy segíteni akar rajtam? Ön éppen úgy tudja, mint én az egyszerű kis paraszti eszemmel, hogy ennek így kell végződnie. Ne lopjuk egymás drága idejét." De hát így meg úgy... Mentünk, mendegéltünk, elértünk a rendőrorvosig. Megállok az utcakapuban, s mondja: „Menjünk be."; „Nem megyek be."; „De miért nem?"; „Kérem, én valóban nagyon rosszul

látok. Azonkívül a látásomat rendkívüli módon befolyásolja az idegállapotom. Ha én bemegyek ide a rendőrorvoshoz, nemhogy a betűt, de még az orvost sem látom meg. Hát csak nem gondolja, hogy ehhez az ördögien kieszelt elbocsátási jogcímhez még én adok segítséget azzal, hogy most ide bemegyek, és... és még a szekrényt se látom meg?" Azt mondta, így nem tud rajtam segíteni.

„No, hát akkor térjünk a tárgyra: miért ment el Tóth Imre tárgyalására?" Jé, mondom, bírósági ember azt kérdezi tőlem, miért megyek el egy tárgyalásra, ahová engem beidéznek?! „Különben megmondhatom Önnek, én oda tényleg a saját jószántamból mentem el, mert megkért engem Tóth Imréné, hajlandó lennék-e a másodbűni börtönbe juttatott férjét – a hatgyerekes apát – a tanúvallomásommal segíteni kiszabadítani. Én azt mondtam: »Igen, nyugodtan írass fel tanúnak«." „Jár templomba?" – kérdezi. „Igen, járok."; „Na, hát akkor mit akar?"; „Na, hát akkor miért nem ezt írták le? Mert talán még meg is találtam volna a módját, hogy az Alkotmány ilyen és ilyen, a vallásszabadságra vonatkozó pontjával előhozakodhassam." Valósággal – nem akarok csúnya szót használni –, valósággal a szemem közé nevetett: „Vallásszabadság pedagógusnak, hát hol él maga?! Csak nem fogjuk a gyerekeinket olyanra bízni, aki más világnézetet vall?!"; „Kérem, ez az Ön szíve joga, de akkor miért nem ezt írták le? Különben hagyjuk az egészet. Nagy szerencséje Beethovennek, hogy nem az Önök rendszerében élt, mert soha nem bocsátották volna meg neki, hogy süketen világraszóló csodálatos szimfóniákat, zeneműveket alkotott, holott Önök két ép füllel talán még egy kottajegyet sem tudnak leírni. Vagy ott van Helen Keller, aki süketnéma volt és vak, és egyetemen adott elő; Önöknél még utcát sem söpörhetne. Különben tessék tudomásul venni, az iskolába nem a küszöb alatt bújtam be. Én magának a miniszternek írtam meg, hogy rosszul látok, és engem maga a miniszter nevezett ki." Azt mondja erre: „Hát akkor miért

nem fordul most is a miniszterhez?"; „Biztosíthatom, nem azért, mert félnivalóm van, mert amit én valaha is valahol mondtam vagy cselekedtem, azért mindenütt és mindenkor vállaltam a felelősséget. Nekem semmi félnivalóm nincs. És ha a törvényességnek azon a szintjén lennénk, hogy megint a miniszterhez fordulhatok, és mondjuk a miniszter leküldi ide az emberét, s azon a tárgyaláson én is ott ülhetek, akkor ott kezdtem volna a dolgot. De én arra a tárgyalásra nem mehetek be, és csak nem tetszik gondolni, hogy azok, akik engem elbocsátottak, majd ott azt fogják mondani: »Jaj, de csúnya gyerek voltam, nahát, igazán, micsoda csúnyát cselekedtem...«. Ha nekik úgy tetszik, azt mondják, a Medgyesnét azért bocsátották el, mert két embert fölakasztott '56-ban. És én ezt hogy tudom meggátolni és megcáfolni, amikor nem vagyok ott? Ha szemtől-szembe menne a dolog, akkor igenis ott kezdtem volna." Hát, hogy mennyire sajnálja... „Kérem, most befejezésül hadd mondjam el: én egy szegény munkásember lánya vagyok. Nekem nagyon boldognak kellett volna lennem, hogy itt a munkáshatalom, na végre...! De Önök nekem a munkáshatalomban azt mondják, hogy akasszam az öt gyerekemet a szögre. Elnézést, hogy elloptuk egymás drága idejét, viszontlátásra."

Egypár nap múlva jött a levél: mivel nem vetettem magam alá a rendőrorvosi vizsgálatnak, nem tudnak az ügyemmel foglalkozni.

*

A sógornőm ekkor egy reprezentatív, gazdag veszprémi kollégiumnak volt az igazgatója, és egyszer odalátogatott az a minisztériumi ember, akihez mi tartoztunk. És azt mondja a sógornőmnek, keressem fel őt a minisztériumban. Amikor mentem az én Sanyi fiamat meglátogatni Pestre, akkor ő elkísért engem a minisztériumba, és ott az az ember fogadott. Annak én mindent, ami történt, a templomot, a Forradalmi

Tanácsot..., mindent elmondtam. Gondoltam, nekem veszteni valóm nincs – közben mindig megálltam, talán már unja, de nem, nagyon figyelmesen hallgatott, egy szót bele nem szólt, végighallgatta az egész történetet, mindent. És azt kérdezi tőlem a végén, mit kérek én tőle. „Köszönöm szépen, semmit. Nagyon megköszönöm, hogy ilyen magas fórumon ezt elmondhattam, és ez nem azért érdekes, mert velem történt, hanem azért, mert megtörtént; nagyon szépen köszönöm, hogy meghallgatott, és én nem kérek semmit." De ha ő Szombathelyre jön, akkor ennek feltétlenül utána fog járni, és én legyek nyugodt. „Kérem szépen, most bocsánatot kérek, ha nagyon tiszteletlen leszek, és hálátlannak tűnök, de Önnek ez nem fog sikerülni. Először is: ha az én ügyemmel foglalkozni kezdenek, akkor ott nekem is kell valamit szólnom. Nyilván a maga védelmére is. És a magam védelmére fel kellene ilyeneket is hoznom, hogy miért pont engem, amikor X ezt mondta '56-ban, Y azt mondta '56-ban, meg még egypár dolgot, tehát ez nem menne másként, csak úgy, ha másokat bemártanék. Ha engem a magyar Alkotmány nem véd meg, akkor én magam védjem meg azzal, hogy másokat bemártogassak? Nem, ez nem fog menni. És nagyon szépen köszönöm. Különben hogy tetszik azt gondolni, hogy le tetszik jönni Szombathelyre, és ott elmondja ezeket a dolgokat, akkor valaki jelentkezni fog, hogy »Jaj, kérem szépen, én voltam ám, aki azt aláírtam«?! Nem volt más választása, ha aláírja a papírt, én megyek, ha nem, ő megy. Én nem is vártam azt soha senkitől, hogy miattam hős legyen. Ha pedig mégis rábizonyítják, hogy ő követte el, hát hogy tetszik azt gondolni, hogy – nekem körülbelül nyolcvanezer forint körül van az elmaradt fizetésem – annak a szerencsétlen embernek kelljen kifizetnie azt a pénzt?! Hát el is égetné a kezemet az a pénz! Köszönöm szépen." Elköszöntünk egymástól, eljöttem.

Írt a sógornőm, hogy utána fölhívta őt ez az ember, és azt mondta: „Nemigen beszéltem még ilyen értelmes nővel, mint

a sógornője, rendkívül meghatott, hogy semmit sem kért, de legfőképpen az, hogy a templomtól, világnézettől kezdve mindent kereken, őszintén, egyenesen elmondott. Éppen ezért nagyon keményen elhatároztam, hogy igenis rendbe teszem az ügyét." Később a Kiss Feritől hallottam, hogy tényleg járt itt ez az úr, és ugye, hogy nem történt semmi.

Jön egyszer hozzám Nemény Gizi, és mondja: „Erzsikém, lehet, hogy most rettenetesen mérges leszel rám, de én bent jártam az E.-nél – ő volt akkor a megyei tanácson az oktatási osztály vezetője –, mert azt beszéltük a tantestületben, hogy Te egy olyan szerencsétlen hülye alak vagy, eltelik az öt év, megszűnik a jogfolytonosság, minden, és Te sehova nem mész. Mások lótnak-futnak, Kádár-irodába, mindenhova, Te meg semmit nem csinálsz. Hát én elmentem az E.-hez, és mondtam neki, Te azóta már megváltoztál, és ugye nem haragszol ezért? E. mondta, hogy holnap reggel fél nyolcra menj be az irodájába."

Szépen bementem, és ezzel fogadott E. kartárs: „Mondjon el mindent, úgy, ahogy volt, mert úgyis tudom, hogy nem azért bocsátották el, amit leírtak."

Ugyanúgy, mint a minisztériumban, mindent, elejétől a végéig elmondtam – ő azt válaszolta: „Kartársnő, nem ígérek semmit, tessék hozzám egy beadványt küldeni, amelyben kéri, hogy azt a törvénysértő elbocsátást vizsgálják felül."

Hazajöttem, elő az írógépet, és ennyit írtam: „Tisztelettel kérem a Megyei Tanácsot arra, végre mondja meg valaki, ki miből állapította meg, hogy a munkámat ellátni nem tudom. Dr. Újlaki, dr. Kászonyi látogatták a napközimet, az ő minősítésüket ismerem, mert az igazgató ismertette velünk a minősítéseket. Nagyon kérem az Oktatási Osztály vezetőjét, hogy végre mondja meg, ki, mikor, miből állapította meg, hogy nem jól végzem a munkámat, hogy én azzal a nyugodt lelkiismerettel feküdhessek le, hogy öt évig nem úgy loptam ki az állam zsebéből a pénzt. Tisztelettel: ez és ez." Elment.

Megyek egyszer az utcán, és dr. Cs. K., aki akkor a Megyei Tanácson a személyügyes volt, megállít engem: „Kartársnő kérem, tulajdonképpen nem lenne szabad elmondanom, láttam a beadványát E. asztalán, azt is láttam, hogy javasolta, és kartársnő, szégyellhetjük magunkat – ezt mondta! –, hogy egy ötgyerekes anyát csak úgy szélnek eresztettünk. Augusztus elsejével a kartársnő vissza fog kerülni az állásába, csak egyet szeretnék kérni, hogy ne ragaszkodjék ugyanahhoz az iskolához, ahonnan elbocsátották, mert az több átszervezést igényelne." Mondtam, hogy én annak idején édesapám betegsége miatt ragaszkodtam az „Úttörő"-höz, azóta a gyerekeim is megnőttek, tehát nekem teljesen mindegy, hogy melyik iskolába mehetek vissza. „Nagyon köszönöm, kartársnő! Viszontlátásra szeptemberben." – Elment.

Nem telt el két hét, s jött a papír: mivel nem csatoltan orvosi bizonyítványt a beadványhoz, nem tudják tárgyalni az ügyemet.

Még ennek előtte történt, hogy Ávárné, az egyik, nagyon nagyszerű, nagyon intelligens, kedves kolléganőm szólt Nemény Gizinek: „Te Gizi, tudd meg valahogy az Erzsébettől, mit kért az E.-től: rehabilitálást vagy visszahelyezést. Mert én fönn jártam a minisztériumban, és megtudtam, ha visszahelyezést kért, annak semmi akadálya, de ha rehabilitálást, az igen hosszadalmas és körülményes valami." Erre mondja neki Gizus: „Nem kell, Katikám, elmennem Erzsitől ezt kitudni, mert én írtam le azt a kérvényt, amelyet beküldött. Ő sem egyiket, sem másikat nem kérte, csak azt, hogy végre mondja valaki a szemébe, aki ezt tapasztalta, hogy a munkáját nem látta el. Ezt kérte összesen." No, ekkor a Kati örült, hogy rehabilitálást nem kértem. Ezután jött meg a levél: nem.

Itt a vége, fuss el véle – ez 1961–62-ben történt.

*

Egyébként azért szeretném előkeresni az Ember György levelét, mert szépen megírta, hogy körülbelül tisztességes embernek tart.

És a kartársaim... küldtek instruálóst annyit, hogy már be kellett mennem megköszönni: „Nagyon szépen köszönöm, az Isten áldjon meg benneteket, hogy akartok rajtam segíteni, de most már ne küldjetek több gyereket, mert azt tudjátok, hogy a nyomorék embernek bizonyítani kell. Én nem tehetem meg, hogy éntőlem úgy menjen el gyerek az iskolába, hogy ne legyen minden házi feladata tökéletes, hogy ne tudjon mindent a lehető legjobban. Ez pedig csak úgy megy, ha én nem azt nézem, mennyit keresek, hanem, hogy amit csinálok, az tisztességes legyen." Így is jöttek a szülők: „Azt mondta a tanárnő, ha el tetszik fogadni, akkor meg lesz mentve a gyerek, mert hát maga megtanítja."

Egyszer a Tubáné, tényleg... Epilepsziás volt a gyerek, megbukott. Itt is tapasztaltam, néha olyan idegállapotba került, alig mentem vele valamire. S akkor megkértem Tubánét: „Márta, nagyon szépen kérlek, ismersz engem, nem befolyásolni akarlak Téged, csak arra kérlek, gyere el, légy szíves, és hallgasd meg ezt a gyereket – a pótvizsgán felejtsd el, amit itt tapasztalsz –, hogyan készült föl a pótvizsgára." Eljött, meghallgatta, s azt mondta – ő városszerte nagyon elismert, tisztelt pedagógus volt, a Petőfiben tanított –: „Erzsi, soha többé nem fogom azt mondani, van taníthatatlan gyerek. Hogy ezt a gyereket is így meg lehetett tanítani...?!"

Ezek voltak azok a dolgok, amikre azt szoktam mondani, az én Kossuth-díjaim.

Nyugdíjam nincs.

A másik, amire nagyon büszke voltam: Gizus mondta egyszer: „Erzsi, olyan jó, hogy Te csak magadról beszéltél ott az Egyeztető Bizottságnál, és senkire nem hivatkoztál."

S ha most azt mondaná valaki, na, most aztán gyerünk, visszatartana, hogy azok, akik ebben az ügyben főszereplők

voltak, már meghaltak. Annál utolsóbb dolgot el sem tudnék képzelni, mint hogy most a halottakat...

Mindenesetre Z.-t úgy megsajnáltam. Mentem egyszer a házasságkötő terembe, egy volt tanítványom meghívott az esküvőjére, s látom, hogy ő ott tesz-vesz a székek között. Kérdezem attól, akivel voltam: „Te, aki esküszik, rokona lehet neki?"; „Nem. Itt van, ő a házasságkötő irodának a vezetője." Én ránéztem. És gondoltam: „Istenem, hát ezt tették veled? Mikor már mindent megcsináltattak veled, ami nem mondom, hogy tisztességtelen, amit meg kellett azon a poszton csinálnod, akkor most ide jutottál, hogy székeket raksz a házasságkötő teremben? Áá, nem."

Érdekes volt, egyszer mentem szülői értekezletre – mint szülő –, s elém áll az igazgató: „Kérem, olyan jól tetszik tudni beszélni, én leírtam ide egypár sort, ezt tessék szíves lenni elmondani."; „Köszönöm szépen, Igazgató kartárs, de ami nem megy saját kútfőből, azt nem szeretem. Nem szeretek mások tollával ékeskedni. Tessék csak nyugodtan visszavenni azt a papírt."

Vagy például hittanbeíráskor. Nagy ember volt akkor az igazgató, ott állt az iskolakapuban, és azt mondta: „Kartársnő kérem, nem tetszik tudni, mit segítene nekünk azzal, ha innét most hazamegy. Ha azt látják a szülők, hogy Ön innen hazamegy. Anélkül, hogy bemenne az iskolába." Mondtam, amiben lehet, abban mindenkor igyekszem segíteni, de nem megyek haza.

Egyébként mindig azt mondták: „merthogy a klerikális reakció szócsöve" vagyok; ebben benne volt, hogy zavarom az értekezleteket. Mint szülő. De amikor olyan marhaságokat mondtak! A történelem meghamisításától kezdve minden őrültséget – és akinek az illető a legnagyobb hálával tartozott, azt köpködte szemközt nyilvánosan. Hát akkor azt mondtam: „Én úgy emlékszem" – vagy: „A történelemben így tanultam."

*

...Amikor ez az egész kezdődött, én szívvel-lélekkel benne voltam: „Jaj, Istenem, hát ezt akartuk!" És komolyan mondom, teljes testhosszal belevetettem volna magamat mindenféle munkába, szülői munkaközösség, minden a világon. De..., de amikor aztán észrevettem, hogy te jó ég! Hát ez most ezt mondja, aztán meg azt mondja... Akkor észbe kaptam, hogy hoppá!

Szörnyű, hogy sok senki ember mit csinált ebből az egészből... Amikor előfordult, hogy nevelők álszent módon felháborodtak: „Jaj, ezek az ártatlan szemű kis gyerekek nem tanulhatnak hittant!" És szülői értekezleten az egyik szülő azzal dicsekedett, hogy az ő fia milyen hős volt, a háztetőről dobálta a benzines palackokat az orosz tankokra... Nem, ezeket az átlényegüléseket már nem bírja elviselni az ember.

...Abban igaza volt később Z.-nek, amikor azt mondta, ha megmaradtunk volna azon a szinten, amely az értelmiségi ankéton volt..., akkor..., ebben teljesen igaza volt. Ha abban a tisztaságában megmaradt volna ez az egész.

*

Szívemből-lelkemből mondhatom, nincs olyan ember, akire én haragszom vagy neheztelek a magam ügyével kapcsolatban. Amikor a halottaimra gondolok, és elmondok értük egy-egy fohászt, akkor ők is itt vannak velem. Az egyik fő-fő, aki vállig benne volt a dologban, ő is tiszta szívemben itt van velem. És arra gondolok, Istenem, már milyen régen halott. Mert nem lehetett mindegy azokat a dolgokat megcsinálni.

Ezért én azt mondom, mind, akik láthattok, látva lássatok: mert ha néha elveszni is látszanak a kapaszkodók, mindig megkereshetők a biztosan levert karók. Hogy az ember elmondhassa: legalább azon a négyzetméteren, ahol állok, legalább belül, béke van.

(Szombathely, 1989. január)

ELPAZAROLT JÖVŐ?

(Pedagógusképző főiskolások)

1988 májusának első felében három kérdést tettem föl harmadéves főiskolai hallgatóknak – leendő tanároknak, népművelőknek, könyvtárosoknak – egy politikai szocializációval foglalkozó speciálkollégium zárásaképpen:

– Mi a politika?
– Ami erről a szóról az eszembe jut: *értelmiség*.
– Én ebben látnám a reformot; politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren.

A hallgatóknak 40-45 perc állt rendelkezésükre a válaszadáshoz. Amikor aztán elolvastam a dolgozatokat, megdöbbentem. Megdöbbentem azon, hogy ezek a fiatalok – akiket folyvást szeretünk felelőtlennek, lustának vagy éppen strébernek minősíteni – milyen felelősséggel gondolkodnak ennek az országnak a múltjáról, jelenéről és jövőjéről. S a dolgozat izgalmát leszámítva pontosan, helyenként egészen árnyaltan, lényeglátón fogalmaznak. Azt hiszem – bennem legalábbis megint ez a tanulság erősödött meg –, nincs fontosabb annál, mint hogy minden ember felnőttnek érezhesse magát ebben a hazában.

Ezért készítettem az alább következő válogatást – a szövegekben csak apró stiláris változtatásokat téve, illetve igyekezve egész válaszokat megtartani. Csak ott csonkítottam, ahol – fölösleges – ismétlés maradt volna az összeállításban. Azon igyekeztem, hogy a kiválasztott részletek *közvetetten* egy-egy dolgozatíróról is képet adjanak, amellett, hogy csokorba szerveződve reprezentálják a véleményének markáns gondolatait. (A kihagyásokat a szokásos módon jeleztem.)

Még annyit kötelességem elmondani, hogy a szerzők nem tudtak a publikálás szándékáról – hiszen akkor még én sem –, de utólag hozzájárultak egy esetleges közléshez. Mivel ezt nevek nélkül teszem – kérésükre is –, ezért a felelősség engem terheljen. (Az egy személytől származó válaszokat csillagok különítik el egymástól.)

Mi a politika?

A gazdasági, társadalmi hatalom megszerzésére, megtartására irányuló törekvések összessége. A legfontosabb mozgatórugója az érdek. Egy társadalomban számtalan különböző érdekű csoport van, hatalomhoz az jut, amelynek tevékenysége, érdekegyeztetési törekvései leginkább megközelítik az össztársadalmi érdekrendszer trendjét. Ez a fajta politikai tevékenység a demokratikus politikai tevékenységgel függ össze.

A politikának más válfaja – az autokratikus politikai rendszer – nem törekszik konszenzusra, így következésképpen a kisebbség érdekképviselete.

*

Érintkezési viszonyrendszer, mely alternatívák halmazát tartalmazza. Feltétele maga az állam és annak rendszere.

*

„A politika az urak tudománya" (nagyok dolga) – lehet, hogy nem jól idéztem, de valahogy így szerepel. És lám, ezt a múlt század végén vagy a Horthy-rendszerben mondták, akár most is mondhatták volna (sajnos mondják is – nemzetünk egyik újkeletű jellemzője, tulajdonsága a tunyaság). Lehet, volna igény arra, hogy valamely szürke ember is beleszóljon az őt körülvevő mozgatórendszerbe? Ennek mindig is korlátokkal

terelt útja volt (választójog). Most ez megváltozott! „Szabad választások vannak, „titkos szavazás”. Teljesen fölöslegesen. Az országban a felső 10.000 helyett felső 100.000-ről beszélnek. És abban az egykori felső 10 ezerben nem volt akkor összetartás, mint a mai felső 100-ban. A bekerülés sem a kevésbé kacifántos, mint hajdanán. Úgy gondolom, hogy egyszerű MSZMP-tagot nem sorolhatunk ide. Talán eddig nem is a politika abszolút „definíciójáról” volt szó. Nem is érdekes. Maga a szó is nemtetszést, esetleg félelmet, visszahúzódást vált ki az egyszerű emberekből. Hányszor figyelmezteti a falusi szülő gyermekét: aztán nehogy valami ostobaságot csinálj (hogy elvégezhesd a főiskolát). A magyar politika nem alternatív. (Itt megint csak az én szemszögemből – most kül- és bel- felosztás nem érdekes.)

„Aki nincs ellenünk, az velünk van!” – mert nem lehet mással. A demokratikus ellenzékre talán még büszke is vezetésünk. – „Nekünk ilyen is van!” – gondolattal. (Bár lehet, hogy ez túlzás.)

A diktatúrák fogalomkörébe tartozik az egypárturalom, a kirakatválasztások, a kirakatszervezetek, a kirakatemberek.

*

A politikáról a mai értelemben talán az utóbbi 140-200 évben beszélhetünk. Ekkor alakult ki a politikával hivatásszerűen foglalkozók rétege. Ők a politikusok, akik pártjuknak érdekeit képviselik, ideológiáját formálják. A párt általában azonos nézetű, illetve a fő kérdésekben egyetértő, életüket aktívan befolyásolni akaró egyének nyílt közössége. Egy-egy ország hatalmon levő pártja (pártjai) alakítja (alakítják) ki az ország politikai rendszerét. Az ország külpolitikáját a diplomácia bonyolítja le szerteágazó apparátusával.

Többpártrendszer esetén a hatalmon lévő pártok és az abból kiszorultak között állandó harc folyik a hatalom birtoklásáért, mely harcnak a jellege változó.

A hatalomért, illetve annak megtartásáért és gyakorlásáért folyó harc a politika legjellemzőbb sajátja.

*

Az emberek nagyobb tömegének koncentrálódásából származó, de az egyéntől már elszakadó társas viszony, kapcsolatforma, cselekvési lehetőség. A vezetés, a hatalom mint cél szerepel a politikában. (Hatalomért folyó harc – egyszerűsítve.)

*

A politika a társadalom és a hatalom, a társadalom egy rétegének és a hatalomnak objektív viszonya. Görög eredetű szó (polisz). Jelentésében a város ügyeivel, közügyeivel való foglalkozás. A hatalom gyakorlásának eszköze, amely kiterjed a kultúrára, társadalomra egyaránt. A politika viszony az ezt gyakorló osztály, réteg és a társadalom többi tagja, valamint viszony a világ országai között. Alapfeltétele egy társadalom meglétének és fennmaradásának. Ez a két fő meghatározója egy ország „útirányának" – bel- és külpolitika.

*

(...) A politikai rendszer az a viszonyrendszer, amelyben folynak az átalakulási folyamatok, a bemeneti tényezőkből (támogatás, elvárás, követelmény) kimeneti tényezők lesznek. Kivitelezői a politikai szervek, szervezetek. Egyes esetekben jellemző az állami, társadalmi szervezetekkel való összefonódása, illetve funkciók átvétele (Közép-Kelet-Európa).

*

A politika meghatározott csoportok olyan tevékenysége, amely arra irányul, hogy saját jól felfogott érdekeiket érvényre juttassák. Ennek a törekvésnek a sikere is mindig az adott csoport azon helyzetétől függ, amelyet az adott társadalomban elfoglal. A politika tehát osztályjellegű. Természetesen az egyes

egyéneknek is lehetnek önálló törekvéseik saját érdekeik érvényesítésére, de ezek a törekvések általában csak akkor „léphetnek a megvalósítás mezejére", ha kellő számú egyéni elképzelés találkozik egy közös ponton, s egy esetleges szembenálló csoport nem gyakorol olyan ellentétes irányú dominanciát, amely a magvalósulást lehetetlenné teszi. (...)

*

A politika különböző népcsoportok érdekeinek összeütközése meghatározott célok érdekében.

A hatalom birtoklása megkönnyíti az érdekek érvényesítését. Akiknek kezében van a döntések meghatározása, azok kezében van a hatalom is.

A hatalom egyrészt a politikai-hatalmi harc eszköze, másrészt valamely társadalmi állapot (rend) fenntartásának eszköze.

A hatalom fennmaradásának fontos tényezője az anyagi javakkal és értékekkel történt jutalmazás és büntetés.

Fontos szerepe van az erőszaknak, ezek legkülönfélébb fajtáinak (zsarolás, politikai fenyegetés, lelki terror stb.).

*

A mindenkori uralkodó osztály érdekeinek védelmében történő cselekvés folyamata, amely a hatalom alatt álló osztályok megnyerésére, illetve a többi hatalmon lévő réteg (más országok) megnyerésére, befolyásolására irányul. (Nem tévesztendő össze a becsülettel.)

*

Egyének és azok csoportjai közötti viszony – különösen Európa ezen térségében.

Az érdekek kifejezésére kell(ene) épülnie.

Hazánkban a „háztáji feudalizmust" és az „újhullámos konzervatizmust" is szokás politikának nevezni.

Szűkebb értelemben a helyi (intézményi), szervezeti, vál-

lalati stb.; tágabb értelemben az ún. „nagypolitika”. Hazánkban az elmúlt évtizedek hibás gyakorlatának köszönhetően a politika elidegenedett, emberfeletti fogalommá vált a közvéleményben. Ebből is fakad társadalmunk érdekes „kettős politikai tudata”; a hivatalos politikával szemben majdnem mindenki apolitikussá vált, holott az emberekkel beszélgetve bárhol széles e hazában már a második mondatokból látszik, hogy politikusak.

*

Viszonyrendszer, amely megvalósulhat egyének, csoportok, rétegek, „osztályok” között, s a létrejövő tevékenységformák elsőrendű célja az érdekek érvényesítése. Politizál mindenki és minden cselekvés, hisz a passzivitás is képvisel valamit. (...)

*

A politika adott társadalmi osztályoknak a fennmaradás érdekében folytatott tevékenysége. Kapcsolatok kialakítása az azonos politikai rendszerekkel – ezekkel szoros együttműködés. Az ellentétes társadalmi rendszerekkel kapcsolatteremtés, kompromisszumkötés. A politika fontos eleme a kompromisszum. A kompromisszum nemcsak az ellentétes rendszerekre, hanem pártokra, társadalmi csoportokra is vonatkozik.

*

A háborúról mondták, hogy a politika folytatása más eszközökkel, a politikáról néha mondjuk: a háború folytatása diplomáciai eszközökkel.

Politika? ... adott egy csoport, adott érdekekkel: érdekérvényesítésre törnek, gyakran más csoportok ellenében. Hogy hogyan szerveződnek ezek a csoportok, ki lesz a vezetőjük, előre soha meg nem mondható. Csak miután bekövetkezett, állapítható meg: „...már fiatalon”.

Ma mindent áthat a politika: kereskedelempolitika a ke-

reskedelemmel való érdekkifejtő foglalatosság, gazdaságpolitika, érthető: közép-európai betegség, csakhogy gyakran politika címszó alatt a jogi keretek megteremtését értjük! És ha például a kereskedelempolitikával állítom párhuzamba az ifjúságpolitikát, megkeseredik a szám: a kereskedelempolitika célja az, hogy a kereskedelem jobb legyen. Mikor lesz az ifjúságpolitika célja az, hogy az ifjúságnak jobb legyen?

A politika tudomány – és ennyiben hasonlít Németh László II. Józsefről szóló drámájának az orvostudományról szóló kitételére: az orvostudomány ma még kuruzslás, majd talán 2000 év múlva lesz tudomány.

Hogyan tekintsük tudománynak a politikát, ha azok, akik hivatásszerűen csinálják, (soha) nem tanulják...?

Ma még úgy tűnik: a politika kis kalandorságot kíván, a hatalmi politika gyakran machiavellista személyiséget és nem feltétlenül tiszta kezet; a politikai karrier emberismeretet kíván és nem tudást.

Úgy tűnik, a nemzetközi politika az most, amelyik egy új gondolati szállal, új metodikával ismerkedik. De a „kispolitika" – olyan kicsi akár, mint a diáknapok, nem tartja ezeket fontosnak; így a látványos tárgyalásoknak kétséges a gyökere.

A politika egyben az alku tudománya is; és a felismerésé.

Hogy hol vannak nagyobb gondok: a „győzni" tudásnál-e, a kompromisszumkötésnél-e (amire köpnek, hogy megalkuvás) vagy az érdekek felismerésénél: nem tudom. De hogy a politika gépezete nyikorog – ez érezhető.

Ami erről a szóról az eszembe jut: értelmiség

Mi jut eszembe?
Eszembe jutnak az egyiptomi papok, a klerikusok, a felvilágosodás – és a polgári társadalom – (pozitív) bürokratái, az „úri középréteg" és a néptanítók.

Szójáték: – értelmesség és értelmiség. Vagy-vagy? Tehetségesből lesz-e az értelmiségi vagy abból, aki állja a költségeket?

Mindenki értelmiségi, akinek papírja van a műveltségről? Jár-e „különleges" – legalábbis igényesebb – életformával az értelmiségi lét? Alkotni fontosabb-e értelmiségiként vagy reprodukálni más, nagyon értelmes emberek gondolati körét? Tudunk-e alkotni?

További kétségek: az értelmiség társadalmi csoport-e egyáltalán? Kik tartoznak ide? Alkoholistává váló tanárok, kábítószer-rabja orvosok, szívinfarktusos mérnökök, idegroncs vezetők? Az alkalmazottak büszkén vallják: ők is értelmiségiek: s az apparátusba fullad bele egy Naxol, egy bűvös kocka stb.?

Az értelmiségnek helyzete van – jövedelme nincs. (De egyvalami sokszor bánt: mindenkinek az a baja, hogy neki kevés – tudom, nekem is annyi lesz –, tehát mindenkinek kevés. Nem lenne testvériesebb, ha azt kérnénk, hogy neki *is* legyen!)

Aztán az értelmiség munkájáról még valamit: azok, akik tőlük ha elvárnak akármit is, ne tanítsák, hogy a lét határozza meg a tudatot, ...mert akkor nem igazán impozáns a nemzet *tudata*.

Az értelmiség egyik kedvenc szórakozásának látom viszont az elméletépítést: jó, ha nem légvár. De hajlamosak vagyunk arra, hogy a valóságot olyannak lássuk, amilyennek akarjuk.

Értelmiség szerepe ide vagy oda: egy jobb jövő bizony a gondolkodó emberfőkön múlik – nem jelszavakon: a pedagógus-értelmiség esetében a mindennapi kínkeserves roboton.

*

Gondolkodó emberek csoportja – függetlenül foglalkozásuktól. Lehet az egy vasutas, de nem biztos, hogy egy tanár az.

*

(...) A magam szempontjából a legfontosabbnak az *értelmiségi létet* tartanám, amely nem pusztán a diploma megszerzéséhez kötődnék, hanem bizonyos életmódbeli, politikai, közéleti érzékenységet, részvételt is jelentene. Az alkotmány szerint „Magyarország szocialista állam, amelyben minden hatalom a dolgozó népé. Munkás–paraszt–értelmiség szövetsége, amelyben az irányító szerep az értelmiségé!..."

De milyen ez az irányító értelmiség? Ahhoz, hogy feladatának eleget tehessen, fokozott felelősségtudattal, műveltséggel, politikai érzékenységgel, közéleti tevékenységgel is „rendelkeznie" kellene!!

Sajnos műveltségbeli hiányosságai, illetve anyagi, erkölcsi megbecsülésének hiánya ezt ellentmondásossá teszi.

*

A társadalom olyan sajátos csoportja, amely képzettségénél (elsősorban szellemi), műveltségénél fogva rálát a társadalom esetleges ösztönös mozgásaira. Az összefüggéseket tisztábban érzékeli – a praxis fölött is áll esetleg –, ezért a társadalom irányítására hivatott. (Magyarországon a „kontraszelekció" [!] okán ez nem valósult meg.) Nem behatárolható kategória!

Az értelmiség feladatai, lehetőségei ma hazánkban nem – és eddig sem – válnak el élesen a társadalom többi osztályának feladataitól. Bár az értelmiség az a kivételes társadalmi réteg, amelynek feladata az uralkodó osztály pozíciójának erősítése, illetve, ha ez nem esett egybe bizonyos szempontú értelmiségi érdekekkel, akkor a progresszió képviselete – mindig öntörvényű társadalmi rétegnek kellett lennie.

A mai magyar társadalom is megfosztja ezt a réteget lényeges értelmiségi létre valló jogoktól.

Amíg a televízióban ilyen nyilatkozatok hangzanak el, kissé sarkítva: „Vannak olyan emberek, akiknek megvannak azok a képességei, melyek lehetővé teszik, hogy felsőfokú végzettség nélkül is vezetők legyenek", vagy ugyancsak sarkítva:

„A bős-nagymarosi vízlépcső egy jó lecke”, addig az értelmiséget nem ismerik el annak, ami, mert munkájukat mással is helyettesíthetőnek vélik.

A kibontakozás paradox módon az értelmiség lehetőségeinek beszűkülését is jelenti lényeges területeken, azokon a területeken, amelyeken az értelmiség nem a fentebb idézett politikai magatartás tevékeny részese. Beszűkülnek a kutatási, kulturálódási lehetőségek a pusztán merkantilista szemléletmód, a nem jól értelmezett gazdasági, társadalmi átalakulás miatt.

*

Az értelmiség a társadalom azon rétege, amely a felhalmozott szellemi értéket képviseli és megújítja, természetesen nem mindig feltételezi a diplomát.

A társadalom objektív értékeit és javait szubjektív megítélés alapján átalakítja. Úgy gondolom, hogy nemcsak a kultúra és más szellemi értékek továbbadása a feladata, hanem a társadalom számára új és hasznos értékek alkotása. Azt hiszem, az értelmiség fogalmát olyan emberekre is alkalmazzák, akik nem rendelkeznek ez utóbbi követelménnyel.

*

Az értelmiség tudásszintje nem megfelelően van *dotálva*. Szerintem a társadalom egyik legkiszolgáltatottabb rétege. A miniszter is értelmiséginek számít, holott lehet, hogy csak 8 általános iskolája van. Bár ők magukat munkásoknak vallják. Nem kell lenézni az értelmiségit, mert ő nem vesz részt közvetlenül a termelésben.

*

A mai szocialista értelmiség (mely 1955 óta termelődik) inkább hasonlít egy képlékeny, dagályos masszára, mint az értelmiség szó valódi hátterére. Legalapvetőbb gond az oktatási

rendszerben van, ugyanis az a mobilitás helyett a társadalom merevedését szolgálja. Arról nem is beszélve, hogy egy-két iskolatípusból gyakorlatilag lehetetlen továbbtanulni (egészséges kiválasztódás hol van?!).

*

A társadalom vezető rétegének kellene lennie! Bár természetesen az értelmiség sem egységes, homogén réteg, tagoltsága szembetűnő a mai magyar társadalomban. A társadalmak minősítésének formái között szerepelhet: az értelmiség helyzete a társadalomban. Ha ma ezt Magyarországon nézem, akkor a „hátrányos helyzetű" vagy inkább a „többszörösen hátrányos helyzetű" jelző jut eszembe. A társadalmi és anyagi megbecsülés tekintetében (kivéve az értelmiségi arisztokráciát) jelentős elmaradások tapasztalhatók.

*

Maga a szó valószínűleg a XX. század terméke. Az, amit (akiket) takar, akik ebbe a kategóriába beletartoznak, már sokkal régebben megjelentek a világon, a társadalomban.

Beletartozik a tanítótól kezdve tanár, mérnök (agrár v. ipari), orvos stb. Leginkább talán a marxi terminológia használja. Sok bajuk volt a marxistáknak velük, nem nagyon tudták hova tenni őket. Besuvasztani egy skatulyába a témát, 1945 után is ellentmondásos a helyzetük, jók-e vagy károsak az ő számukra. Lerombolták azt a tekintélyt (elismerést), amit a Horthy-időszak alatt (is) élveztek, megkaptak. Horthy István, amikor kezdő mérnökként bekerült a (repülőgépmotorokat készítő) gyárba, kezdő fizetést kapott, és a munkások elismerték, hogy nagyszerűen ért a motorokhoz – bár a kormányzó fiaként bármit elérhetett volna. Ezt azért írtam le, mert '45 után ennek lerombolásával – a munkás az érték, a többi mellékes – elértük azt, hogy most nézegetik magukat, ugyan hol rontották el, miért megy taxisnak a mérnök, zöld-

ségesnek a tanár. A felsőfokú képzés ugyancsak messze elmarad, sok tekintetben, a régitől (nem visszasírni akarom), hát még a mostani nyugati színvonaltól.

Értelmiség – nem tartják társadalmi osztálynak, csak rétegnek. Magyarországon 1948-tól kezdve egyre inkább átstrukturálódott a hagyományosan vett értelmiségi réteg, megnőtt az első generációs értelmiségiek aránya a rétegen belül (munkás-, parasztszármazásúak) – ezzel egyidőben a régi értelmiségiek háttérbe szorítása lett jellemző. Az a tendencia érvényesült, hogy az értelmiséget nivellálják a többi társadalmi csoporthoz. Mindez azonban hátrányosan hatott a gazdasági fejlődésre is. Tömegméretekben kezdték képezni az értelmiségieket – ennek ellenére az értelmiség százalékos aránya még ma is alacsony, nem éri el a fejlett országokban tapasztalható arányokat. Mindez kihat a mai gazdaság problémáira – s részint oka is annak.

*

Munkásosztály és parasztság az értelmiséggel karöltve, szövetkezve – ez az ország alapvető struktúrája (társadalom). Az értelmiségi feladata tehát sokrétű. Talán a „mit és hogyan", ahol a munkásosztály és a parasztság a „csinál". De ez így korántsem teljes. Strukturális felosztás – vitatott egyes területeken. Helyzete: sok szó esik róla, és a bőrömön érzem. Pártállása: változó. Valahol a fejlődés kulcsa. Valahol meg is becsülik ezért. Egy olyan szituációban, ahol egy nemzet szándékosan torz képet kap a múltról, a jelenről és a jövőről – előrevivő lehet (mint „osztály").

De éppen ezért valahol vereségre van tevékenysége kárhoztatva – itt a „nagy számok törvényére" gondolok –, tehát valahol az átlagok révén most e percben szélmalomharc, amit művel(hetne).

A dolog idő kérdése – talán valahol az oktatásban (általános iskola) s a tömegtájékoztatásban kellene kezdeni. Azok

az előremutató tendenciák, amelyek jelenleg vannak, nem a szükséges (igényhez) alakítottak. Egy szűkebb réteg uralmon maradását kívánják alátámasztani, továbbra is életben tartani. Ez a fontos kritérium, ami aztán sok mást háttérbe szorít. Összefoglalóan: az értelmiség jelenleg – sok elpazarolt jövő.

*

Az értelmiség definiálására számtalan variációt találhatunk a különböző szótárakban. Szerintem a legtalálóbb: „értelmes emberek összessége". A különböző meghatározások soha nem mentesek bizonyos ideológiai befolyásoltság alól. Számos esetben a bürokratikus államgépezet által kritériumnak kinyilvánított diplomát tartják az értelmiségi lét lényegének, holott bebizonyosodott, hogy a diploma egyre inkább inflálódik a mai magyar társadalomban. Emellett számos ellenpélda bizonyítja, hogy diploma nélkül is lehet tökéletesebb „értelmiségi" valaki, mint annak a bizonyos papírnak a birtokában. A szóról eszembe jut még az értelmiség kedvét szegő számtalan tornyosuló probléma, amelyek megoldására szinte semmi biztató lépés nem történik. Sőt. Eszembe jut a történelmileg (egymás szemében talán fajilag) kettévált értelmiségi réteg, a népies–urbánus ellentét.

*

(...) Nemcsak anyagi, hanem erkölcsi megbecsülésük az, aminek lennie kellene. Talán a társadalom szemlélete irányukban úgy változhatna meg, ha az értelmiségi szemlélete is változna. De ha ez változna is, nem biztos, hogy vele változik a társadalom is. És akkor meg egyébként is miből élek meg én, az értelmiség legrosszabbul fizetett leendő tagja, ha arra vetemedek, hogy családot alapítok?

*

(...) az értelmiségi átlagos intelligenciája és intelligencia-küszöbe magasabb a politikusokénál.

*

Nem diplomás emberek jutnak eszembe. Egy magatartásmód: nem írom körül azzal, hogy az értelmiségi nem vesz részt a termelő szférában közvetlenül. Számomra azt jelenti, hogy felelősséggel gondolkodó, a dolgokat sokrétűen, összefüggéseiben vizsgáló emberekről van szó, akik nem rugaszkodnak el a valóság realitásától.

Értelmiségi jellemzőnek tekintem a széles körű műveltséget, az emberi kapcsolatteremtésre való hajlamot.

*

Lejáratott és semmibe vett réteg. Mint tanultuk, osztálynak nem nevezhető, azért hatalmon sem lehet stb. Ma Magyarországon a támogatás olyannyira kevés a felsőoktatás számára, hogy Európában az utolsó helyen állunk, és mögöttünk esetleg Albánia lehet, de erről az országról nincsenek adatok.

Szükséges lenne nagyobb számuk a vezetésbe, de valahogy nálunk a munkásosztály van hatalmon, ezért az ország vezetés 60 %-ának nincs felsőfokú végzettsége. Erkölcsileg és anyagilag sem elismert réteg, annak ellenére az ország nagy része még mindig az értelmiséget okolja a mostani problémák miatt. Sajnos az a probléma, hogy az utóbbi években végző diplomások felkészültségi szintje sem éri el szerintem a minimális szintet. Az oktatásban nagyrészt olyan emberek vesznek részt, akiknek nem lenne szabad még az egyetem vagy főiskola falai közé lépni sem.

Tehát ezek alapján a diplomások közül kevés nevezhető értelmiséginek. Azok az emberek, akik felvállalják az értelmiség gondjait, bajait, ma ellenzékinek tartott egyének. Szerencsére egyre hangosabban hallatják hangjukat, és ennek én,

személy szerint, nagyon örülök, de félek, hogy a hatalmi pozícióval visszaélve fogják eltiporni ezeket az embereket.

Az értelmiség lejáratása 1948 óta folyamatosan történik. Példa erre a sok film, amelyet készítettek. Csak egy példa: a fiatal mérnök bekerül a gyárba, és próbál beilleszkedni. Munkája során kapcsolatot kell kiépíteni a munkásokkal, például egy esztergályossal. Persze az „öreg szaki" megtréfálja a fiatal, tejfölösszájú értelmiségit, mert sokkal jobban tud esztergálni, mint a mérnök. A film zárása: lám, a kis semmirekellő nem ért még az esztergához sem, akkor meg miért tanult. Sajnos ez teljes hazugság, mert ugye egy mérnöknek nem kell tudni sztahanovista módon esztergálni.

A sort még folytathatnám, de az hosszú lenne, majd esetleg máskor.

*

(...) Semmiképpen nem jelentheti az értelmiség a szellem felhőibe felemelkedett csoportot: akik majd gondolkodnak helyettünk. A kézzelfoghatótól, a valóságtól és a többi embertől nem lehet így elszakadni.

Ez is csak egy kis szelete a dolognak, a fogalomnak, nekem most ez jutott eszembe, meg Grósz Károly karácsonyi vagy szilveszteri nyilatkozata, ahol semmi jót nem tudott mondani az értelmiségről. Nem hiszem, hogy jogos volt ez. Ő is csak kevés (vagy csak egy) oldalát látja?

*

Elvileg annak kellene legelsőként bevillanni, hogy „az értelmiségi a munkásosztállyal és a vele szövetséges parasztsággal együtt harcol a szocializmus..." Számomra ez a szó ambivalens hatású. Pozitív jelentést kap akkor, ha azt veszem figyelembe, hogy az értelmiségi végül is „kiművelt emberfők sokasága", de rögtön az ellentétet érzem akkor, ha kinyitom a szemem. (Lám, milyen jó lehet az alvajáróknak...)

Válságban van. Ez a válság természetesen nem újkeletű, s ugyanúgy összefonódik a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális élet válságával, mint összefonódott régebben is, de jelenleg úgy tűnik, sokkal több hárul az értelmiségre ennek a válságnak a megoldásában (bocsánat, enyhítésében), mint eddig valaha.

Csakhogy ehhez a Messiás-szerephez szükségeltetik egy bizonyos mennyiségű energiatöbblet, amely mindaddig, amíg felesleges élettevékenységek apasztják a felhalmozók erejét, nem teremődhet meg. Lefordítva: attól az értelmiségtől, amely kénytelen (fizikai) létfenntartási küzdelmet folytatni, nehéz elvárni, hogy világ- (illetve ország-) megváltó terveket dédelgessen.

Én ebben látnám a reformot:

A gazdaságban

Csak haszonelvűség legyen!

*

Mindenekelőtt a vállalatok nagyobb önállósága, rugalmasan tudjanak alkalmazkodni a piachoz. Felszínre hozni, támogatni kell e vállalkozói szellemet, a kisvállalkozásokat. Főleg a szolgáltatást kellene magánkézbe adni.

Úgy érzem, a munkafegyelem, a munkaprecizitás javítható lenne, ha a dolgozót sokkal inkább érdekeltté tennék a termelésben. Áttérni a csúcstechnológiára, ahol csak lehet. Foglalkoztatásban átcsoportosítások – rejtett munkanélküliség megszüntetése. Mindezek elsősorban az ipar területén lennének jellemzőek.

Úgy érzem, a mezőgazdaság nincs olyan súlyos helyzetben. Talán objektív akadályok jelentették az utóbbi gyengébb

éveket, de nincs annyira leszakadva a világ élmezőnyétől. – Ugyanazon területen nagyobb termelékenységet – vannak hozzá adottságok. Nem biztos, hogy az adóreform megoldja a gondokat! Abban sem vagyok biztos, hogy a fogyasztás visszaszorítása megoldás lenne.

*

Elsősorban a tervgazdálkodásos rendszer alapvető módosításaként, az „igény"- vagy piacgazdálkodásra kellene áttérni. Amíg a gazdaságban politikai megfontolások (is) szerepet játszanak, addig egy reális igényekre épülő, a versenyt nemhogy kiküszöbölő, hanem éppenhogy erősítő egészségesebb gazdasági szerkezetet nem tudok elképzelni.

A *piac* törvényeinek kell érvényesülni, ami egyben – a még mindig túl merev – gazdaságunkat némiképp oldaná. (A piacba a munkaerőpiac is beletartozik.)

A külföldi – elsősorban nyugati – tőke beáramlása életfontosságú. Másképp lemaradásunk csak tovább nőhet. (Európai Egyesült Államok, 1992!)

A másik kulcsszó: *decentralizáció*.

*

(...) A szocialista országokkal kötött gazdasági kapcsolatok, egyezségek felülvizsgálata, mivel sok nyugati terméket visszaszorítottunk a szocialista termékek miatt, azért, hogy ezeknek legyen piacuk.

Több gazdasági kapcsolatot a nyugati és tőkés országokkal.

*

Soha nem készítettem el a saját 12 pontomat még – nem néztem igazán szembe ezzel a kérdéssel; próba ez, és még nem az *evés:*

– Csak azt nem tudom, Taiwan mit csinált.

– Nem kell olyan vezető, aki mindegy, hogy mit, vezet – mert ért a vezetéshez (vagy jó barátai vannak, netán elvtársai).
– Jobban kedvelem a munkaközpontú vezetőt, mint az emberközpontút.
– Nem az a szemlélet, hogy majd jön állam-papa: 40 milliárddal apadt a Nemzeti Bank arany- és értékkészlete: és van még 120 ... – még három évig van egy kis epizódszerepünk?
– A gazdaságnak saját törvényei vannak. És ezekre nem hat a tervutasítás.
– Kezdeményező erő van bennünk – üres medrek is vannak? Ki kezeli a zsilipeket?

*

Olyan vezető és középvezető réteg megteremtése, amely *ért* a munkájához, anyagilag *érdekelt* a munkavégzésben, és *felelős* az elvégzettekért (nos, meg az el nem végzettekért).

*

A gazdaság nemcsak mennyiségileg legyen nyitott, hanem minőségileg is: vagyis az állam ne támogasson olyan adminisztratív jellegű akadályt a „szocializmus érdekeire" hivatkozva, amely akadályozná a gazdaság önfejlődését. Itt a legfontosabb feladat az eszmei befolyás fokozatos, de végül teljes kiszorítása a gazdasági élet irányításából. Több lehetőséget kellene kapniuk a külföldi vállalatoknak tőkebefektetésre, mivel (amint a mellékelt ábra mutatja) bankrendszerünk átszervezése után sem képes a beruházási kedv fellendítésére. Több merészség szükségeltetik a csődeljárások véghezvitelében is. Lehetetlenné kellene tenni azt, hogy némely magasabb beosztású egyének felelőtlen döntéseikkel több milliárdos kárt okozzanak a magyarságnak (lásd Bős–Nagymaros).

*

– Botrányos, hogy csak most tudnak az állampolgárok nyilvánosan az ország gazdasági helyzetéről (ami eddig csak a nyugati sajtó útján volt megismerhető.)
– Tehát az alapeszme, „hogy közösen építsünk”, akkor mindenki tájékoztatva legyen arról, ami az ország gazdasági életével kapcsolatban felmerül.
– A gazdasági érdekeltség devalválódását kellene, illetve kell megállítani (csak ennek ideológiai vonzata is van).
– A munkához való jogot is felül kell vizsgálni (kötelesség!).
– A vállalatok irányításában a megyei pártvezetés ne tudjon beleszólni (De! Egyáltalán az alap és felépítmény viszonyát felborítani..., hát ez történt). Tehát országosan változtatni ezen a tényen.
– A munka moralitását visszaültetni a társadalom gondolkodásába (ne legyen „szégyen” fizikai munkát végezni [oktatás!!!]).
– A KGST helyett Jászi Oszkár gazdasági föderalizmusát, illetve egy olyan ésszerűbb felvevőpiacot teremtő gazdasági szövetséget létrehozni, mely a tagállamok révén reális kereskedelmi szférát teremt.

*

Gazd.: ésszerűség! *Lézengők* szélnek eresztése!

*

Tisztában vagyok vele, hogy gazdaságunk helyzete súlyos (bár azzal nem, mennyire), de szerintem sokkal radikálisabb intézkedésekre volna szükség. Például a munkanélküliség kérdése. Azt hiszem, hogy ha a munkanélküliség olyan méreteket öltene nálunk, mint amilyet a gazdaság ésszerűsége diktál, akkor azt katasztrofálisnak is lehetne nevezni, de ha csak félig csinálunk valamit, akkor nem sok eredményt érünk el. Ez csak egy példa volt, lehet, hogy nem is a legszerencsésebb, de ezzel azt az állításomat szerettem volna igazolni, hogy túlságosan is rabjai vagyunk még a régi elveknek, pe-

dig a gazdaság túlságosan objektív ahhoz, hogy 100 ével ezelőtti elveknek engedelmeskedjen a mi kedvünkért.

Társadalmi reform

Társadalmi reform: a jelenlegi egyelvű pártirányítás felszámolása többpártrendszerrel. Ne a jelenlegi pártintézményi rendszer végezze el a reformot saját maga fölött. A politikai elkötelezettség előnyei és hátrányai szűnjenek meg. Választási rendszer kiépítése igazi választássá, ahol a *képviselés* szó a legfontosabb a résztvevők számára.

*

A bér legyen elég a megélhetéshez. Szerintem a nők emancipálása a munka által teljesen elhibázott lépés volt. – Még roszszabb helyzetbe kerültek.

A cigánykérdés megfelelő megoldása.

Az információáramlás nem megfelelő: többet lehet megtudni Reagen szokásairól, mint a magyar gazdaság helyzetéről.

*

Bérek emelése, korrupció visszaszorítása.

*

Mindenképpen nagyobb megbecsülést az értelmiség számára (erkölcsi, anyagi).

Engedni kibontakozni a szellemi tevékenységet még akkor is, ha az nem mindig egyezik a szocializmus érdekeivel.

Visszaadni a nemzet önbizalmát. Optimista fordulat.

Nem tartom szerencsésnek a kultúrára szánt anyagi javak csökkentését. Ez valahol megbénítja a szellem fejlődését.

Legfontosabbnak tartom a felsőoktatás reformját. – Eltörölném a felvételi rendszert.

Kevés a diplomás az országban.

Az utóbbi időben sok a giccs a kultúrában, s a hétköznap embere sajnos feléje fordul.

*

Az említett értelmiség nagyobb fokú megbecsülése.
A KISZ helyett vagy annak keretén belül egy olyan szervezetet kéne létrehozni, amely tényleg képviseli azokat az érdekeket, amelyet most a KISZ-nek kellene képviselnie.

Cigánykérdés, határainkon kívül élő magyarok (főleg erdélyi magyarok) érdekében történő intézkedések (jogaik érvényesítése érdekében, esetleg visszatelepítésük).

*

A munkásosztály vezető szerepe ...ajánlok egy kirándulást „munkatermelő" intézeteinkbe...

*

Itt visszatérnék az értelmiség kataklizmájára, ha csak érintőlegesen is. Ennek az ún. *réteg*nek az érvényesülését a kontraszelekció teszi lehetetlenné az említett okok mellett. (Kis emberek magas beosztásban óriási veszély; „tömegemberek" a spiccen.) Persze ez ugyanúgy érezhető a társadalom összes csoportja esetében, de talán az értelmiség esetében hatványozódik leginkább, mivel ez a réteg a legérzékenyebb feltételezett tudati fejlettsége miatt a különböző szférákban végbemenő változásokra.

Megoldandó feladat a társadalom bürokratikus agyonszabályozottságának feloldása, s a kisebb, területi szervek autonómiájának növelése. A demokratizmus pedig ne áldemokrácia legyen, mint olyan esetekben, amikor a tömeg jelöltje nem egyezik a hivatalos irányítóéval.

*

Az ár- és bérreform jó lenne, ha csak a közelébe is kerülne annak a célnak, amelyet kitűznek.

*

Azok vezessék a társadalmat, akik alkalmasak erre. Nem feltétlenül szükséges minden olyan ember támogatása, akikből semmi haszon nincs. A nemzettudat egészséges szinten tartása.

*

Túl hosszú lenne, azt hiszem, meg például Németh László már meg is írta nálam sokkal jobban.

*

A jelenlegi társadalom az előzetes híresztelések ellenére sem egységes (munkás–paraszt szövetség), kialakult egy elég kemény rétegzettség. Ezek a rétegek vagy más társadalmi csoportok viszont a közéleti vezetésből csak különböző csavarokon keresztül érvényesülhetnek. Nyilvánosságot és legalitást egyetlen párt kap mint érdekképviseleti tömörülés. Így szerintem feltétlenül szükséges lenne a többi csoportok, rétegek hivatalosan is elismert hatalomban való részvételére.

Politikai reform

A hatalom gyakorlásának körét ki kellene szélesíteni (két párt legalább). Tisztázni, ki kinek (vagy kik kiknek...) és miért képviseli az érdekét!

*

(...) A politikában meg kellene szüntetni a ma uralkodó nézetet. Szlovák városban láttam feliratként a következőket: „A Szovjetunióval örökké és soha másként!" Nahát, ez a kicsit túlzó szemlélet jellemző Magyarországra is, és ezt kellene

megszüntetni. Ki kellene tekinteni, lehetőséget adni másra is; a szocialista, illetve kommunista pártnak is fel kelljen mutatni valamit azért, hogy övé a hatalom – többpártrendszer kellene.

*

Hol vannak a felelősök, hogy idáig jutottunk? Sajnos még mindig „fent".

Demokratikusabbnak tartanám a többpártrendszert.

Mindenképpen szükségeltetik a politika és a gazdaság szétválasztása.

*

Nem követném feltétlenül a Keletet, és rugalmasabban viszonyulnék a Nyugathoz. A belpolitikában pedig megpróbálnám a többpártrendszert stb.

*

Nem muszáj a többpártrendszer, csak legyen végre *demokrácia*, de nem „ártana" két párt sem.

*

Ragyogóan beszélt a HÉT-ben Thatcher, amikor azt mondta, hogy fel kell szabadítani az embereket a béklyókból, hagyni kell a vállalkozásokat, kezdeményezéseket. Nálunk szinte teljesen a sztálini ideológia hatja át a politikát, és sajnos a politika (KB) határoz gazdasági kérdésekben is. Politikai pluralizmus nélkül nem képzelhető el politikai reform. Ilyenben, hogy önkritika, nem hiszek.

Úgy tudom, a Nyugat csak akkor ad pénzt, ha megvalósul a többpártrendszer.

*

Talán az egypártrendszerrel kellene „csinálni" valamit. Ne legyen teljhatalma a pártnak, például egy pártiskola elvégzé-

sével ne lehessen bárkit beültetni egy akármilyen (vállalati – bármi más) vezetői székbe.

*

Alapvető fontosságúnak az őszinteség megvalósítását látom. Igenis fedjék fel, hogy kik voltak a hibásak, s hol hibáztak. A szabad véleménynyilvánítás valósuljon meg, mert különben elmarad a felső vezetés alulról jövő kontrollja, ami ismét torzulásokhoz vezethet. A vezetésben miért „tűnnek" el a másképp gondolkodók, miért csak a párttagoké a lehetőség? Az se lenne baj, ha érvényesülne a demokratikus centralizmus elve, nem pedig csak egy szűk körben dőlnének el a kérdések. Az országgyűlés pedig legyen országgyűlés, ne színházi előadás. Emberközelbe kell vinni a fontos dolgokat: azoknak is legyen beleszólásuk a döntésekbe, akik érdekelve vannak.

Reform a kultúrában

A vulgármaterializmus, a vulgármarxizmus és az egysíkú, csőlátású proletkult. Végleges kiirtására van szükség. Nincs egységes magyar kultúrkoncepció. A szocialista realizmus sok mindenre nem ad választ.

*

Az oktatásban olyan tárgyakat oktassanak, amelyeknek kézzelfogható hasznuk van és korszerűek. Idegen nyelv tanítása már általános iskolában (német, angol).

*

A kulturális szféra a reform alapja! Enélkül nincs semmi!

*

Elsősorban az oktatás mint alap reformja lenne fontos, megvalósulása persze feltételviszonyban van az előző kettővel. De talán egy nyitás: az állami iskolákból akár magániskolákat létesíteni, akár az egyháznak is visszaadni általános iskolákat.

Az állami oktatást pedig kevésbé központosítani (az iskola autonómiája, tanterv, tankönyv, módszer regionális kidolgozásának lehetősége).

*

Ha már „iparilag stb. gyengék vagyunk" – mondják, akkor luxus megengedni, hogy milliókat érő szellemi kapacitásunk elkallódjék.

Mivel a kultúra a társadalom értékmérője, először is lehetőséget adni a kulturálódásra, s az oktatásban az igényt kialakítani erre.

*

Ne legyenek tiltott könyvek, filmek stb.

Teljes szabadságot és teret adni minden alkotónak – sokkal több kulturális program legyen –, most például egy 120 ezer lakosú város fiatalsága hétvégén szinte csak discóba tud menni.

*

Talán a kultúra tudna valami segítséget nyújtani, bár a 3 x 8 helyett az 1 x 24 nem kedvez neki.

*

Mindenképpen legfontosabb teendő a lassanként szétziláló dó, szertefoszló nemzettudat, identitástudat helyreállítása. Ennek kézenfekvő színhelyeként az egyesületek kínálkoznak. A mikroközösségben kell elkezdeni a nemzetépítő munkát, nem pedig felülről erőszakolt látszatreform-intézkedésekkel. Rendkívül fontos a szűkebb hazához való ragaszkodás érzésének

erősítése, mivel ezen épül fel a magyarság egészének tudatos vállalása, azonosulása. („Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne" – írja Tamási Áron.)

A másik: a két világháború között Klebelsberg Kúnó vkminiszter beiktatásakor a következő szavakat mondta: „A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra fegyvere tarthatja meg és teheti naggyá." Úgy tűnik, ma sincs másképp. Csak legyen, ki ezt a fegyvert kezébe veszi.

A reformról általában

Reform? Napjainkban eléggé sokszor hangoztatott fogalom, aminek következménye lehet, hogy leértékelődik, elveszti jelentését és papolás-jelleget ölt.

A kelet-európai szocialista társadalmakban a '60-as években, elsősorban Magyarországon, Csehszlovákiában, Lengyelországban megfigyelhetők voltak a gazdasági reformtörekvések, melyek a politikai vezetés, a párt vezető szerepét is megkérdőjelezték. (...) Aranykorszaknak is nevezték ezt az időszakot, mely az '56-os krízis után az emberek előtt bizonyos perspektívákat vetett fel (életszínvonal-növekedés, hiánygazdálkodás felszámolása).

A '60-as évektől meginduló folyamat, mely '68-ban a csehszlovákiai tragédiában is jelentkezett, s mindezen társadalmi, gazdasági radikális reformtörekvések a brezsnyevi korszak korlátozásain elbuktak, és az adott ország politikai-gazdasági vezetésében a frakcióharcokban zajlottak le, hol a színfalak mögött, hol a felszínen.

A '70-es években aztán kiderült, hogy a '68-as reformok elakadtak, s napjaink bizonyítják, hogy az akkor elkezdett folyamatok valahol elkanyarodtak, megakadtak. Kiderült, a nyugati sajtóból, hogy mennyire eladósodott az ország, így a politikai vezetés a '80-as években rákényszerült, hogy

a Világbankba, illetve a Nemzetközi Valutaalapba belépjen, amely már szigorú gazdasági követelményeket állított a politikai, gazdasági vezetés elé. A reformok a '85-ös SZKP-kongresszuson újra megjelentek a Gorbacsov nevéhez kötött peresztrojka (átalakítás) és glasznoszty (nyilvánosság) képében. Ez a nyugat-európai országokban bizonyos szimpátiára is talált. A '80-as években a szocialista társadalmi berendezkedésű országokban is megjelent a reform, mely először a nyilvánosság segítségével Magyarország vonatkozásában már néhol reálisan mutatta be az ország gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális helyzetét. A kilátások egyelőre nem rózsásak. Ezt tudatosítják, ma már jobban, a hírközlő szervek, de valahogy igazán nem ismerték még fel az emberek érdekeiket, lehetőségeiket, s mintegy passzív szemlélőként résztvevői ezen reformfolyamatoknak. A reform egy társadalmi robbanás levezetője, elodázója lehet, ha az egyén is felismeri, hogy ha az életmódjában, életkörülményeiben változások is történnek, s van értelme.

A reformokra mindenképpen, vagy más szóval a változásokra szükség van, erre mutat a Mozgó Világ '88/1-es száma is.

Személy szerint konkrétan nem tudom, miben látom a reformot, de a szociológusok, politikusok és a többiek is csak saccolgatnak, lehetőségeket vázolnak fel.

*

(...) A vezető-kérdést a reformnál egy példával tudnám illusztrálni. Olyan az egész, mint egy nagy fa, amelynek az ágán ülnek a verebek, és amikor egy kővel közéjük dobunk, nem repülnek el, csak felszállnak és visszaülnek egy másik ágra.

Amíg ez van, jelentős előrelépés nem várható, sem gazdasági, sem politikai, sem társadalmi vonatkozásban.

*

Kilépni a kátyúból, de gyorsan.
Nyugati orientáció.

*

Reform (változás) *!*
Ez egy nagy szó. Már Széchenyi is ezt hangsúlyozta. Azóta mi is csak ezt hangsúlyozzuk.

Reform – a bajban lévő országot csak a „látvány" mentheti meg (kenyeret és cirkuszt).

A reform egy látványos folyamat, amely során az emberekkel el tudják hitetni, hogy ez a helyes lépés. És egy ideig elhiszik.

*

Nem könnyű egy reform sikerességében hinni az olyan államban, amelyben reformok sora bukott el. De nagyobb bűn a tespedtség, a hitvesztés, s a depresszió depressziót szül. A megoldás? Ha ismernénk, nem kellene ilyen kérdésekre válaszolni.

*

(...) Eddig a reformból csak nagyon keveset láthattunk: áremelések, „szabad" (?) egyesülési jog, de például a pártból történt kizárások nem a reform szellemét tükrözik.

A jólinformáltság is idetartozna.

*

Elsősorban a párt és állam szétválasztása, vagyis a politikamentes gazdaságirányítás, a pénz- és árupiac törvényeinek szabad érvényesítése. Olyan önszabályozó gazdaság szükséges, amely képes a nem megfelelően működő egységek szanálására. A nyereséges egységek profitjukat (vagy annak a jelenlegi kereteknél jóval nagyobb részét) saját fejlesztésükre, beruházásokra használhassák fel.

A gazdaságban a kétszintű bankrendszer már megvalósult. Szükségesnek tartom az értékpapírpiac további kiszélesítését, részvények kibocsátását, illetve kizárólag gazdasági alapon működő tőzsde létrehozását. Az adórendszer módosítását, amely jobban figyelembe veszi a kisiparosok alsó rétegeinek érdekeit, a közalkalmazottak és nyugdíjasok helyzetét.

Az állam gyorsítsa meg a licenceljárásokat (vételnél-eladásnál egyaránt), valamint a szabadalmakkal kapcsolatos vizsgálatok átfutási idejét.

A párt és az állam szétválasztása a legfelsőbb szinten induljon meg az Elnöki Tanács megszüntetésével, illetve a köztársasági elnöki funkció létrehozásával. Az országgyűlés jogkörének oly kiszélesítése, hogy törvényhozású és államigazgatási (a minisztériumok révén) téren egyaránt prioritást élvezzen. Ehhez elengedhetetlen az országos választások kiírása, melyen indulnia kellene több pártnak is, nem csak az MSZMP-nek! (Csak a szélsőjobbos szerveződéseket tiltani be!) Az egész államapparátus átalakítása a jelenlegi irányító típusú rendszerről képviseleti rendszerre, amely magával hozza a tisztségviselők felelősségre vonásának elvét. Az országgyűlés állandóan ülésezik, a képviselők tiszteletdíjban részesülnek.

Szükséges a tömegkommunikációs eszközök szavahihetőségének visszaállítása, az információhiány megszüntetése. (Nem glasznoszty!)

Szükségesnek tartom az oktató, illetve ápoló funkciókat ellátó szerzetesrendek behívását, felállítását. Az alsó- és középfokú oktatás menjen át a szerzetesrendek, az állam, illetve magánosok kezébe, közösen kimunkált tantervet használjanak. A felsőoktatásban szerkezetváltásra lenne szükség, például a vegyészmérnök-, illetve a pedagógusképzés csökkentése, a műszaki értelmiség képzésének modernizációja. Vegyipari, műszaki egyetemek csak kutatóintézetekkel, gyárakkal közösen létezhessenek. Egy általános bérrendszer hivatott lenne a diploma rangjának (egzisztenciális) visszaállítására.

Feltétlenül szükséges lenne bekapcsolódni az EGK munkájába, mert (véleményem szerint) ez biztosítja az egyetlen kiutat jelenlegi – a harmadik világ felé tartó – helyzetünkből. Kívánatos lenne a szovjet csapatok kivonása, a katonai költségvetés felére csökkentése, az általános hadkötelezettség megszüntetése – zsoldoshadsereg, határőrség. (Utópia, de szeretném az országot az el nem kötelezettek táborában látni!)

Erről nem tudunk annyit, hogy realitásukban tudnánk vizsgálni lehetőségeit. (Itt a közvéleményre gondoltam.)

*

A reformmal kapcsolatban gondolataim eléggé zavarosak, hisz keveset értek a politikához, és csak annyit tudnék leírni, amennyit hallok, illetve amit újságban olvastam, az pedig lehet félrevezető is. Lehet, hogy banálisan hangzik, de szerintem minden területen az lenne a legfontosabb, hogy az emberek ne csak a saját érdeküket nézzék, hanem távolabb lássanak. Több szabadság is célravezető lenne. Például a kultúrát el kellene választani a politikától. Nem fontos minden művésznek direkt módon politizálnia. A demokrácia fogalmáról csak annyit: nem hinném, hogy az egyenlősdit jelentené ez a szó. A gazdasági helyzetről annyit, hogy láttam már olyan nagy beruházásokat, amelyek teljesen fölöslegesek voltak, és közben azt a pénzt a bérek emelésére lehetett volna fordítani (például nevetséges, hogy egy pedagógus nem tud minden könyvet megvenni magának, amit szeretne). Összefoglalva annyit, hogy a sok jelszó és program helyett valamit tenni kellene, „úgy, hogy közben egy hamutartó se essen le az asztalról” *(Csengey Dénes).*

(Szombathely, 1988. május)

EZEK A SZOCIOGRÁFIÁK a nyolcvanas évtizedben születtek. A rendszerváltás előtt és alatt jelentek meg akkor nagyon fontos, azóta megszűnt periodikákban, az ef-Lapokban, az UNIÓ-ban, Tamási Orosz János főszerkesztői gondoskodása mellett.Az írások kötetbe való rendezése mellett azért döntöttem, mert úgy látom, másfél-két évtized múltával sem veszítettek „aktualitásuk”-ból – másrészt van valami közös bennük: a megszólalók sorsának egyedisége és a mindegyikőjük történetében megmutatkozó tisztelet az ember iránt. Ez az a többlet, amit igazán csak együtt tudnak elmondani.

F. B.

1600 Ft

ISBN 963 446 327-4

9 789634 463276

Argumentum